

Digesta

www.digestaonline.gr

Αθανασία Γκόγκου

**ΣΥΜΦΩΝΟ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ
ΜΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ
(ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΜΙΚΤΕΣ)
ΤΩΝ ΣΥΜΒΙΩΝ**

Διπλωματική Μεταπτυχιακή Εργασία
Εγκριθείσα την 11-02-2020
Επιβλέπουσα: Λέκτωρ Βιργινία Περάκη

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ	4
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο: ΕΙΣΑΓΩΓΗ	
I. Ορισμός συμφώνου συμβίωσης και λόγοι θέσπισής του	7
II. Παλαιό και νέο νομοθετικό πλαίσιο - Σύγκριση και εκσυγχρονισμός του νομικού πλαισίου με τις νέες διατάξεις	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο: ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ	
I. Θετικές και αρνητικές προϋποθέσεις για την σύναψη του συμφώνου	15
II. Τήρηση απαιτούμενου τύπου	18
III. Κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής	20
IV. Ελαττωματικότητα συμφώνου και έννομες συνέπειές της στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών-αναδρομικότητα και εξαιρέσεις	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο: ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΣΥΜΒΙΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ – ΟΙ ΜΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ	
I. Διάκριση των σχέσεων - σύντομη αναφορά στις προσωπικές σχέσεις των συμβίων	26
II. Μη προσωπικές σχέσεις των συμβίων - Διακρίσεις τους και εφαρμοζόμενο Δίκαιο	28
III. Κοινοκτημοσύνη, τεκμήρια κατανομής κινητών και μέτρο επιμέλειας των συμβίων	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο: ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΟΙ ΜΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΙΩΝ ΔΙΑΡΚΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ: ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΤ’ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ ΕΛΛΕΙΨΕΙ ΑΝΤΙΘΕΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ	
I. Υποχρέωση για συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες	35
II. Υποχρέωση διατροφής στα πλαίσια της συμβίωσης	36
III. Υποχρέωση συνεισφοράς στη λειτουργία του κοινού οίκου-κριτήρια προσδιορισμού και μορφές συνεισφοράς	37
IV. Η αξίωση συνεισφοράς και η σχετική αγωγή	41

V. Υπολογισμός συνεισφοράς45

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο: ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ (ΔΙΑΣΤΑΣΗ) ΚΑΙ ΈΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

I. Αναλογική εφαρμογή των διατάξεων για τη διάσταση των συζύγων σε περίπτωση έλλειψης διαφορετικής συμφωνίας46

II. Ειδικότερα η διατροφή στη διάσταση των συμβίων κατά τις διατάξεις του Οικογενειακού Δικαίου49

α) Διατροφή και συνεισφορά στις οικογενειακές ανάγκες50

β) Δικαιούχος διατροφής 51

γ) Εύλογη αιτία διακοπής της συμβίωσης51

δ) Τρόπος, χρόνος και ύψος διατροφής54

ε) Καταχρηστική άσκηση δικαιώματος55

στ) Μεταβολή και παύση διατροφής56

ζ) Ελαττωμένη διατροφή57

η) Αγωγή διατροφής και παραγραφή αξιώσεως58

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο: ΛΥΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΈΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ: ΑΞΙΩΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΑ ΑΠΟΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ

I. Τρόποι λύσης του συμφώνου60

II. Έννομες συνέπειες της λύσης63

III. Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα64

IV. Διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου68

α) Αναλογική εφαρμογή των διατάξεων για το γάμο68

β) Οι προϋποθέσεις του άρθρου 1442 ΑΚ71

γ) Σχέση περισσότερων λόγων διατροφής μεταξύ τους80

δ) Δυνατότητα διαφορετικής συμφωνίας συμβίων ή παραίτησης από το σχετικό δικαίωμα81

ε) Σειρά των δικαιούχων διατροφής82

V. Ειδικότερα η διατροφή μετά το θάνατο του υπόχρεου και του δικαιούχου.....83

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο: ΣΧΕΣΕΙΣ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΤΕΚΝΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ.....84

I. Τεκμήριο πατρότητας και ανατροπή του 85

II. Γονική μέριμνα και διατροφή των τέκνων88

III. Υιοθεσία τέκνων 89

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο: ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΙΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΚΑΙ ΜΕ ΤΑ ΤΕΚΝΑ ΤΟΥΣ

I. Προϋποθέσεις θεμελίωσης κληρονομικού δικαιώματος	92
II. Νόμιμη μοίρα	97
III. Ειδικότερα το κληρονομητό της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα	99

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο: ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΙΟΥΝΤΩΝ

100

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10^ο: ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

101

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ – ΜΕΛΕΤΕΣ

104

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

110

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

110

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ Αστικός Κώδικας	
ΑΠ	Άρειος Πάγος
Απόφ.	Απόφαση
αρ. αριθμός	
Αρμ. Αρμενόπουλος	
ΑρχΝ	Αρχείο Νομολογίας (περιοδικό)
Βλ.	Βλέπε
δημ. Δημοσιευμένη	
ΔτΑ Δικαιώματα του Ανθρώπου (περιοδικό)	
Ειρ	Ειρηνοδικείο
έκδ. έκδ.	
ΕλλΔνη Ελληνική Δικαιοσύνη	
επ. επόμενα	
ΕφΑΔ	Εφαρμογές Αστικού Δικαίου
ΕφΑΘ	Εφετείο Αθηνών
ΕφΘες Εφετείο Θεσσαλονίκης	
ΕφΛαρ	Εφετείο Λάρισας
κλπ.	Και λοιπά
ΚΠολΔ	Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας
ΜονΕφΑθ	Μονομελές Εφετείο Αθηνών
ΜΠρ	Μονομελές Πρωτοδικείο
Ν.	Νόμος
ΝοΒ	Νομικό Βήμα
Ολ.	Ολομέλεια
§	παράγραφος
ΣΕΑΚ	Σύντομη Ερμηνεία Αστικού Κώδικα
σ.	σελίδα
ΣτΕ Συμβούλιο της Επικρατείας	
τεύχ.	Τεύχος
ΧριΔ	Χρονικά Ιδιωτικού Δικαίου

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα διπλωματική εργασία με θέμα «σύμφωνο συμβίωσης και μη προσωπικές σχέσεις (περιουσιακές και μικτές) των συμβίων» αποτελεί μια συνοπτική μελέτη και ανάλυση των νομοθετικών διατάξεων που αναφέρονται στο ισχύον σήμερα σύμφωνο συμβίωσης, οι οποίες περιλαμβάνονται κυρίως στο νόμο 4356/2015, με τον οποίο τροποποιήθηκε ο νόμος 3719/2008, καθώς και στον Αστικό Κώδικα και τον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας. Στους δύο τελευταίους εντοπίζονται ιδίως οι διατάξεις που αφορούν το γάμο και οι οποίες συχνά εφαρμόζονται ανάλογα και στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης.

Ένα από τα κυριότερα, άλλωστε, ερμηνευτικά ζητήματα που συναρτώνται με το σύμφωνο συμβίωσης και θα εξετάσουμε, είναι κατά πόσο στα θέματα που δε ρυθμίζονται ρητά στο νόμο θα πρέπει να εφαρμοστούν αναλογικά οι σχετικές διατάξεις που ισχύουν στην περίπτωση του γάμου και τότε μια τέτοια αναλογική εφαρμογή είναι απαγορευμένη, αν γίνει δεκτό πως υπάρχει εκούσιο και όχι ακούσιο κενό νόμου. Ο προβληματισμός αυτός έχει μεγάλη σημασία όσον αφορά τις περιουσιακές σχέσεις των συμβιούντων και μάλιστα, τόσο για τα θέματα τα οποία ο νόμος έχει ρυθμίσει με διατάξεις αναγκαστικού δικαίου, όσο και για εκείνα τα οποία προβλέπει ότι μπορούν να καθοριστούν με συμφωνία των συμβίων. Στην τελευταία περίπτωση, ζήτημα δημιουργείται εφόσον οι συμβιούντες δε συμφωνήσουν τίποτα, επιλέξουν, δηλαδή, το ελάχιστο περιεχόμενο του συμφώνου.

Ειδικότερα, στο πλαίσιο της εργασίας αυτής, αναπτύσσονται, με αναφορές στις θέσεις της επιστήμης και της νομολογίας, ζητήματα όπως είναι οι θετικές και αρνητικές προϋποθέσεις σύναψης του συμφώνου, το ελαττωματικό σύμφωνο συμβίωσης, οι τρόποι λύσης του συμφώνου, οι ρυθμίσεις για τις προσωπικές, περιουσιακές, κληρονομικές σχέσεις των συμβίων και για τις σχέσεις τους με τα τέκνα τους, εστιάζοντας στις μη προσωπικές (περιουσιακές και μικτές) σχέσεις που γεννιούνται τόσο από τη σύναψη όσο και από τη λύση του συμφώνου, καθώς επίσης και από τη διάσπαση της συμβίωσης (διάσταση).

Παράλληλα, επιχειρείται μια συγκριτική μελέτη και παρουσίαση των κοινών σημείων, αλλά και των σημαντικών διαφοροποιήσεων του ισχύοντος νομοθετικού καθεστώτος για το σύμφωνο συμβίωσης σε σχέση με το προγενέστερο που είχε εισαγάγει ο νόμος 3719/2008, με έμφαση στις ρυθμίσεις που αναφέρονται στις περιουσιακές και μικτές σχέσεις των συμβιούντων μεταξύ τους και με τα τέκνα τους.

Σημαντική καινοτομία του Ν. 4356/2015 είναι ότι αφορά και ομόφυλα ζευγάρια, εξίσου σημαντικό, όμως, είναι ότι ο ρόλος και οι συνέπειες του συμφώνου ενισχύονται, δεδομένου ότι αναγνωρίζονται οικογενειακοί δεσμοί μεταξύ των μερών.

Αθανασία Γκόγκου

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο:**ΕΙΣΑΓΩΓΗ****I. Ορισμός συμφώνου συμβίωσης και λόγοι θέσπισής του**

Σύμφωνο συμβίωσης είναι η συμφωνία δύο ενήλικων προσώπων, με την οποία τα πρόσωπα αυτά οργανώνουν τη συμβίωση τους χωρίς την επέμβαση της Πολιτείας ή της θρησκευτικής αρχής. Πρόκειται για μία εναλλακτική μορφή μόνιμης συμβίωσης, που ιδρύεται με τη σύμπτωση των δηλώσεων βουλήσεων των μερών. Αποτελεί διαρκή αμοτεροβαρή σύμβαση αορίστου χρόνου, προσωποπαγή με ιδιόμορφο χαρακτήρα, η οποία συνάπτεται (και λύνεται) αυτοπροσώπως από τους συμβαλλομένους¹.

Η νομική φύση του συμφώνου συμβίωσης είναι μικτή. Από τη μια πλευρά, πρόκειται για θεσμό του οικογενειακού δικαίου, ενώ από την άλλη αποτελεί μια ακόμη τυπική, επώνυμη, υποσχετική, ενοχική σύμβαση αορίστου χρόνου. Η μικτή φύση του συμφώνου σημαίνει ότι επ' αυτού μπορούν να τύχουν (αν όχι πάντοτε ευθείας, τουλάχιστον αναλογικής) συμπληρωματικής εφαρμογής διατάξεις τόσο από το ενοχικό δίκαιο των συμβάσεων, όσο και από το δίκαιο του γάμου του ΑΚ². Έτσι, το ζήτημα της αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων του γάμου και επί του συμφώνου δεν μπορεί να επιλυθεί συλλήβδην προς τη μια ή την άλλη κατεύθυνση³, αλλά απαιτείται η εκτίμηση της εκάστοτε υποτιθέμενης ατέλειας στο ρυθμιστικό σχέδιο του νόμου⁴, ώστε να καταφαθεί ή να απορριφθεί κατά περίπτωση η αναλογία⁵.

Η φυσική ή εκτός γάμου οικογένεια από τα παλαιά χρόνια αποτελούσε κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο, παρά την απαξίωση που αντιμετώπισε και τη σχεδόν καθολική καταπολέμησή του, επέζησε και απέκτησε μαζικότητα στην κοινωνία.

Στις σημερινές κοινωνίες της ανεκτικότητας και του σεβασμού στις ελεύθερες επιλογές, η εξώγαμη συμβίωση αναγνωρίζεται ως μια διαφορετική μορφή κοινής ζωής⁶. Η ελεύθερη συμβίωση, χωρίς καμία νομική υποχρέωση, αποτελεί και στην Ελλάδα πλέον μία πραγματικότητα. Σύμφωνα με έκθεση της Ελληνικής Στατιστικής Αρχής, ο αριθμός συναπτόμενων συμφώνων συμβίωσης μεταξύ 2011 και 2015

¹ Παναγόπουλος Κ., *Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου*, 2017, σ. 379

² ΑΠ 874/2008, ΕλλΔνη 52 (2011), σ. 81

³ Γνωμοδότηση ΝΣΚ 393/2009, δημ. στον ιστότοπο www.nsk.gr

⁴ ΑΠ 206/2011, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»

⁵ Χριστοδούλου Κ., *Σύμφωνο συμβίωσης – Καταγραφή επί μέρους ζητημάτων ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου*, Δίκη 4/2009, σ. 346

⁶ Παπαχρίστου Θ., σε Παπαχρίστου - Κουμουτζή- Τσούκα, *Το Σύμφωνο Συμβίωσης*, Ερμηνευτικός Οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008, 2009, σ. 1

αυξήθηκε από 185 σε 2.611, ενώ ο αριθμός των γάμων (θρησκευτικών και πολιτικών) μειώθηκε από 55.099 σε 53.672⁷. Ασφαλώς, η αξία του θρησκευτικού γάμου είναι και παραμένει μεγάλη και μαζί με τον πολιτικό γάμο αποτελούν την καλύτερη επιλογή για τα ζευγάρια που θέλουν να δημιουργήσουν οικογένεια με όλες τις νομικές, οικονομικές και κοινωνικές εγγυήσεις και προστασίες. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, εξάλλου, αξίζει να σημειωθεί ότι το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων (ΕΔΑΔ), εφαρμόζοντας το άρθρο 8 της Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΣΔΑ), το οποίο προστατεύει την ιδιωτική οικογενειακή ζωή, υπάγει στο προστατευτικό πεδίο της διάταξης και την εκτός γάμου συμβίωση⁸.

Η συζήτηση σχετικά με την πρόβλεψη του θεσμού του συμφώνου συμβίωσης ξεκίνησε ως μία απάντηση στις αλλαγές που διαφαίνονταν στο οικογενειακό δίκαιο, όπου ο γάμος έχει πάψει να αποτελεί τη μοναδική μορφή οικογένειας⁹. Καθόσον η εξώγαμη συμβίωση δεν κατοχυρωνόταν νομοθετικά¹⁰, μοναδική οδό για την ασφάλεια και την ομοιομορφία του δικαίου αποτελούσε η παρέμβαση του νομοθέτη της κάθε έννομης τάξης¹¹. Αν και διεθνώς, ο θεσμός του συμφώνου συμβίωσης κατοχυρώνεται ήδη από το έτος 1989, με πρώτο κράτος ρύθμισης τη Δανία, στην Ελλάδα έπρεπε να παρέλθουν αρκετά ακόμα χρόνια για τη ρύθμιση αυτής της πραγματικότητας¹².

Σχετικά με τη χρησιμότητα (σε κάποιες περιπτώσεις και τη συνταγματικότητα¹³) του συμφώνου, δεν ήταν λίγες οι αντίθετες φωνές, επιχείρημα των οποίων ήταν κυρίως ότι αποτελεί μία «χαλαρή» μορφή γάμου¹⁴, χωρίς να εξυπηρετεί κάποιον άλλο σκοπό¹⁵. Ωστόσο, ο χαρακτήρας του συμφώνου συμβίωσης αποτυπώνεται επακριβώς στην αιτιολογική έκθεση του προσχεδίου του νόμου 3719/2008, στην οποία αναφέρεται ότι «Το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης δεν είναι

⁷ http://www.statistics.gr/documents/20181/1515741/GreeceInFigures_2017Q2_GR.pdf

⁸ Υπόθεση Johnston -18.12.986, υπόθεση Saucedo Gomez-26.2.1999, βλ. και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Ο νέος νόμος 3719/2008, μια πρώτη αποτίμηση, ΕφΑΔ 2008, σ. 1016

⁹ Αγαλλοπούλου Π., Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συμβιούντων και μεταξύ των συμβιούντων και τρίτων προσώπων μετά το Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009, σ. 6-7

¹⁰ Ζαχαράκη Ε.-Β., Σύμφωνο ελεύθερης ένωσης, ΑρχΝ 2011, σ. 10

¹¹ Γκλεγκλέ Ε., Οι καινοτομίες που επιφέρει το Σύμφωνο Συμβίωσης - Προβληματισμοί και πρακτική εφαρμογή, ΕφΑΔ 2009, σ. 3

¹² Μαρκάκου Ε., Διπλωματική εργασία με τίτλο «Το νομικό καθεστώς των συμφώνων συμβίωσης που καταρτίζονται στην αλλοδαπή», 2017, σ. 6

¹³ Το ζήτημα της συμφωνίας των διατάξεων του Ν. 4356/2015 με το Σύνταγμα επιλύουν οι αποφάσεις του ΣτΕ 2003/2018 και 2004/2018, βλ. σχετικά και Κυριακάκη Ε.· οι αποφάσεις 2003 και 2004/2018 ΣτΕ για τη συνταγματικότητα των διατάξεων του Ν. 4356/2015 και των κατ' εφαρμογή του κανονιστικών διατάξεων, ΔτΑ 80/2019, σ. 481-488

¹⁴ Αθανασόπουλος Ε., Γραμματική ερμηνεία και αυθεντικό νόημα των ερμηνευομένων συνταγματικών διατάξεων («originalism» - «textualism») – Η έννοια της «οικογένειας» και του «γάμου» υπό την Συντ. 21§1 – Αντισυνταγματικότητα του νέου συμφώνου συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕλλΔνη 3/2018, σ. 690

¹⁵ Παπαχρίστου Θ. Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης; (Αντίλογος στις κριτικές παρατηρήσεις) ΕφΑΔ 4(1), 2008, σ. 393-394

έναν ατελή γάμο, αλλά ένα θεσμικό μόρφωμα εναλλακτικής συμβίωσης ετερόφυλων προσώπων. Το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης δεν συνιστά, επομένως, υποκατάστατο ενός ανέφικτου γάμου, δεν απευθύνεται σε εκείνους που αδυνατούν να συνάψουν γάμο, αλλά αποτελεί ένα *allium* σε σχέση με τον γάμο...». Δεν πρόκειται επομένως για μία «χαλαρή» μορφή γάμου, απλώς αποτελεί εναλλακτική μορφή συμβίωσης¹⁶, η οποία σαφώς και δεν εξαρτά την ύπαρξη της από την κατάρτιση του συμφώνου¹⁷. Με τον τρόπο αυτό όμως, δίδεται η ευκαιρία στα ζευγάρια που συμβιών εκτός γάμου να υπαχθούν σε μία νομική ρύθμιση, η οποία θα τους προσφέρει έννομα αποτελέσματα και θα εξασφαλίσει ασφάλεια δικαίου¹⁸. Επιπλέον, εκφράστηκε ακόμα η άποψη ότι το σύμφωνο προσκρούει στη συνταγματική κατοχύρωση του γάμου, γιατί, όντας ελευθέρως διαλυτό, θα είναι ελκυστικότερο της έγγαμης συμβίωσης. Προσεγγίζεται δηλαδή το σύμφωνο ως «αντίπαλο δέος» σε σχέση με το γάμο, ενώ στην πραγματικότητα ο γάμος δεν απειλείται από την εναλλακτική αυτή μορφή συμβίωσης¹⁹. Έτσι και αλλιώς, και στις έγγαμες συμβιώσεις ενδέχεται να υπάρξουν ανεύθυνες και βραχύβιες επιλογές, οι οποίες θα οδηγήσουν κάποια στιγμή στο τέλος τους, οπότε και σε αυτή τη περίπτωση οι σύζυγοι θα οδηγηθούν σε μία λύση του γάμου, πολλές φορές μονομερή. Η σύγκριση των δύο θεσμών, δηλαδή, θεωρείται ατελής, διότι εξυπηρετούν εντελώς διαφορετικές κοινωνικές ανάγκες. Το γεγονός δε ότι παρουσιάζουν ανάλογες δεσμεύσεις και δημιουργούν ανάλογους οικογενειακούς δεσμούς δε θα πρέπει να αποτελεί επιχείρημα περί εκτόπισης του θεσμού του γάμου²⁰.

Η σταδιακή, λοιπόν, μεταστροφή και εξέλιξη των κοινωνικών ηθών και των αντίστοιχων αντιλήψεων στο πεδίο της εκτός γάμου συμβίωσης γέννησε την ανάγκη για νομοθετική αναγνώριση και ρύθμιση αυτής της πραγματικής κατάστασης, και οδήγησε τις περισσότερες ευρωπαϊκές νομοθεσίες στη θέσπιση σχετικών νόμων²¹. Πρέπει όμως να σημειωθεί ότι, παρά την έλλειψη ρητής πρόβλεψης, και το ελληνικό δίκαιο, έστω και έμμεσα αναγνώριζε την ύπαρξη ελεύθερων ενώσεων εκτός γάμου. Ήδη από το 1983 (Ν. 1329/1983), είχε αναφερθεί στο φαινόμενο αυτό με έμμεσο τρόπο, με αποδοχή ορισμένων συνεπειών που επέσυρε η ύπαρξή του στη διατροφή

¹⁶ Βλ. και Παναγόπουλο Κ., Στοιχεία Οικογενειακού Δικαίου, Digesta 2012, σ. 396

¹⁷ Χριστοδούλου Κ. Σύμφωνο Συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; Προς μια αξιολογική ομογενοποίηση του δικαίου της συμβίωσης, ΕφΑΔ, 2(1), σ. 50-55, 2009

¹⁸ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε., Κοτζάμπαση Α., Αναστασιάδου – Νικηφόρου Σ. - Σύμφωνο Συμβίωσης και Μεταρρυθμίσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο (Ν. 3719/2008), 2009, σ. 10

¹⁹ Κονδύλη Ι. Σύμφωνο Συμβίωσης και δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, ΕφΑΔ 2009, σ. 36-41

²⁰ Περάκη Β., Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο, 2010, σ. 23 επ.

²¹ Οι νόμοι αυτοί είτε αφορούν στην αναγνωρισμένη εκτός γάμου συμβίωση ετερόφυλων ή και ομόφυλων προσώπων (Γαλλία, Pacte Civil de Solidarite, Δανία, Νορβηγία, Σουηδία, και Γερμανία), είτε στη θέσπιση της δυνατότητας σύναψης γάμου για ομόφυλα ζεύγη (Βέλγιο, Ισπανία, Μεγ. Βρετανία, Ολλανδία).

διαζευγμένων συζύγων²². Συγκεκριμένα, προβλεπόταν ότι το δικαίωμα διατροφής των διαζευγμένων συζύγων έπαυε, εάν ο δικαιούχος αυτής ξαναπαντρευόταν ή συζούσε μόνιμα με τρίτο πρόσωπο σε ελεύθερη ένωση, όπως ακριβώς προβλέπεται και από το σημερινό άρθρο 1444 παρ. 2 ΑΚ²³. Αργότερα, ο νομοθέτης προχώρησε ακόμη περισσότερο, και με το Ν. 3089/2002 για την «ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή» εξομοίωσε συζύγους και συντρόφους²⁴, με το άρθρο 1 § 4 περ. β' του Ν. 3418/2005 για τον κώδικα ιατρικής δεοντολογίας ενέταξε και τους συντρόφους μεταξύ των «οικείων», που επιτρέπεται να συναινέσουν σε μία ιατρική επέμβαση, όταν ο ίδιος ο ασθενής αδυνατεί να συναινέσει, ενώ με το άρθρο 1 § 2 περ. γ' του Ν. 3500/2006 για την ενδοοικογενειακή βία, εξομοίωσε συζύγους και συντρόφους ως προς όλες τις ρυθμίσεις του²⁵.

Το σημαντικότερο βήμα προς τη νομική αναγνώριση της εκτός γάμου συμβίωσης έγινε με τον Ν. 3719/2008, ο οποίος αφορούσε αποκλειστικά την ελεύθερη συμβίωση προσώπων διαφορετικού φύλου, γεγονός για το οποίο δέχθηκε σοβαρές επικρίσεις²⁶, θέτοντας, πάντως, ένα νομικό πλαίσιο και ρυθμίζοντας συστηματικά αυτή τη μορφή συμβίωσης, οριοθετώντας με τρόπο σαφή τα δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και τις δεσμεύσεις των συμβιούντων προσώπων. Αποτέλεσε έτσι, τομή για τη θεσμική αντιμετώπιση της εκτός γάμου συμβίωσης²⁷ και έχει θεωρηθεί ως μια επιδοκιμαστέα και αναγκαία ρύθμιση για την έννομη τάξη μας²⁸, παρά τις σημαντικές αδυναμίες που παρουσίαζε. Αφετηρία της ρύθμισης της ελεύθερης συμβίωσης ήταν η ελευθερία της βούλησης των προσώπων και όχι ο θεσμικός χαρακτήρας, όπως συμβαίνει στο γάμο. Ταυτόχρονα, όμως, ο νόμος κατοχύρωνε την προστασία των τέκνων που γεννιούνταν από το ζεύγος των συντρόφων (πατρότητα, επώνυμο, γονική μέριμνα) και το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συντρόφου, εισάγοντας έτσι τις μόνες ρυθμίσεις

²² Κουγιουμτζή Ε., Η αναγνώριση της ελεύθερης συμβίωσης από το δίκαιο-εννοιολογική προσέγγιση, Αρμ1991,10, σ. 1053 επ.

²³ Αναλυτικά, Αγγαλοπούλου Π., Οι έννομες συνέπειες της ελεύθερης συμβίωσης, ΝοΒ 37/1989, σ. 865 επ. και Κουγιουμτζή Ε., Η αναγνώριση της ελεύθερης συμβίωσης από το δίκαιο-εννοιολογική προσέγγιση, Αρμ1991,10, σ. 1053 επ.

²⁴ Νικολόπουλος Π., Νομολογιακές εξελίξεις στα αποκτήματα των συζύγων, 2011, σ. 51

²⁵ Νικολόπουλος Π., Κανονική παράδοση περί γάμου και σύγχρονες μορφές συμβίωσης, Νομοκανονικά 2/2018, σ. 90

²⁶ Βλ. ενδεικτικά, Κοτζάμπαση Α., Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης και γάμοι προσώπων του ίδιου φύλου - Μια πρώτη προσέγγιση, δημ. στο ιστολόγιο του Ομίλου «Αριστόβουλος Μάνεσης», www.manesis.blogspot.com, Παναγόπουλος Κ., Στοιχεία Οικογενειακού Δικαίου, Digesta 2012, σ. 417

²⁷ Παπαχρίστου Θ., Κριτικές Παρατηρήσεις στο νόμο 3719/2008, ΕφΑΔ 2008, σ. 1018

²⁸ Πεδιάδiti Έ., Οι μεταρρυθμίσεις του οικογενειακού δικαίου όσον αφορά το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και την υιοθεσία, ΕφΑΔ 2009, σ. 34 και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Ο νέος νόμος 3719/2008, μια πρώτη αποτίμηση, ΕφΑΔ 2008, σ. 1016

υποχρεωτικού χαρακτήρα που κείται εκτός της πρωτοβουλίας των συμβιούντων προσώπων²⁹.

II. Παλαιό και νέο νομοθετικό πλαίσιο - Σύγκριση και εκσυγχρονισμός του νομικού πλαισίου με τις νέες διατάξεις

Το σύμφωνο συμβίωσης ρυθμίστηκε αρχικά από τον Ν. 3719/2008 ως ένωση δύο ενήλικων ετερόφυλων προσώπων (άνδρα και γυναίκας). Με τον νόμο αυτό ρυθμίστηκαν ορισμένα μόνο ζητήματα της εκτός γάμου συμβίωσης, όπως το τεκμήριο πατρότητας, κληρονομικά δικαιώματα κ.λπ.. Οι διατάξεις του ήταν κατά βάση ενδοτικού δικαίου, διότι επέτρεπαν στα μέρη του συμφώνου να διαμορφώσουν τις έννομες σχέσεις τους με ιδιωτική συμφωνία (βλ. π.χ. άρθρα 6 και 7 § 1). Σε ζητήματα όμως γενικότερου κοινωνικού ενδιαφέροντος θεσπίστηκε αναγκαστικό δίκαιο, όπως στην περίπτωση του τύπου κατάρτισης του συμφώνου, των κωλυμάτων, της ίδρυσης συγγένειας με τα τέκνα, του επωνύμου συμβίων και των τέκνων τους, καθώς και των κληρονομικών σχέσεων.

Ήδη όμως, με τον Ν. 4356/2015, η νομοθεσία για το σύμφωνο συμβίωσης υπέστη σημαντική αναδιαμόρφωση, προς τρεις βασικούς άξονες. Καταρχάς, σε αντίθεση με την αποσπασματική ρύθμιση του Ν. 3719/2008, ο Ν. 4356/2015 ρυθμίζει πλέον σχεδόν εξαντλητικά τις έννομες σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης. Έπειτα, η δυνατότητα κατάρτισης συμφώνου συμβίωσης επεκτάθηκε και στα ομόφυλα ζευγάρια. Η επέκταση αυτή ασφαλώς επιταχύνθηκε ως συνέπεια της καταδίκης της Ελλάδας από το ΕΔΔΑ για παραβίαση των άρθρων 8 και 14 της ΕΣΔΑ, για το λόγο ότι ο Ν. 3719/2008 απέκλειε ομόφυλα ζευγάρια από τη σύναψη του συμφώνου³⁰. Και ακόμη, το σύμφωνο συμβίωσης «αναβαθμίστηκε» σε τέτοιο βαθμό, ώστε οι έννομες συνέπειές του να διαφέρουν πλέον ελάχιστα από εκείνες του γάμου. Στο πλαίσιο αυτό, το νέο σύμφωνο εξακολουθεί να διέπεται σε σημαντικό βαθμό από την ιδιωτική αυτονομία των μερών³¹, επειδή τα συμβαλλόμενα μέρη μπορούν να καθορίσουν

²⁹ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Ο νέος νόμος 3719/2008, μια πρώτη αποτίμηση, ΕφΑΔ 2008, σ. 1016

³⁰ Υπόθεση της 7.11.2013, Βαλλιανάτος κ.α. κατά Ελλάδας, δημοσιευμένη σε ΝοΒ 204, 776 επ. και στον ιστότοπο: <http://www.constitutionalism.gr/echr-vallianatos-el>. Σχολιασμό της απόφασης βλ. σε Ακτύπη Σ.-Η., Απαγόρευση διακρίσεων και σύμφωνο συμβίωσης στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, ΝΟΒ 2015, 701 επ. και Νικολόπουλο, Ο αποκλεισμός των ομοφύλων από το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης του ν. 3719/2008 και η απόφαση της 07-11-2013 του ΕΔΔΑ, Βαλλιανάτος και άλλοι κατά Ελλάδας, ΝοΒ 62, 2014, σ. 1785 επ. Για τη νομολογία του ΕΔΔΑ σχετικά με την υπαγωγή των ομόφυλων ζευγαριών στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ βλ. αναλυτικά Λ. Παπαδοπούλου, σε Τιμητικό τόμ. για την Έ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη, 2016, σ. 373 επ.

³¹ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Κοτζάμπαση Α., Αναστασιάδου – Νικηφόρου Σ., Σύμφωνο Συμβίωσης και Μεταρρυθμίσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο (Ν. 3719/2008), 2009, σ. 10

αρκετά σημεία της συμφωνίας τους όπως τα ίδια επιθυμούν, έχουν όμως πληθύνει, σε σχέση με τον Ν. 3719/2008, οι αναγκαστικού δικαίου ρυθμίσεις ως συνέπεια της προσέγγισης του συμφώνου προς τον γάμο.

Με αυτά τα δεδομένα, οι αλλαγές που επέφερε ο Ν. 4356/2015 στη ρύθμιση του συμφώνου συμβίωσης υπόκεινται σε σοβαρές επιφυλάξεις. Ιδίως, προβάλλει ορατός ο κίνδυνος αχρήστευσης τουλάχιστον του πολιτικού γάμου³². Πράγματι, στο εξής δεν υπάρχει κανένας ουσιαστικός λόγος οι (ετερόφυλοι) συμβαλλόμενοι να επιλέγουν την τέλεση πολιτικού γάμου, αφού με τη σύναψη συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης μπορούν να απολαύσουν τις ίδιες κατά βάση έννομες συνέπειες, συνδυαζόμενες επιπλέον με τη δυνατότητα σημαντικά ευχερέστερης λύσης της ένωσής τους σε σχέση με το γάμο, διότι το σύμφωνο μπορεί να λυθεί και μονομερώς με δήλωση στο συμβολαιογράφο χωρίς την επίκληση οποιουδήποτε λόγου. Εξάλλου, δεν είναι κατανοητό για ποιον λόγο τα ετερόφυλα ζευγάρια που συνάπτουν το σύμφωνο να πρέπει να απολαμβάνουν μια έννομη κατάσταση αντίστοιχη στα ουσιώδη της σημεία προς εκείνη του γάμου, τη στιγμή που εκείνα επιλέγουν συνειδητά, με τη σύναψη του συμφώνου, να μείνουν εκτός του πλαισίου αυτού³³. Και ακόμη, ορισμένα ζητήματα δημιουργούνται από την επέκταση του συμφώνου στα ομόφυλα ζευγάρια, υπό την έννοια ότι αρκετές διατάξεις του νόμου (όπως οι σχετικές με το τεκμήριο πατρότητας ή την αυτοδίκαιη λύση του συμφώνου συμβίωσης με τη σύναψη γάμου μεταξύ των συμβιούντων) είναι από τη φύση τους ανεφάρμοστες σε ενώσεις ομοφύλων³⁴.

Ειδικότερα, η προσέγγιση του νέου συμφώνου συμβίωσης προς το γάμο αποτυπώνεται ιδίως στις ακόλουθες ρυθμίσεις του Ν. 4356/2015:

- α) στην απαίτηση να μεσολαβήσει αμετάκλητη δικαστική απόφαση για την ακύρωση του άκυρου συμφώνου συμβίωσης, όπως ακριβώς ισχύει και για τον άκυρο γάμο (άρθρο 3 § 1).
- β) στην ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα που αφορούν τους συζύγους ως προς τις προσωπικές και κληρονομικές σχέσεις των συμβίων και τη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης (άρθρα 5 §1 7 §3 και 8 εδ. α΄).
- γ) στην ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα και για τις μη προσωπικές σχέσεις των συζύγων, εκτός αν οι σύμβιοι έχουν συμφωνήσει διαφορετικά (άρθρο 5 § 2).

³² Νικολόπουλος Π., Ο αποκλεισμός των ομοφύλων από το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης του Ν. 3719/2008 και η απόφαση της 07-11-2013 του ΕΔΔΑ, Βαλλιανάτος και άλλοι κατά Ελλάδας, ΝοΒ 62, 2014, σ. 1789

³³ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 290

³⁴ Παντελίδου Κ., Παλαιό και Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, ΝοΒ 2015, τ. 63, σ. 1911-1912, 1917

δ) στην ανάλογη εφαρμογή στους συμβίους κάθε άλλης διάταξης νόμου που αφορά αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους καθώς και αξιώσεις, παροχές και προνόμια αυτών έναντι τρίτων και του Δημοσίου (άρθρο 12)·

ε) στην ίδρυση συγγένειας εξ αγχιστείας με τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης (βλ. ΑΚ 1462, όπως τροποποιήθηκε με τον Ν. 4356/2015)·

στ) στην αυτοδίκαιη λύση της υιοθεσίας επί της σύναψης συμφώνου συμβίωσης μεταξύ υιοθετούντος και υιοθετημένου, όπως ακριβώς συμβαίνει και στον γάμο (ΑΚ 1576 εδ. α', όπως αυτή τροποποιήθηκε με τον Ν. 4356/2015)·

ζ) στη θέσπιση κωλύματος γάμου επί υπάρξεως συμφώνου συμβίωσης ενός μελλοντικού και τρίτου (βλ. ΑΚ 1354, όπως τροποποιήθηκε με τον Ν. 4356/2015) και

η) στη δημιουργία κοινής οικογενειακής μερίδας των συμβιούντων προσώπων ως συνέπεια της σύναψης συμφώνου συμβίωσης (άρθρο 1 α' του π.δ. 497/1991, που προστέθηκε με τον Ν. 4356/2015)³⁵.

Ουσιαστικά, το μόνο σημείο στο οποίο το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης εξακολουθεί να διαφέρει από τον γάμο είναι η δυνατότητα ευχερέστερης λύσης του. Τούτο, διότι το σύμφωνο μπορεί να λυθεί οποτεδήποτε χωρίς να συντρέχει λόγος, είτε με συμφωνία των συμβληθέντων είτε και μονομερώς με την τήρηση ορισμένης διαδικασίας. Αντίθετα, ο γάμος μπορεί να λυθεί μονομερώς μόνο με δικαστική απόφαση (ΑΚ 1438) με αγωγή ενός των συζύγων και συνδρομή λόγου ισχυρού κλονισμού (ΑΚ 11439) και μόνο συναινετικά (ΑΚ 1441) λύνεται χωρίς την έκδοση δικαστικής απόφασης, ακολουθώντας τη νέα διαδικασία ενώπιον συμβολαιογράφου.

Τέλος, αξίζει να τονίσουμε ότι στην ελεύθερη ένωση, δηλαδή στη συμβίωση χωρίς σύμφωνο συμβίωσης ή γάμο, δεν εφαρμόζονται καταρχήν ούτε αναλόγως οι διατάξεις που ρυθμίζουν το σύμφωνο συμβίωσης. Εξακολουθούν, όμως να εφαρμόζονται οι νομοθετικές ρυθμίσεις που υπήρχαν για την ελεύθερη ένωση και πριν από το Ν. 3719/2008, όπως π.χ., οι ΑΚ 1444 § 2 εδ. α', 1456 § 1 εδ. β' και 1475 § 2. Εξάλλου, ρύθμιση για την ελεύθερη ένωση περιέχεται πλέον και στο άρθρο 6 του Ν. 4356/2015³⁶ αναφορικά με την τύχη των αποκτημάτων μετά τη λύση της ένωσης³⁷.

Το νέο θεσμικό πλαίσιο του Ν. 4356/2015 ισχύει για όσα σύμφωνο συμβίωσης καταρτίζονται μετά την έναρξη ισχύος του, ήτοι μετά την 24^η.12.2015, ενώ τα σύμφωνο συμβίωσης που έχουν καταρτισθεί μέχρι την έναρξη ισχύος του εν λόγω

³⁵ Σαϊτάκης Κ., με τη συνεργασία των Δράγιου Αθ. και Σγουρινάκη Ν., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης (μετά το ν.4356/2015), σ. 19-20

³⁶ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Επιτομή, Γ' έκδ., 2018, σ. 578

³⁷ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 292

νόμου εξακολουθούν να διέπονται από το Ν. 3719/2008, με εξαίρεση τις ρυθμίσεις των παραγράφων 1 και 2 του άρθρου 7 του Ν. 4356/2015 που αφορούν τη λύση του συμφώνου, οι οποίες εφαρμόζονται και στα καταρτισθέντα υπό τον Ν. 3719/2008 σύμφωνα συμβίωσης. Τα μέρη πάντως έχουν τη δυνατότητα να υπαχθούν συνολικά στις διατάξεις του Ν. 4356/2015 με συμβολαιογραφική πράξη, αντίγραφο της οποίας καταχωρίζεται στο ειδικό βιβλίο του Ληξιαρχείου όπου, είχε καταχωριστεί και η σύσταση του συμφώνου³⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο:

ΚΑΤΑΡΤΙΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΚΑΙ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΓΚΥΡΟΤΗΤΑΣ ΤΟΥ

I. Θετικές και αρνητικές προϋποθέσεις για τη σύναψη του συμφώνου

Άρθρο 1 εδ.1 Ν.4356/2015 : Σύσταση. Η συμφωνία δύο ενήλικων προσώπων, ανεξάρτητα από το φύλο τους, με την οποία ρυθμίζουν τη συμβίωσή τους (σύμφωνο συμβίωσης) καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο.

Άρθρο 2 § 1 : Προϋποθέσεις. Για τη σύναψη συμφώνου συμβίωσης απαιτείται πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα.

α) Θετικές προϋποθέσεις

Με το Ν. 4356/2015 καταργήθηκε η προϋπόθεση της διαφοράς φύλου. Επομένως, σήμερα υπάρχουν δύο μόνο θετικές προϋποθέσεις για τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης: η νόμιμη ηλικία και η δικαιοπρακτική ικανότητα.

Ρητά προβλέπεται από το νόμο ότι τα μέρη απαιτείται να είναι ενήλικα και η λιτή αυτή διατύπωση δηλώνει ότι δεν υπάρχει δυνατότητα εξαίρεσης, όπως υπάρχει στο γάμο³⁹. Η αδυναμία αυτή της ύπαρξης αποκλίσεων δικαιολογείται από τον εναλλακτικό χαρακτήρα της οικογένειας που δημιουργείται με το σύμφωνο⁴⁰, προς τον οποίο αρμόζει η βεβαιότητα ότι τα μέρη αποφασίζουν να προχωρήσουν στο σχηματισμό της συγκεκριμένης οικογένειας τουλάχιστον με την ωριμότητα που εξασφαλίζει η ηλικία των δεκαοχτώ ετών.

³⁸ Βλ. Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 949

³⁹ Παναγόπουλος Κ., Γάμος, σύμφωνο συμβίωσης και ελεύθερη ένωση, 2010, σ. 161

⁴⁰ Βλ. όμως αντίθετα Παντελίδου Κ., Κριτικές Παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης», ΕφΑΔ 2008, σ. 389

Η θετική προϋπόθεση της πλήρους δικαιοπρακτικής ικανότητας υπαγορεύεται από τον ίδιο λόγο που επιβάλλει την αδυναμία αποκλίσεων από τη νόμιμη ηλικία των δεκαοκτώ ετών. Συνεπώς, ανίκανοι να συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης είναι όσοι βρίσκονται σε στερητική ή επικουρική δικαστική συμπαράσταση, είτε πλήρη είτε μερική, με ρητή αναφορά στη σύναψη συμφώνου⁴¹, καθώς και όσοι βρίσκονται σε μία από τις καταστάσεις του άρθρου 131 § 1 ΑΚ (έλλειψη συνείδησης, ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιορίζει τη λειτουργία της βούλησης)⁴².

β) Κωλύματα

Άρθρο 2 § 2 Ν.4356/2015 : Δεν επιτρέπεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης :

α) αν υπάρχει γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης των ενδιαφερόμενων προσώπων ή του ενός από αυτά, β) μεταξύ συγγενών εξ αίματος σε ευθείας γραμμή απεριόριστα και εκ πλαγίου μέχρι και τον τέταρτο βαθμό, καθώς και μεταξύ συγγενών εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή απεριόριστα και γ) μεταξύ εκείνου που υιοθέτησε και αυτού που υιοθετήθηκε.

Η διάταξη για τα κωλύματα του συμφώνου συμβίωσης επαναλαμβάνει τις ρυθμίσεις για τις αρνητικές προϋποθέσεις της σύναψης του γάμου και τούτο επειδή δε θα έπρεπε το σύμφωνο να λειτουργεί ως υποκατάστατο του γάμου στις περιπτώσεις που θα υπήρχε για αυτόν κώλυμα⁴³. Υπάρχει όμως και μία διαφορά : η εκ πλαγίου συγγένεια εξ αγχιστείας δεν εμποδίζει τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης, αφού ένα τέτοιο εμπόδιο ειδικά για το σύμφωνο ήταν υπερβολικό⁴⁴. Τα κωλύματα αυτά είναι τα εξής⁴⁵ :

α) Προηγούμενος γάμος – προηγούμενο σύμφωνο συμβίωσης

⁴¹ Κατά τον Παπαχρίστου Θ., (σε Παπαχρίστου - Κουμουτζή- Τσούκα, Το Σύμφωνο Συμβίωσης, Ερμηνευτικός Οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008 (2009), σ. 17 και του ίδιου Οικογενειακό Δίκαιο (2014), σ. 186) οι υπό μερική δικαστική συμπαράσταση (στερητική ή επικουρική) δεν μπορούν να συνάψουν έγκυρο σύμφωνο συμβίωσης ακόμα και όταν στη σχετική δικαστική απόφαση δεν υπάρχει ρητή αναφορά στην περίπτωση του συμφώνου, δηλαδή δεν ορίζεται ρητά ότι δεν είναι δυνατή η κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης.

⁴² Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 293

⁴³ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 3719/2008 που αφορά στο άρθρο 2, όπου αναφέρεται ότι δε θα πρέπει το σύμφωνο συμβίωσης να αποτελεί υποκατάστατο του γάμου εάν υπάρχει κάποιο κώλυμα για τη σύναψη έγγαμης συμβίωσης. Δεν προβλέπεται όμως κώλυμα για την εκ πλαγίου συγγένεια εξ αγχιστείας, διότι θεωρήθηκε υπερβολικό, θεωρείται έτσι και αλλιώς αναχρονιστικό ακόμη και για το γάμο. Αναλυτικά βλ. Σταμπέλου Χ., Σύμφωνο Συμβίωσης και Ισότητα, ΧρΙΔ 2009, σ. 191

⁴⁴ Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, τρίτο κεφάλαιο, 2012. Είναι μάλιστα τώρα ευκαιρία το κώλυμα της πλάγιας αγχιστείας να καταργηθεί ερμηνευτικά και για το γάμο, με ανάλογη ερμηνεία του άρθρου 2 §2 β και ως προς το γάμο (Σταμπέλου Χ., Σύμφωνο Συμβίωσης και Ισότητα, ΧρΙΔ 2009, σ. 191, βλ. όμως και την αντίθετη άποψη της Παντελίδου Κ., ΕφΑΔ 2008, 389)

⁴⁵ Σταμπέλου Χ., Σύμφωνο Συμβίωσης και Ισότητα, ΧρΙΔ 2009, σ. 191 επ.

Δεν επιτρέπεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης, αν υπάρχει γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ των ενδιαφερομένων προσώπων ή του ενός από αυτά με τρίτον⁴⁶. Για παράδειγμα, ο σύζυγος που διέκοψε τη συμβίωση με τη σύζυγό του δεν μπορεί να συνάψει σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης με τρίτο πρόσωπο, μέχρις ότου ακυρωθεί ή λυθεί αμετάκλητα ο πρώτος του γάμος (ΑΚ 1381, 1438)⁴⁷. Το κώλυμα αυτό δεν ισχύει όταν ο προηγούμενος γάμος ή το σύμφωνο συμβίωσης είναι ανυπόστατα. Ισχύει, όμως, πλέον, σε αντίθεση με όσα γίνονταν δεκτά υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 και όταν το προηγούμενο σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο, διότι το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης, όπως ακριβώς και ο άκυρος γάμος, αναπτύσσει πλέον κανονικά την ισχύ του μέχρι την ακύρωσή του με αμετάκλητη δικαστική απόφαση.

β) Συγγένεια

Δεν επιτρέπεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης μεταξύ συγγενών εξ αίματος σε ευθεία γραμμή απεριόριστα (π.χ. μεταξύ παππού και εγγονής) και εκ πλαγίου μέχρι και τον τέταρτο βαθμό (μέχρι δηλαδή τα πρώτα ξαδέλφια), καθώς και μεταξύ συγγενών εξ αγχιστείας σε ευθεία γραμμή απεριόριστα⁴⁸ (π.χ. μεταξύ της πρώην «πεθεράς» και του πρώην «γαμπρού»). Σημειώτεον ότι μετά την τροποποίηση της ΑΚ 1462 με το Ν. 4356/2015, αγχιστεία δημιουργείται πλέον και με τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης⁴⁹. Πάντως, σε αντίθεση με ό,τι ισχύει στο γάμο (ΑΚ 1357), μπορούν να συνάψουν σύμφωνο συμβίωσης συγγενείς εξ αγχιστείας σε πλάγια γραμμή, π.χ. ο πρώην σύζυγος μπορεί να συνάψει σύμφωνο συμβίωσης με την αδελφή της πρώην συζύγου του⁵⁰.

γ) Υιοθεσία

Δεν επιτρέπεται η σύναψη συμφώνου συμβίωσης μεταξύ εκείνου που υιοθέτησε και αυτού που υιοθετήθηκε. Αν παρόλα αυτά συναφθεί τέτοιο σύμφωνο, αυτό είναι άκυρο. Σημειώτεον ότι το κώλυμα επεκτείνεται και στους κατιόντες του υιοθετούντος και διατηρείται και μετά τη λύση της υιοθεσίας κατά την ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 1360 ΑΚ, καθώς και ότι η σύναψη του συμφώνου ανάμεσα λ.χ. σε θετό γονέα και θετό τέκνο (είτε διαφορετικού είτε του ίδιου φύλου) επιφέρει την

⁴⁶ Παναγόπουλος Κ., *Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου*, 2017, σ. 382

⁴⁷ Γεωργιάδης Απ., *Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου*, Β' έκδ., 2017, σ. 293

⁴⁸ Παναγόπουλος Κ., *Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου*, 2017, σ. 380

⁴⁹ Γεωργιάδης Απ., *Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου*, Β' έκδ., 2017, σ. 294

⁵⁰ Σαϊτάκης Κ., *Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης*, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 27

αυτοδίκαιη λύση της υιοθεσίας κατά το άρθρο 1576 εδ. α' ΑΚ, όπως αυτό τροποποιήθηκε με το Ν.4356/2015⁵¹, αντίθετα από ό,τι ίσχυε υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008, όπου δεν εφαρμοζόταν η 1576 ΑΚ αναλόγως στο σύμφωνο συμβίωσης.

II. Τήρηση απαιτούμενου τύπου

Άρθρο 1 εδ.1 Ν. 4356/2015 : Σύσταση. Η συμφωνία δύο ενήλικων προσώπων, ανεξάρτητα από το φύλο τους, με την οποία ρυθμίζουν τη συμβίωσή τους (σύμφωνο συμβίωσης) καταρτίζεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο. Η ισχύς της συμφωνίας αρχίζει από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου στο ληξιαρχό του τόπου κατοικίας τους, το οποίο καταχωρίζεται σε ειδικό βιβλίο Ληξιαρχείου.

Ο αμιγώς συμβατικός χαρακτήρας του συμφώνου συμβίωσης θεσμοθετείται στη διάταξη του άρθρου 1 του Ν. 4356/2015, που ορίζει ότι η συμφωνία των ετερόφυλων ή ομόφυλων μερών, με την οποία οργανώνουν τη συμβίωσή τους γίνεται αυτοπροσώπως και υποβάλλεται στο συστατικό τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου. Δεν παρεμβαίνει κάποιο πολιτειακό όργανο ούτε θρησκευτικός λειτουργός, και είναι άλλο, ότι για λόγους ασφαλείας των συναλλαγών, αντίγραφο του συμβολαιογραφικού εγγράφου πρέπει να κατατεθεί και να καταχωριστεί σε ειδικό βιβλίο του ληξιαρχείου του τόπου κατοικίας των μερών, ό,τι ακριβώς ίσχυε και υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008⁵². Για τους ίδιους λόγους ορίζεται ότι η ισχύς της συμφωνίας αρχίζει από την κατάθεση του αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου στο ληξιαρχό⁵³, χωρίς να αρκεί η υπογραφή του συμβολαίου για την επέλευση των εννόμων συνεπειών του συμφώνου⁵⁴. Ο τύπος καταλαμβάνει τα ουσιώδη στοιχεία της σύμβασης, καθώς και όσες ιδιωτικές συμφωνίες ορίζει ρητά η νομοθεσία για το σύμφωνο συμβίωσης, όπως συμφωνίες για τις περιουσιακές σχέσεις ή τη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου⁵⁵. Υποστηρίζεται ότι επιμέρους συμφωνίες για

⁵¹ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 295

⁵² Αγαλλοπούλου Π., Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συμβιούντων και μεταξύ των συμβιούντων και τρίτων προσώπων μετά το Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009, σ. 8

⁵³ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 380

⁵⁴ Έτσι και Κουτσουράδης Α., Ο Ν. 3719/2008: Audietur et altera pars et Cetera!, ΕφΑΔ 2 (2009) 61. Η κατάθεση του αντιγράφου στο ληξιαρχό αποτελεί, συνεπώς, όρο του ενεργού του συμφώνου (Παπαχρίστου Θ., Το σύμφωνο συμβίωσης σ. 13 και του ιδίου, Οικογενειακό Δίκαιο, σ. 187), και δεν πρέπει να επιδοκιμαστεί η άποψη ότι πρόκειται για αποδεικτικό τύπο (βλ. Βάρκα Αδάμη: Σύμφωνο συμβίωσης. Ένας συμβατικός τύπος οικογένειας, ΕλλΔνη 2009 401-402).

⁵⁵ Παπαχρίστου Θ., Οικογενειακό Δίκαιο, σ. 187

ειδικότερα ζητήματα της καθημερινής συμβίωσης δεν είναι αναγκαίο να περιβληθούν το συμβολαιογραφικό τύπο.

Σε περίπτωση που δεν τηρηθεί ο συμβολαιογραφικός τύπος (π.χ. κατάρτιση του συμφώνου με προφορική συμφωνία), πρέπει πλέον να γίνει δεκτό ότι το σύμφωνο συμβίωσης είναι ανυπόστατο και όχι απλώς άκυρο⁵⁶. Η διάκριση μεταξύ ανυπόστατου και άκυρου συμφώνου συμβίωσης αποκτά σημαντική πρακτική αξία υπό το καθεστώς του Ν. 4356/2015⁵⁷ ενόψει της ανάγκης να ανατραπεί το άκυρο (όχι όμως και το απλώς ανυπόστατο) σύμφωνο συμβίωσης με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Σε αντίθεση με το άκυρο, το ανυπόστατο σύμφωνο συμβίωσης είναι ανίσχυρο, χωρίς να χρειάζεται η ακύρωσή του με δικαστική απόφαση⁵⁸.

Περαιτέρω, στη νομοθεσία του συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης δεν υπάρχει αντίστοιχη ρύθμιση με αυτή της ΑΚ 1350 εδ. β', σύμφωνα με την οποία οι δηλώσεις των μελλονύμφων για τη σύναψη του γάμου μπορούν να γίνονται χωρίς αίρεση και προθεσμία. Ενδεχομένως, ο νομοθέτης να θεώρησε ότι το σύμφωνο συμβίωσης δεν έχει την ίδια σημασία για το δημόσιο συμφέρον που έχει ο γάμος. Εντούτοις, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι ούτε το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί καταρτισθεί υπό αίρεση ή προθεσμία, διότι αυτό δεν συνάδει με την επίσημη καταχώριση αντιγράφου της εν λόγω συμφωνίας στο ληξιαρχο.

Πάντως, αυτό που έχει ιδιαίτερη σημασία είναι ότι αρκεί μόνο η δήλωση των συμβαλλομένων ότι επιθυμούν και συμφωνούν να συμβιώνουν. Τα λοιπά εκ του νόμου ρυθμιζόμενα ζητήματα δύνανται να ρυθμιστούν και με μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό έγγραφο⁵⁹. Τέλος, αυτό που θα πρέπει να υπενθυμίζεται από τον συμβολαιογράφο κατά την ρύθμιση των ζητημάτων αυτών είναι ότι το σύμφωνο συμβίωσης δε χρήζει λεπτομερειακών κι εξαντλητικών ρυθμίσεων, σαν να επρόκειτο συναλλαγή⁶⁰.

III. Κατάρτιση συμφώνου συμβίωσης ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής

⁵⁶ Παναγόπουλος Κ., *Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου*, 2017, σ. 382, Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, *Μετά το Ν. 4356/2015*, σ. 32-33, Κοτζάμπαση Α., Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναξης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειές της, *ΕλλΔνη* 2016, σ. 651. Εξάλλου, το σύμφωνο συμβίωσης ενδέχεται να είναι ανυπόστατο και στις εξής περιπτώσεις: α) αν καταρτίστηκε υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου, β) αν καταρτίστηκε υπό συνθήκες απόλυτης σωματικής βίας ή γ) αν ελλείπει η συμφωνία των μερών.

⁵⁷ Κοτζάμπαση Α., Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναξης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειές της, *ΕλλΔνη* 2016, σ. 651

⁵⁸ Παναγόπουλος Κ., *Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου*, 2017, σ. 383

⁵⁹ Περάκη Β., *Περιουσιακές συνέπειες από τη λύση του συμφώνου συμβίωσης*, 2ο Συνέδριο ΕΟΔ, 2015, σ. 169

⁶⁰ Ρήγα Α., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο Σύμφωνο Συμβίωσης Ν. 3719/2008 (κεφάλαιο Α', άρθρα 1-13), *ΕφΑΔ* 2009, σ. 32-33

Όπως και στον προηγούμενο νόμο, έτσι και στον Ν. 4356/2015 προβλέπεται η δυνατότητα κατάρτισης συμφώνου συμβίωσης ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής στην αλλοδαπή. Στο άρθρο 13 παρ. 1 του νόμου αυτού προβλέπεται ότι τα σύμφωνα αυτά θα διέπονται στο σύνολό τους από τις ουσιαστικού δικαίου ρυθμίσεις που θεσπίζονται στο πλαίσιο του Νόμου 4356/2015. Ενώπιον προξενικών αρχών προβλέπεται επίσης και ο προξενικός γάμος, συγκεκριμένα δε θεσπίζεται στο άρθρο 13 παρ. 2 ΑΚ. Στην περίπτωση προξενικού γάμου πραγματοποιείται τέλεση μιας μορφής πολιτικού γάμου με όλες τις συνέπειες που ο γάμος επιφέρει, ενώ το σύμφωνο συμβίωσης ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής αποτυπώνει τη συμφωνία των συμβαλλομένων μερών για συμβίωση και δε διαφέρει από το σύμφωνο που καταρτίζεται στην Ελλάδα ενώπιον του συμβολαιογράφου⁶¹. Στην περίπτωση, επομένως, που εξετάζεται εν προκειμένω, ο ρόλος της προξενικής αρχής, ενώπιον της οποίας θα καταρτισθεί το σύμφωνο συμβίωσης, έχει βαρύνουσα σημασία, καθόσον ο πρόξενος επιφορτίζεται με το καθήκον του συμβολαιογράφου κατά την κατάρτιση του συμφώνου και με την υποχρέωση του ληξιάρχου σχετικά με την καταχώριση του συμφώνου⁶². Επιπλέον, σύμφωνα με το άρθρο 42 παρ. 6 του ίδιου νόμου προβλέπεται ότι: «Σύμφωνο συμβίωσης που έχει καταρτιστεί ενώπιον Έλληνα προξένου ανάμεσα σε δύο συμβαλλομένους εκ των οποίων ο ένας τουλάχιστον έχει την ελληνική ιθαγένεια, δύναται να καταχωρισθεί στο ληξιαρχικό βιβλίο συμφώνου συμβίωσης που τηρείται στην ίδια προξενική αρχή». Έπειτα, η συγκεκριμένη ληξιαρχική πράξη καταχωρίζεται στο Ειδικό Ληξιαρχείο Αθηνών, ως πράξη που τελέστηκε στην αλλοδαπή⁶³. Μελετώντας το Νόμο 344/1976 περί ληξιαρχικών πράξεων, σε συνδυασμό με το Νόμο 1363/198391, κατανοεί κανείς ότι για να είναι δυνατή η κατάρτιση συμφώνου ενώπιον ελληνικής προξενικής αρχής στην αλλοδαπή, θα πρέπει τουλάχιστον ένα από τα συμβαλλόμενα μέρη να έχει την ελληνική ιθαγένεια. Συνεπώς, δύο αλλοδαποί οι οποίοι είναι μόνιμοι κάτοικοι Ελλάδος και διαμένουν προσωρινώς

⁶¹ Κοντογώργου Ε., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου, σε Διαμαντόπουλος Γ., Ο κομβικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο δίκαιο, 2017, σ. 180

⁶² Παπασιώπη-Πασιά Ζ. σε Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Ε' έκδ., 2012, σ. 163-164

⁶³ Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν.3719/2008) και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σ. 1153

στο εξωτερικό δεν έχουν τη δυνατότητα να απευθυνθούν προς την ελληνική προξενική αρχή και να καταρτίσουν σύμφωνο συμβίωσης⁶⁴.

IV. Ελαττωματικότητα συμφώνου και έννομες συνέπειές της στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των μερών - αναδρομικότητα και εξαιρέσεις

Άρθρο 2 §3 Ν. 4356/2015 : Η παράβαση των διατάξεων του παρόντος άρθρου συνεπάγεται την ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης. Ακυρότητα συνεπάγεται και η εικονικότητα του συμφώνου.

Άρθρο 3 Ν. 4356/2015 : Άκυρο και ακυρώσιμο σύμφωνο. 1. Η κατά το προηγούμενο άρθρο ακυρότητα κηρύσσεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Την αγωγή ασκεί, εκτός από τα μέρη, και όποιος προβάλλει έννομο συμφέρον οικογενειακής φύσης, καθώς και ο εισαγγελέας αυτεπαγγέλτως, αν το σύμφωνο αντίκειται στη δημόσια τάξη.

2. Σε περίπτωση ελαττωμάτων της βούλησης εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τον ακυρώσιμο γάμο. Η σχετική δικαστική απόφαση απαιτείται να γίνει αμετάκλητη.

3. Με την αμετάκλητη δικαστική απόφαση, που ακυρώνει το σύμφωνο συμβίωσης, αίρονται αναδρομικά τα αποτελέσματά του. Η ακύρωση του συμφώνου δεν επηρεάζει την πατρότητα των τέκνων.

Το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να πάσχει από ελαττώματα τα οποία το καθιστούν άκυρο ή ακυρώσιμο.

A. Ακυρότητα

Το σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο στις ακόλουθες περιπτώσεις : α) όταν οι συμβαλλόμενοι είναι ανήλικοι ή ανίκανοι για δικαιοπραξία, β) όταν υπάρχει ήδη προηγούμενος γάμος ή σύμφωνο συμβίωσης των ενδιαφερόμενων προσώπων ή του ενός από αυτά και γ) όταν οι συμβαλλόμενοι εμπíπτουν στα προβλεπόμενα από το νόμο κωλύματα συγγένειας ή υιοθεσίας. Επιπλέον, θα πρέπει να γίνει ερμηνευτικά δεκτό ότι, εφόσον το σύμφωνο συμβίωσης είναι σύμβαση, ισχύουν ως προς αυτό και οι γενικοί λόγοι ακυρότητας των δικαιοπραξιών⁶⁵. Ρητώς ορίζεται ότι ακυρότητα συνεπάγεται

⁶⁴ Παπασιώπη-Πασιά Ζ., Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν.3719/2008) και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σ. 1153, Κύρωση Ευρωπαϊκής Σύμβασης για τα Προξενικά Καθήκοντα (ΦΕΚ Α' 79/22-06-1983)

⁶⁵ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 29

και η εικονικότητα του συμφώνου συμβίωσης (άρθρ. 2 § 3 εδ. 1 Ν. 4356/2015)⁶⁶. Η επιλογή αυτή είναι de lege ferenda αμφίβολης ορθότητας, διότι αποτρέπει μεν από την κατάρτιση ψεύτικων συμφώνων, δεν παύει όμως να αποτελεί αδικαιολόγητη (χωρίς να επιτάσσεται από την προστασία της καλής πίστης) εξαίρεση είτε από την αυτοδίκαιη ακυρότητα που συνεπάγεται η εικονικότητα, είτε, αντιστρόφως, από τη μη αναγνώριση εικονικότητας σε σχέσεις με αυτό το περιεχόμενο⁶⁷.

Είναι σκόπιμο να σημειωθεί ότι ειδικά η δυνατότητα ακύρωσής του για ελαττώματα της βούλησης έχει μικρή σημασία στην περίπτωση του συμφώνου, το οποίο μπορεί να λυθεί και μονομερώς με δήλωση στο συμβολαιογράφο, χωρίς την επίκληση οποιουδήποτε λόγου⁶⁸. Αυτό είναι αλήθεια ως προς τη δυνατότητα απαλλαγής από το σύμφωνο, δηλαδή η δυνατότητα της ακύρωσής του δεν είναι σημαντική για την ίδια την ανατροπή του συμφώνου, επειδή όμως η λύση του συμφώνου συνδέεται με τη συνέπεια της διατροφής του άρθρου 7 § 3 του Ν. 4356/2015, η αναδρομική ακύρωση του συμφώνου έχει σημασία και είναι προτιμότερη από την ex-nunc λύση του, προκειμένου να αποφεύγεται η καταβολή διατροφής.

Το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης του Ν. 4356/2015 αναπτύσσει, όπως και ο άκυρος γάμος (ΑΚ 1376, 1381) κανονικά την ισχύ του μέχρις ότου ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Επιπλέον, η ακυρότητα του συμφώνου συμβίωσης είναι σχετική⁶⁹. Την ακύρωσή του μπορούν να επιδιώξουν μόνο οι συμβληθέντες, καθώς και όποιος προβάλλει έννομο συμφέρον οικογενειακής φύσης⁷⁰. Επομένως, η αγωγή ακύρωσης του συμφώνου ασκείται εκτός από τους συμβίους, μόνο από οποιονδήποτε συνδέεται με το μέρος ή τα μέρη του συμφώνου με οικογενειακό δεσμό και γι' αυτό έχει και οικογενειακής φύσης έννομο συμφέρον, στο οποίο περιλαμβάνεται και το κληρονομικό, όχι όμως και το απλό περιουσιακό έννομο συμφέρον των προσώπων που δεν έχουν οικογενειακό δεσμό, όπως λ.χ. ο ασφαλιστής⁷¹. Επίσης και ο εισαγγελέας μπορεί να ζητήσει αυτεπαγγέλτως την ακύρωση του συμφώνου, αν αυτό

⁶⁶ Παντελίδου Κ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2016, σ. 495

⁶⁷ Παντελίδου Κ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2016, σ. 495

⁶⁸ Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη Ε., Σύμφωνο συμβίωσης : Η σύστασή του και οι σχέσεις των μερών κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του, Αρμ 63 (2009), 1137

⁶⁹ Βλ. Κουνουγέρη - Μανωλεδάκη Ε., Αρμ 2009, 1135. Βλ. όμως και Παπαχρίστου Θ., το σύμφωνο συμβίωσης, σ 24 : Σχετική είναι η ακυρότητα μόνο για τους λόγους που αναφέρονται στο άρθρο 2. Για άλλους λόγους (π.χ. μη τήρηση τύπου, αντίθεση στα χρηστά ήθη) η ακυρότητα είναι απόλυτη, δηλαδή μπορεί να την επικαλεσθεί οποιοσδήποτε.

⁷⁰ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 29

⁷¹ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4356/2015, άρ. 3

αντίκειται στη δημόσια τάξη⁷² (λ.χ. σύμφωνο συμβίωσης που έχει συναφθεί μεταξύ αδελφών ή σε περίπτωση εικονικότητας).

Η αγωγή ακύρωσης του άκυρου συμφώνου συμβίωσης ασκείται στο Μονομελές Πρωτοδικείο του τόπου κατοικίας του εναγομένου ή της τελευταίας κοινής διαμονής των μερών και εκδικάζεται με την ειδική διαδικασία των διαφορών από την οικογένεια και την ελεύθερη συμβίωση. Μόλις η απόφαση που το ακυρώνει καταστεί αμετάκλητη, αίρονται αναδρομικά τα αποτελέσματα του συμφώνου με εξαίρεση το τεκμήριο της πατρότητας των τέκνων που γεννήθηκαν από αυτό. Η αμετάκλητη δικαστική απόφαση που ακυρώνει το σύμφωνο καταχωρίζεται στο ειδικό βιβλίο του Ληξιαρχείου, όπου έχει καταχωρισθεί και η σύστασή του⁷³.

Το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να επικυρωθεί από τα συμβαλλόμενα μέρη (π.χ. σε περίπτωση μεταγενέστερης, του χρόνου σύναψης του συμφώνου συμβίωσης, ενηλικίωσης ενός των μερών). Στην περίπτωση αυτή, η επικύρωση θα ισχύσει σαν νέα κατάρτιση του συμφώνου συμβίωσης (ΑΚ 183 §1). Αντιθέτως, το άκυρο σύμφωνο συμβίωσης δεν θεραπεύεται, καθώς δεν εφαρμόζεται -ούτε αναλογικά- η ΑΚ 1373⁷⁴.

B. Ακυρωσία

Όπως κάθε δικαιοπραξία, έτσι και το σύμφωνο συμβίωσης είναι δυνατό να πάσχει από ελαττώματα στη βούληση των μερών (ΑΚ 140 επ.). Στο Ν. 3719/2008 δεν υπήρχε ρητή διάταξη που να ρυθμίζει αυτή την περίπτωση και η κρατούσα γνώμη δεχόταν ότι η αγωγή ακύρωσης του συμφώνου μπορούσε να ασκηθεί με βάση τις γενικές διατάξεις (ΑΚ 140 επ.)⁷⁵. Σύμφωνα με το άρθρο 3 § 2 εδ. α' του Ν. 4356/2015, σε περίπτωση ελαττωμάτων της βούλησης εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τον ακυρώσιμο γάμο, δηλαδή οι ΑΚ 1374 επ., οι οποίες παρουσιάζουν κάποιες ιδιαιτερότητες σε σχέση με τις γενικές διατάξεις⁷⁶. Έτσι, ακυρώσιμο είναι το σύμφωνο συμβίωσης όταν καταρτίστηκε από πλάνη σχετικά με την ταυτότητα του προσώπου

⁷² Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 298

⁷³ Κουνουγέρη - Μανωλεδάκη Ε., Σύμφωνο Συμβίωσης: Η σύστασή του και οι σχέσεις των μερών κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του, Αρμ 2009, σ. 1136

⁷⁴ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 30

⁷⁵ Υπό το κράτος ισχύος του Ν. 3719/2008 είχαν υποστηριχθεί σχετικά με την ακυρωσία του συμφώνου συμβίωσης λόγω ελαττωμάτων στη βούληση δύο απόψεις : κατά την πρώτη άποψη (Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, 2017, § 2 αρ. 36 Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 103 επ.), η ακυρωσία συμφώνου συμβίωσης λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής ρυθμιζόταν από τις γενικές διατάξεις των ΑΚ 140 και όχι από τις ειδικές ρυθμίσεις που ισχύουν στον ακυρώσιμο γάμο (ΑΚ 1374 επ.). Σύμφωνα με την άλλη άποψη (Παπαχρίστου Θ., σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή Το σύμφωνο συμβίωσης, σ. 24-25), χωρούσε εν προκειμένω ανάλογη εφαρμογή των ειδικότερων διατάξεων των ΑΚ 1374 επ.

⁷⁶ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 300

του άλλου συμβίου (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1374 §1) ή όταν ο σύμβιος εξαναγκάστηκε να το συνάψει υπό καθεστώς απειλής που ασκήθηκε παράνομα ή αντίθετα προς τα χρηστά ήθη (ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1375 §1)⁷⁷. Η απάτη δεν αναφέρεται ρητά ως λόγος ακυρωσίας του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης, εφόσον όμως καταλήγει σε πλάνη σχετική με την ταυτότητα του προσώπου, αποτελεί λόγο ακυρωσίας που εμπίπτει στην ΑΚ 1374 §1.

Το ακυρώσιμο σύμφωνο συμβίωσης παράγει όλα τα έννομα αποτελέσματά του μέχρι να ακυρωθεί με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, η οποία πρέπει να καταχωρηθεί στο ειδικό βιβλίο του Ληξιαρχείου όπου έχει καταχωρισθεί και η σύσταση του συμφώνου. Την αγωγή ακύρωσης, καταρχήν, νομιμοποιείται να ασκήσει μόνο ο σύμβιος που πλανήθηκε ή απειλήθηκε, εκτός αν πεθάνει μετά την έγερση της αγωγής, οπότε τη δίκη τη συνεχίζουν οι κληρονόμοι του. Παθητικά νομιμοποιείται μόνο ο άλλος σύμβιος ή οι κληρονόμοι του. Κατ' ανάλογη εφαρμογή του άρθρου ΑΚ 1380 το αγωγικό δικαίωμα ακύρωσης του συμφώνου συμβίωσης υπόκειται σε εξάμηνη παραγραφή, η οποία αρχίζει από τη γνώση της πραγματικής κατάστασης σχετικά με την ταυτότητα του άλλου συμβίου ή αφότου έπαψε ο φόβος που προκάλεσε η απειλή. Η δε ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης αποκλείεται, αν ο πλανηθείς ή απειληθείς σύμβιος αναγνώρισε το σύμφωνο μετά τη διάλυση της πλάνης ή αφότου πέρασε η απειλή (αναλογική εφαρμογή ΑΚ 1372 §1 και 1375 §2)⁷⁸.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο:

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΣΥΜΒΙΩΝ ΣΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ – ΟΙ ΜΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

Ι. Διάκριση των σχέσεων – σύντομη αναφορά στις προσωπικές σχέσεις των συμβίων

Άρθρο 4 Ν. 4356/2015 : Επώνυμο. Το σύμφωνο συμβίωσης δεν μεταβάλλει το επώνυμο των μερών. Ο καθένας μπορεί, εφόσον συγκατατίθεται ο άλλος, να χρησιμοποιεί στις κοινωνικές σχέσεις το επώνυμο του άλλου ή να το προσθέτει στο δικό του.

⁷⁷Για την έννοια της απειλής στο πλαίσιο της ΑΚ 1375 βλ. και Γεωργιάδη Απ. σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, 2^η έκδ. 2007, άρθρο 1375 και τον ίδιο, Οικογενειακό Δίκαιο, §6 αρ.69 επ.

⁷⁸ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 34-35

Άρθρο 5 § 1 Ν. 4356/2015 : Σχέσεις των μερών. Στις προσωπικές σχέσεις των μερών του συμφώνου μεταξύ τους εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από το γάμο, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο.

Άρθρο 256 αρ. 1 ΑΚ : Αναστολή παραγραφής. Αναστέλλεται η παραγραφή των αξιώσεων, 1. Μεταξύ συζύγων κατά τη διάρκεια του γάμου, έστω και αν ύστερα ακυρωθεί, καθώς και 2. μεταξύ προσώπων που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, όσο αυτό ισχύει.

Στην περίπτωση του συμφώνου οι σχέσεις των μερών μπορεί να είναι προσωπικές και μη προσωπικές (οι οποίες μάλιστα διακρίνονται σε περιουσιακές και μικτές).⁷⁹ Οι προσωπικές διέπονται από τις άνω διατάξεις, από τις οποίες η πρώτη είναι η διάταξη του άρθρου 4 του Νόμου 4356/2015, η οποία ρυθμίζει το επώνυμο των μερών με τον ίδιο τρόπο του άρθρου 1388 § 1 και 2 ΑΚ, που αφορά συζύγους. Έτσι, το αμετάβλητο των επωνύμων των μερών, κατά το πρώτο εδάφιο του άρθρου 4, αφορά μόνο τις έννομες σχέσεις τους⁸⁰, όπως συνάγεται εξ' αντιδιαστολής από το δεύτερο εδάφιο του άρθρου 4, που αναφέρεται στις κοινωνικές σχέσεις, για τις οποίες τα μέρη μπορούν να συμφωνήσουν ότι ο ένας θα χρησιμοποιεί το επώνυμο του άλλου ή θα το προσθέτει στο δικό του. Δεν εφαρμόζεται, ωστόσο, στο σύμφωνο συμβίωσης η ΑΚ 1388 § 3, η οποία επιτρέπει στους συζύγους να προσθέτουν το επώνυμο του άλλου μέρους στο δικό τους, ακολουθώντας τη διαδικασία ενώπιον του ληξιάρχου.⁸¹ Η βασική ωστόσο διαφορά σε σχέση με το γάμο είναι ότι για την εγκυρότητα της συμφωνίας των μερών θα χρειάζεται πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα⁸², αφού αυτή απαιτείται για τη σύναψη του συμφώνου, σε αντίθεση με το γάμο, όπου για το κύρος της συμφωνίας για το επώνυμο αρκεί η ειδική δικαιοπρακτική ικανότητα για γάμο.⁸³

Περαιτέρω, εφαρμόζεται και εδώ η διάταξη του άρθρου 256 αρ. 1 ΑΚ για την αναστολή της παραγραφής των αξιώσεων των συζύγων, αφού οι ίδιοι λόγοι που

⁷⁹ Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο, ΙΙ, Στ' έκδ., 2016, σ. 609

⁸⁰ Ως προς την προϋπόθεση των οποίων ισχύουν τα των συζύγων. Θα πρέπει να τονιστεί ότι το πρώτο εδάφιο του άρθρου 5 είναι διάταξη αναγκαστικού δικαίου, δηλαδή δεν μπορούν να υπάρξουν διαφορετικές σχετικές συμφωνίες των μερών, σε αντίθεση με ό,τι ισχύει πλέον για την πρώτη παράγραφο του άρθρου 1388 ΑΚ (που αφορά τους συζύγους) μετά την ατυχή προσθήκη της νέας τρίτης παραγράφου στο τελευταίο αυτό άρθρο με το ν. 3719/2008, σύμφωνα με την οποία "Με συμφωνία των συζύγων ο καθένας από αυτούς μπορεί να προσθέτει στο επώνυμο του το επώνυμο του άλλου. Η προσθήκη γίνεται με κοινή δήλωση ενώπιον του ληξιάρχου και ισχύει μέχρι να ανακληθεί ενώπιον του ληξιάρχου με κοινή δήλωση των συζύγων ή με μονομερή δήλωση οποιουδήποτε των συζύγων, η οποία κοινοποιείται στον άλλο σύζυγο. Αν ο γάμος λυθεί με διαζύγιο, η δήλωση θεωρείται ότι ανακλήθηκε. Αν ο γάμος λυθεί λόγω θανάτου, η προσθήκη εξακολουθεί να ισχύει, εκτός εάν ο επιζών σύζυγος συνάψει νέο γάμο ή προβεί σε ανακλητική δήλωση ενώπιον του ληξιάρχου."

⁸¹ Σαϊτάκης Κ., το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά το Ν. 4356/2015, σ. 43

⁸² Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 384

⁸³ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο, ΙΙ, έκδ. ΣΤ', 2016, σ. 605

καθιστούν δυσχερή την άσκηση των αξιώσεων μεταξύ των συζύγων ισχύουν και για τα πρόσωπα που έχουν υπογράψει σύμφωνο, ενόψει του δεσμού εμπιστοσύνης που δημιουργείται μεταξύ των μερών⁸⁴.

Σε κάθε περίπτωση, το σημαντικό είναι ότι σε κάθε επιμέρους υποχρέωση που απορρέει από την συμβίωση, τα μέρη δεν μπορούν να παρεκκλίνουν με έγκυρη συμφωνία τους. Ενώ, δηλαδή, όπως θα αναπτύξουμε, για τις μη προσωπικές σχέσεις των μερών προέχει η ιδιωτική αυτονομία, εντούτοις στις προσωπικές σχέσεις εφαρμόζεται αναγκαστικό δίκαιο, αφού αφορούν σε θέματα που διέπονται από τις αρχές της ισότητας και της αμοιβαιότητας. Φυσικά, ο αναγκαστικός χαρακτήρας των ρυθμίσεων αυτών δεν έχει εδώ την ίδια σημασία που έχει στο γάμο, αφού το σύμφωνο δεν λύνεται με διαζύγιο, ώστε να προβληθούν οι παραβάσεις των ρυθμίσεων ως κλονιστικά γεγονότα, αν όμως υπάρξει τέτοια παράβαση, το ένα μέρος του συμφώνου μπορεί να προχωρήσει είτε σε μονομερή λύση του συμφώνου, για την οποία έτσι κι αλλιώς δεν απαιτείται κατά το νόμο κάποια δικαιολογία, είτε στη διάσταση, με δυνατότητα όπως θα δούμε παρακάτω, αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων που ισχύουν γι' αυτήν⁸⁵. Ισχύει, δηλαδή και εδώ η έννοια της διάστασης και σκόπιμα, αφού θα ήταν άδικο για το μέρος του συμφώνου που είναι οικονομικά ασθενέστερο και ως προς το οποίο η διάσταση είναι δικαιολογημένη, να μην μπορεί να πάρει διατροφή λόγω διάστασης.⁸⁶

II. Οι μη προσωπικές σχέσεις των συμβίων - Διακρίσεις αυτών και εφαρμοζόμενο Δίκαιο

Άρθρο 5 § 2 εδ. α' Ν. 4356/2015 : Στις μη προσωπικές σχέσεις των μερών μεταξύ τους εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από το γάμο, εκτός αν τα μέρη τις ρυθμίσουν διαφορετικά κατά τη σύναψη του συμφώνου με βάση τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης.

Άρθρο 6 Ν. 4356/2015 : Στην περίπτωση ελεύθερης συμβίωσης χωρίς σύμφωνο, η τύχη των περιουσιακών στοιχείων που έχουν αποκτηθεί μετά την έναρξη της συμβίωσης (αποκτήματα) κρίνεται κατά τις γενικές διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού. Οι διατάξεις αυτές εφαρμόζονται και σε εκκρεμείς δίκες.

⁸⁴ Παναγόπουλος Κ., Γάμος, σύμφωνο συμβίωσης και ελεύθερη ένωση, 2010, σ. 161

⁸⁵ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά το Ν. 4356/2015, σ. 46

⁸⁶ Υπέρ της δυνατότητας της λήξης διατροφής λόγω διάστασης και ο Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 357.

Ο νομοθέτης του Ν. 4356/2015 προτίμησε στο άρθρο 5 § 2 τον περιεκτικότερο όρο «μη προσωπικές σχέσεις», προκειμένου να περιλάβει τόσο τις περιουσιακές όσο και τις λεγόμενες «μικτές σχέσεις» (όπως η υποχρέωση συνεισφοράς στις οικογενειακές ανάγκες). Ειδικότερα, στις μικτές σχέσεις των μερών αναφέρεται το άρθρο 5 § 2, στο οποίο γίνεται λόγος για τις μη αμιγώς προσωπικές σχέσεις των συντρόφων, δηλαδή γι' αυτές που έχουν είτε μερικά (μικτές), είτε ολικά περιουσιακό χαρακτήρα, στις οποίες περιλαμβάνεται η υποχρέωση συμβολής των συμβιώντων στις κοινές ανάγκες, η χρήση της οικογενειακής στέγης και των κινητών σε περίπτωση διάστασης, ενώ στις αμιγώς περιουσιακές σχέσεις συγκαταλέγονται όλες οι σχέσεις που αφορούν σε περιουσιακά ζητήματα, δηλαδή, η διαχείριση της περιουσίας των μερών, η επιλογή της κοινοκτημοσύνης ή της περιουσιακής αυτοτέλειας, η συμμετοχή στα αποκτήματα και τα τεκμήρια για τα κινητά των συντρόφων, η διατροφή στην περίπτωση της διάστασης ή της λύσης του συμφώνου και η τύχη των δωρεών μεταξύ των συμβίων.

Στις μη προσωπικές σχέσεις των μερών μεταξύ τους εφαρμόζεται ενδοτικό δίκαιο, ήτοι εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από το γάμο, εκτός εάν τα μέρη τις ρυθμίσουν διαφορετικά κατά τη σύναψη του συμφώνου, με βάση τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης και αυτή είναι η βασική διαφορά με το γάμο, καθόσον στο σύμφωνο συμβίωσης βρίσκει την κύρια κανονιστική της έκφραση η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας και αναδεικνύεται το σύμφωνο συμβίωσης και ο κατεξοχήν θεσμός αυτορρύθμισης της συμβίωσης μεταξύ ελεύθερα και αυτοδύναμα αναπτυσσόμενων ώριμων ανθρώπων, σε αντιδιαστολή με τον πατερναλιστικό χαρακτήρα του γάμου, όπου η πλειονότητα των ρυθμίσεων είναι αναγκαστικού δικαίου⁸⁷.

Σύμφωνα με την Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4356/2015, στις μη προσωπικές σχέσεις καθιερώνεται με έντονο τρόπο η αρχή της ιδιωτικής αυτονομίας, καθώς ορίζεται ότι, ναι μεν εφαρμόζονται και εδώ οι διατάξεις για τις σχέσεις των μερών από το γάμο, πλην όμως τα μέρη έχουν την δυνατότητα να ρυθμίσουν τις σχέσεις τους με συμφωνία τους κατά την κατάρτιση του συμφώνου. Η ελευθερία, ωστόσο, των μερών να ρυθμίσουν διαφορετικά τα σχετικά θέματα δεν είναι απεριόριστη, αλλά ελέγχεται υπό το πρίσμα της τήρησης των αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης. Τίθεται, δηλαδή, περιορισμός στη δικαιοπλαστική ευχέρεια των μερών του συμφώνου, τα οποία

⁸⁷ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 47

έχουν μεν την ελευθερία να καθορίσουν συμβατικά τις περιουσιακές συνέπειες που θα έχει το σύμφωνο στις σχέσεις τους, αλλά δεν μπορούν να υπερβούν τα όρια που θέτουν οι παραπάνω αρχές, επιβάλλοντας λ.χ. μόνο στο ένα μέρος την υποχρέωση κάλυψης του συνόλου των οικογενειακών βαρών και επιβαρύνοντας με δυσμενείς περιουσιακές συνέπειες στην περίπτωση λύσης του συμφώνου μόνο τον έναν σύντροφο, χωρίς να υπάρχει εύλογη αιτία για τη διαφοροποίηση αυτή⁸⁸.

Υπό το καθεστώς μάλιστα του Ν. 3719/2008, από τον οποίο απουσίαζε κάθε αναφορά στις παραπάνω αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης, η ευχέρεια των μερών να διαμορφώσουν τις μη προσωπικές τους σχέσεις κατά βούληση, έβρισκε όριο όπως κάθε δικαιοπρακτική συμφωνία στον έλεγχο των γενικών ρητρών που περιορίζουν την συμβατική ελευθερία (ΑΚ 174, 178-179, 281, 288)⁸⁹, και επομένως η ρητή αναφορά στις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης δεν προσθέτει επί της ουσίας κάτι νέο. Ωστόσο, κατά τη συγκεκριμενοποίηση των γενικών ρητρών θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι θεμελιώδεις αξίες της έννομης τάξης, όπως κατοχυρώνονται νομοθετικά και συνταγματικά, μεταξύ των οποίων και το άρθρο 4 του Συντάγματος, που καθιερώνει την αρχή της ισότητας και υπό την εκδοχή της ισότητας των φύλων που κατοχυρώνει στην § 2 του ίδιου άρθρου, αναφορικά με τα σύμφωνα συμβίωσης μεταξύ ετερόφυλων προσώπων.⁹⁰

Κατόπιν τούτων, γίνεται δεκτό ότι οι σύμβιοι έχουν και αυτοί υποχρέωση να συνεισφέρουν από κοινού για την αντιμετώπιση των οικογενειακών αναγκών, ενώ ως προς τον τρόπο εκπλήρωσης της υποχρέωσης αυτής, ισχύει καταρχάς η τυχόν ειδική συμφωνία των μερών, υπό τον όρο ότι δεν αντίκειται στις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης. Για παράδειγμα, μπορούν να συμφωνήσουν ότι ο ένας σύμβιος θα συμβάλλει μόνο σε είδος, όχι όμως ότι τα οικογενειακά βάρη θα επωμίζεται αποκλειστικά ο ένας από αυτούς, διότι τούτο θα αντέβαινε στην αρχή της ισότητας⁹¹. Για τους τρόπους συνεισφοράς γίνεται λόγος παρακάτω πιο αναλυτικά.⁹² Σε περίπτωση

⁸⁸ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Επιτομή, Γ' έκδ., 2018, σ. 578

⁸⁹ Βλ. Χριστοδούλου Κ., Δ 2009, σ. 356 και «Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης», 2012, σ. 11-12, ο οποίος ορθώς επισημαίνει ότι οι σύμβιοι δεν επιτρέπεται να καθιστούν, μέσω ειδικών ρυθμίσεων, το σύμφωνο συμβίωσης δεσμευτικότερο για τα μέρη σε σχέση με το θεσμό του γάμου.

⁹⁰ Παρατηρείται (Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 11), ότι η ειδική αυτή συνταγματική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων υπαγορεύει την επίταση της αρχής της ισότητας σε σχέση με το υπόλοιπο δίκαιο των συμβάσεων, στο οποίο η ελευθερία κατ'εξουσίαν της ισότητας. Τούτο δεν ισχύει πάντως για τα σύμφωνα συμβίωσης που συνάπτονται μεταξύ ομόφυλων προσώπων, στα οποία δεν τίθεται εξ' ορισμού θέμα διάκρισης σε βάρος κάποιου από τα δύο φύλα. Έτσι όμως φαίνεται να εισάγεται και πάλι κάποια διάκριση ανάμεσα στο νομικό καθεστώς ετερόφυλων και ομόφυλων.

⁹¹ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο, ΙΙ, 2012, σ. 609

⁹² Για την υποχρέωση συνεισφοράς στις κοινές ανάγκες του οικογ. βλ. και Καλλινίκου, στον ΑΚ Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, 2^η έκδ., 2007, άρθρα 1389-1390. Ελλείψει ειδικής ρύθμισης (ή έστω ρητής παραπομπής στον ΑΚ)

που τα μέρη δεν έχουν συμφωνήσει διαφορετικά τα σχετικά ζητήματα, το μέτρο της υποχρέωσης συνεισφοράς θα καθορίζεται ανάλογα με τις συνθήκες της οικογενειακής ζωής⁹³ και η εκπλήρωσή της θα γίνεται με τον τρόπο που επιβάλλει η συμβίωση (ΑΚ 1390)⁹⁴.

III. Κοινοκτημοσύνη, τεκμήρια κατανομής κινητών και μέτρο επιμέλειας των συμβίων

Το δίκαιο ρυθμίζει τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων εφαρμόζοντας δύο συστήματα. Το πρώτο είναι το σύστημα της περιουσιακής αυτοτέλειας, σύμφωνα με το οποίο δεν επέρχεται καμιά μεταβολή στο ιδιοκτησιακό καθεστώς των αντικειμένων που ανήκαν σε κάθε σύζυγο πριν το γάμο. Επίσης, οτιδήποτε αποκτάται από τον κάθε σύζυγο μετά τον γάμο και καθ' όλη την διάρκειά του, ανήκει σ' αυτόν και ο άλλος δεν έχει οποιαδήποτε ενοχική ή εμπράγματη αξίωση επί του αποκτηθέντος αντικειμένου⁹⁵. Το δεύτερο εντελώς αντίθετο σύστημα είναι αυτό της απόλυτης κοινοκτημοσύνης των περιουσιακών στοιχείων των συζύγων. Οι σχετικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα εφαρμόζονται ανάλογα και στις σχέσεις των προσώπων που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, κατόπιν έλλειψης σχετικών ρυθμίσεων στο νόμο για το σύμφωνο συμβίωσης, 4356/2015. Σύμφωνα με τον ορισμό της ΑΚ 1403 § 1, η κοινοκτημοσύνη είναι σύστημα κοινωνίας κατ' ίσα μέρη των περιουσιακών στοιχείων των δύο συζύγων (και των μερών του συμφώνου συμβίωσης), χωρίς όμως το δικαίωμα διάθεσης από τον καθένα τους αυτοτελώς του ιδανικού του μεριδίου. Επομένως, με την επιλογή της κοινοκτημοσύνης κάθε έννοια περιουσιακής αυτοτέλειας των συμβίων καταλύεται και επέρχεται πλήρης ταύτιση των περιουσιών τους. Η σύμβαση της κοινοκτημοσύνης είναι αιτιώδης, υποσχετική (ενοχική) δικαιοπραξία. Με αυτή αναλαμβάνει ο κάθε σύμβιος την υποχρέωση να μεταβιβάσει στον άλλον το ένα δεύτερο (1/2) κάθε περιουσιακού του στοιχείου, που θα υπαχθεί στην κοινή περιουσία. Στην ίδια τη σύμβαση της κοινοκτημοσύνης είναι δυνατόν να περιέχονται και οι εκπονητικές δικαιοπραξίες, με τις οποίες δημιουργείται η κοινωνία δικαιωμάτων. Η σύμβαση

στον προϊσχύσαντα Ν. 3719/2008 είχαν υποστηριχθεί δύο απόψεις ως προς το μέτρο της κατανομής των οικιακών δαπανών μεταξύ των συμβίων: Κατά την κρατούσα άποψη έπρεπε να εφαρμοστεί αναλόγως η ΑΚ 1389, η οποία προβλέπει την αναλογική συμμετοχή στις δαπάνες του κοινού οίκου (Βαθρακοκοίλης Β., το σύμφωνο συμβίωσης, σ.47-48, Σπυριδάκης Ι., Το σύμφωνο συμβίωσης, σ. 61 επ.). Άλλη γνώμη προέκρινε την ίση κατανομή των δαπανών μεταξύ των συμβίων (Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 140 επ.).

⁹³ Σπυριδάκης Ι., Το σύμφωνο συμβίωσης, 2009, σ. 61 επ.

⁹⁴ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 604-605

⁹⁵ Κοντογεώργου Ε., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου, σε Διαμαντόπουλος Γ., Ο κομβικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο δίκαιο, 2017, σ. 183

κοινοκτημοσύνης δεν αποτελεί δωρεά του ενός συντρόφου προς τον άλλο, διότι από αυτήν ωφελούνται και οι δύο⁹⁶.

Ο Αστικός Κώδικας επιχειρεί έναν συγκερασμό των ακραίων στοιχείων των δύο συστημάτων και υιοθετεί το πρώτο σύστημα, δηλαδή της περιουσιακής αυτοτέλειας των συζύγων (ΑΚ 1397) με αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα (ΑΚ 1400-1402). Έτσι, ελλείπει διαφορετικής συμφωνίας, εφαρμόζεται και η ΑΚ 1397, η οποία καθιερώνει την αρχή της περιουσιακής αυτοτέλειας των μερών. Επιπλέον, τυγχάνει εφαρμογής η ΑΚ 1398 § 2, που προβλέπει ότι τα κινητά που βρίσκονται στη νομή ή κατοχή και των δύο συζύγων τεκμαίρεται στις μεταξύ τους σχέσεις ότι ανήκουν και στους δύο κατά ίσα μέρη, καθώς και η ΑΚ 1399, η οποία προβλέπει ελάφρυνση των υποχρεώσεων του συζύγου που αναλαμβάνει τη διαχείριση της ατομικής περιουσίας του άλλου συζύγου⁹⁷ κ.α. Σε κάθε περίπτωση πάντως, οι ανωτέρω διατάξεις εφαρμόζονται μόνο αν τα μέρη του συμφώνου συμβίωσης δεν έχουν συμφωνήσει διαφορετικά. Συγκεκριμένα, τα μέρη έχουν τη δυνατότητα με συμφωνία περιεχόμενη σε συμβολαιογραφικό έγγραφο, να επιλέξουν σύστημα κοινοκτημοσύνης είτε καθολικής είτε για τα κινητά και τα αποκτήματα⁹⁸ είτε μόνο για τα αποκτήματα (ΑΚ 1403 επ.),⁹⁹ να προβλέψουν διαφορετικά τεκμήρια για την κατανομή των κινητών που βρίσκονται στη νομή ή κατοχή των δύο συμβίων, να αναθέσουν τη διαχείριση της περιουσίας ενός εξ' αυτών στο άλλο μέρος, με ή χωρίς υποχρέωση λογοδοσίας ή απόδοσης των εισοδημάτων από τη διαχείριση, να προσδιορίσουν τα ποσοστά συμβολής του καθενός στις οικογενειακές ανάγκες, να συνομολογούν ποινικές ρήτρες εφόσον η οφειλόμενη παροχή είναι νομικά εξαναγκαστή και η ρήτρα δεν δεσμεύει υπέρμετρα την ελευθερία του υποσχόμενου, όπως π.χ. για την περίπτωση που ο σύντροφος από υπαιτιότητά του δεν συμμετέχει στην οικιακή οικονομία¹⁰⁰ κ.α.

⁹⁶ Κοντογεώργου Ε., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου, σε Διαμαντόπουλος Γ., Ο κομβικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο δίκαιο, 2017, σ. 185

⁹⁷ Βλ. την κριτική της ΑΚ 1399 υπό το πρίσμα των σύγχρονων νομοθετικών αξιολογήσεων από τον Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 150 επ.

⁹⁸ Απαραίτητη θα είναι στην περίπτωση αυτή η καταχώριση της συμφωνίας στο ειδικό δημόσιο βιβλίο που προβλέπει η ΑΚ 1403 § 2 (βλ. Παπαχρίστου Θ., σε Παπαχρήστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το σύμφωνο συμβίωσης, σ. 33-34).

⁹⁹ Για παράδειγμα, ο Α και η Β επιλέγουν με το σύμφωνο συμβίωσης το σύστημα της κοινοκτημοσύνης και στη συνέχεια η Β εκποιεί το 1/2 εξ' αδιαρέτου ενός κοινού διαμερίσματος στον Γ. Η διάθεση του ιδανικού μεριδίου είναι έγκυρη, διότι η απαγόρευση διάθεσης της ιδανικής μερίδας έχει ως θεμέλιο τη σύμβαση και όχι το νόμο (άρθρο 5 § 2 εδ. α' του ν. 4356/2015, ΑΚ 177, 1403 § 1). Ωστόσο, η Β ευθύνεται έναντι του Α για υπαίτια παράβαση της συμφωνίας περί κοινοκτημοσύνης (ΑΚ 330). Εάν ο Β και η Γ είχαν συνάψει γάμο, η εν λόγω διάθεση θα ήταν άκυρη (ΑΚ 1403 § 1, 175 εδ. α').

¹⁰⁰ Γεωργιάδης Απ., Συμφωνίες μεταξύ συντρόφων ή συμβίων, ΧρΙΔ ΙΕ/2015, σ.3

Εάν και δεν ορίζεται ρητά στο νόμο, έχει υποστηριχθεί ότι τα μέρη δεν μπορούν να αποστούν από τις ρυθμίσεις των περιουσιακών σχέσεων που αποτελούν αναγκαστικό δίκαιο στα πλαίσια του οικογενειακού δικαίου, διότι θα ήταν άτοπο να επιτρέπεται ο παραμερισμός των διατάξεων αυτών από τα μέρη του συμφώνου συμβίωσης, ενώ τα σχετικά θέματα δεν μπορούν να ρυθμιστούν διαφορετικά στο πλαίσιο του γάμου¹⁰¹. Έτσι για παράδειγμα, λέγεται ότι οι σύμβιοι κατά την εκπλήρωση των υποχρεώσεών τους που πηγάζουν από τη συμβίωση, ευθύνονται με μέτρο την επιμέλεια που δείχνουν στις προσωπικές τους υποθέσεις. Το μέτρο δηλαδή της ευθύνης του κάθε συμβίου είναι σύμφωνα με την ΑΚ 1396 η «εν ιδίοις επιμέλεια» και όχι η επιμέλεια που απαιτείται να επιδεικνύει στις συναλλαγές ο μέσος άνθρωπος (ΑΚ 330). Το ελαφρύτερο μέτρο ευθύνης δικαιολογείται κατά την κρατούσα γνώμη από τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της σχέσης μεταξύ των συζύγων (εν προκειμένω μερών του συμφώνου συμβίωσης), που χαρακτηρίζεται από αμοιβαία αγάπη, αλληλοκατανόηση και αφοσίωση και επιβάλλει την αποδοχή του άλλου με όλα τα προτερήματα και τα ελαττώματά του¹⁰². Από την άλλη, ο αντίλογος βασίζεται στην άποψη ότι και η διάταξη της ΑΚ 1396 ανήκει στις αναλογικά εφαρμοζόμενες διατάξεις, ελλείψει διαφορετικής πρόβλεψης.¹⁰³

Η σύμβαση κοινοκτημοσύνης, όπως και οι τροποποιήσεις της (ΑΚ 164), καταρτίζονται με τη συμβολαιογραφική πράξη της κατάρτισης του συμφώνου ή και με μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό έγγραφο (τυπική δικαιοπραξία). Ο συμβολαιογραφικός τύπος είναι συστατικός και η μη τήρησή του συνεπάγεται ακυρότητα. Στην περίπτωση αυτή, καθώς και όταν δεν έχουν γίνει καν συμφωνίες, εφαρμόζονται καταρχάς αναλογικά οι αντίστοιχες διατάξεις που αφορούν τις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων.¹⁰⁴ Η κοινοκτημοσύνη λήγει αυτοδικαίως με την λύση ή την ακύρωση του γάμου, καθώς επίσης και όταν ο ένας από τους δύο συζύγους κηρυχθεί σε αφάνεια ή σε πτώχευση¹⁰⁵. Οι λεπτομέρειες του συστήματος της κοινοκτημοσύνης που επιλέγεται περιέχονται στην σύμβαση (συμβολαιογραφικό έγγραφο), όπως τα σχετικά με την έκτασή της, την διοίκηση των στοιχείων της κοινής περιουσίας, την εκκαθάριση των τυχόν αμοιβαίων αξιώσεων, την διανομή των κοινών

¹⁰¹ Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, Β' έκδ., 2017, σ. 413

¹⁰² Παπαζήση Θ., στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 2^η έκδ. 2007, άρθρο 1396 αρ. 1

¹⁰³ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά τον Ν. 4356/2015, σ. 50

¹⁰⁴ Θεοδοροπούλου Φ.-Π., Ιδιωτική Αυτονομία και περιουσιακές σχέσεις στο σύμφωνο συμβίωσης, ΕφΑΔ 8-9/2012, έτος 50, σ. 677

¹⁰⁵ Κοντογεώργου Ε., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου, σε Διαμαντόπουλος Γ., Ο κομβικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο δίκαιο, 2017, σ. 186

πραγμάτων μετά την λήξη της κ.λπ. Οι όροι της σύμβασης πρέπει όμως να έχουν ως βάση την αρχή της ισότητας δικαιωμάτων και υποχρεώσεων μεταξύ των συμβίων (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1404 εδ. α' και Συντ. 4 § 2). Η σχετική διάταξη είναι αναγκαστικού δικαίου, που σημαίνει ότι αν στην σύμβαση προβλέπονται διαφορετικά ποσοστά ή ότι προσφέρονται ποσοστά σε τρίτους, η σχετική δικαιοπραξία είναι άκυρη (ΑΚ 3, 174)¹⁰⁶. Αν στο συμβόλαιο δεν υπάρχει πρόβλεψη για την έκταση της κοινοκτημοσύνης, αυτή θα περιλαμβάνει κυρίως α) τα εισοδήματα από την εργασία, β) τα εισοδήματα της κοινής περιουσίας (π.χ. μισθώματα), γ) ότι αποκτά κάθε σύντροφος κατά την διάρκεια του συμφώνου από αιτία μη χαριστική, δ) τα εισοδήματα από περιουσιακά στοιχεία, που απέκτησε ο σύμβιος κατά την διάρκεια του συμφώνου, ανεξάρτητα αν προέρχονται από χαριστική αιτία. Υποστηρίχθηκε, ωστόσο, από μερίδα της θεωρίας ότι επιμέρους τρέχουσες ρυθμίσεις και συμφωνίες για ειδικότερα ζητήματα της καθημερινής συμβίωσης δεν είναι ανάγκη να περιβληθούν τον συμβολαιογραφικό τύπο¹⁰⁷, ομοίως ότι δεν απαιτείται τήρηση τύπου για κάθε περιουσιακό θέμα.¹⁰⁸

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο:

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΟΙ ΜΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΙΩΝ **ΔΙΑΡΚΟΥΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ: ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΣΥΝΕΙΣΦΟΡΑΣ ΚΑΙ** **ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ ΚΑΤ' ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΑΣΤΙΚΟΥ ΚΩΔΙΚΑ, ΕΛΛΕΙΨΕΙ** **ΑΝΤΙΘΕΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ**

I. Υποχρέωση για συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες

Εφόσον, λοιπόν, δεν συμφωνηθεί διαφορετικά και δεν περιληφθεί η διαφορετική συμφωνία στο συμβολαιογραφικό έγγραφο του συμφώνου συμβίωσης, σύμφωνα με τα παραπάνω, εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις για την έγγαμη συμβίωση¹⁰⁹, καθώς η συμβίωση στο πλαίσιο του συμφώνου έχει ως πρότυπο τη

¹⁰⁶ Κοντογεώργου Ε., Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου, σε Διαμαντόπουλος Γ., Ο κομβικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο δίκαιο, 2017, σ. 184-185

¹⁰⁷ Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, 2017, § 22 αρ. 24

¹⁰⁸ Περάκη Β., Η εκτός γάμου συμβίωση, σ. 166. Τέτοια συμφωνία κατά τον Παπαχρίστου σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, σ. 33 είναι και η συμφωνία με την οποία ανατίθεται η διαχείριση της περιουσίας του ενός συμβίου στον άλλον.

¹⁰⁹ Φίλιος Π., Οικογενειακό Δίκαιο, 3η έκδ., 2009, σ. 440

συμβίωση στο γάμο¹¹⁰. Στα πλαίσια της συμβίωσης, ανακύπτει η ανάγκη της κοινής συμβολής των μερών του συμφώνου συμβίωσης στις οικογενειακές ανάγκες, αφού πλέον μιλάμε για την ύπαρξη οικογένειας. Για να καταστεί δυνατή η ομαλή λειτουργία της οικογένειας θα πρέπει να εξασφαλιστούν οι απαραίτητοι οικονομικοί πόροι. Ενόψει της ισονομίας των δύο φύλων (άρθρο 4 § 2 Συντάγματος), προϋποτίθεται η αμοιβαία συμβολή στην κάλυψη των καθημερινών αναγκών (ΑΚ 1389-1390). Η υποχρέωση αυτή έχει έντονα προσωπικό χαρακτήρα¹¹¹, συνδυάζεται ωστόσο και με περιουσιακά στοιχεία, όπως η κάτωθι περιγραφόμενη υποχρέωση διατροφής (ΑΚ 1390).

Τα πρόσωπα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης υποχρεούνται να συνεισφέρουν από κοινού στην αντιμετώπιση των αναγκών της οικογένειας, έκαστος ανάλογα με τις δυνάμεις του (ΑΚ 1389 εδ. α'). Με την αόριστη νομική έννοια (που ελέγχεται αναιρετικά), οικογενειακές ανάγκες, εννοούμε τη διατροφή των συντρόφων και των τέκνων τους και την γενικότερη λειτουργία του οίκου τους. Στη λειτουργία του οίκου εντάσσεται η οργάνωση του νοικοκυριού, που ενδεικτικώς περιλαμβάνει τις απαραίτητες δαπάνες συντήρησης και λειτουργίας της κατοικίας, κύριας ή και δευτερεύουσας, όπως την πληρωμή λογαριασμών για ρεύμα, νερό, τηλέφωνο κ.α., καθώς και τις δαπάνες επίπλωσης, επισκευής ζημιών, ενδεχόμενη αμοιβή βοηθητικού προσωπικού κλπ. Δεν συμπεριλαμβάνονται, ωστόσο, οι δαπάνες που αφορούν αποκλειστικά στην επαγγελματική δραστηριότητα του ενός συμβίου, όπως για παράδειγμα, η αγορά εξοπλισμού ή η εξόφληση επαγγελματικών οφειλών του ενός συμβίου.

II. Υποχρέωση διατροφής στα πλαίσια της συμβίωσης

Στη διατροφή περιλαμβάνεται κάθε ανάγκη που προκύπτει στα πλαίσια λειτουργίας του κοινού οίκου, όπως κατά κύριο λόγο η ανάγκη για στέγη, τροφή, ένδυση, θέρμανση, φωτισμό, ψυχαγωγία, νοσηλεία σε περίπτωση ασθένειας κ.ο.κ. Επισημαίνεται, ωστόσο, ότι δεν περιλαμβάνονται ανάγκες που αφορούν μόνο το πρόσωπο του ενός συμβίου, ήτοι ενδεχόμενη ανάγκη του για αγορά ενός πολυτελούς αγαθού προσωπικής χρήσης, το οποίο δεν σχετίζεται με τον κοινό βίο.

¹¹⁰ Βάρκα-Αδάμη Α., Εισαγωγή στο αστικό δίκαιο, 2009, σ. 338, Περάκη Β., Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο, 2010, σ. 23, Φίλιος Π., Οικογενειακό Δίκαιο, 3η έκδ., 2009, σ. 440

¹¹¹ Επομένως, εφαρμόζεται η ΑΚ 14

Επιπρόσθετα, αξίζει να σημειωθεί ότι η αμοιβαία υποχρέωση συνεισφοράς με τη μορφή της διατροφής δεν εξαρτάται από την απορία του δικαιούχου της και την ευπορία του υπόχρεού της και δεν προϋποτίθεται η συνδρομή των όρων αυτών, οι οποίοι απλώς συνεκτιμώνται κατά τον υπολογισμό της αναλογικής συμμετοχής του κάθε μέρους στην αντιμετώπιση των οικογενειακών αναγκών. Η περίπτωση, ωστόσο, που θα πρέπει να συντρέχει, ώστε ο κάθε σύμβιος να μπορεί να αρνηθεί την καταβολή της διατροφής στον άλλο σύμβιο, είναι αφενός να κινδυνεύει η δική του διατροφή και αφετέρου να υπάρχουν κατιόντες ή ανιόντες του άλλου συμβίου που μπορούν να καταβάλουν την αναγκαία διατροφή (ΑΚ 1491 § 1). Οι προϋποθέσεις αυτές θα πρέπει να συντρέχουν σωρευτικά και όχι διαζευκτικά.

Γίνεται δεκτό ότι η αμοιβαία υποχρέωση διατροφής των μερών τους συμφώνου συμβίωσης και η κοινή αυτονόητη υποχρέωσή τους για διατροφή των τέκνων τους¹¹², περιλαμβάνει όλα τα αναγκαία μέσα για τη συντήρηση του δικαιούχου συμβίου και των τέκνων, αλλά και το σύνολο των εξόδων για την ανατροφή και την επαγγελματική τους κατάρτιση και εκπαίδευση (ΑΚ 1493 εδ. β'). Για τη διατροφή του ανήλικου τέκνου, δύναται να ασκήσει τη σχετική αξίωση σε βάρος του έτερου συμβίου και ο κάθε σύμβιος (ΑΚ 1390 εδ. α') αυτοτελώς, ως ασκών τη γονική αυτού μέριμνα (όπως αναλύεται και κάτωθι στο σχετικό κεφάλαιο για τη γονική μέριμνα), αφού θα ήταν παράδοξο να ενάγουν και οι δύο σύμβιοι ως από κοινού ασκούντες τη γονική μέριμνα, από τη στιγμή που τα συμφέροντά τους είναι αντικρουόμενα και ο ένας εκ των δύο συμβίων θα ήταν ταυτόχρονα και εναγόμενος. Για όσο χρόνο διαρκεί η συμβίωση, καθίσταται σαφές ότι δεν μιλάμε κυριολεκτικά για αυτοτελές δικαίωμα και υποχρέωση διατροφής, αφού αυτή απορροφάται επί της ουσίας από τη συνεισφορά στις οικογενειακές ανάγκες. Θα λέγαμε, λοιπόν, ότι η συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες είναι γενικότερη έννοια από την διατροφή των συμβίων και των τέκνων τους. Τονίζεται, όμως, ότι στην υποχρέωση συνεισφοράς δεν περικλείεται και η διατροφή των τέκνων από άλλο σύμφωνο συμβίωσης του ενός μέρους, η διατροφή των γονέων του ή η διατροφή άλλων συγγενών του, ακόμη και αν αυτοί συνοικούν με την οικογένεια. Η συμβολή, όμως, του ενός συντρόφου στις παραπάνω ανάγκες περιορίζει τη συμμετοχή του στις πραγματικές οικογενειακές ανάγκες στα πλαίσια της συμβίωσης. Δε θα μπορούσε να αποκλειστεί, άλλωστε, από τη γενικότερη υποχρέωση συμβίωσης και στα πλαίσια της αναμενόμενης ηθικής και υλικής συμπαράστασης

¹¹² Άρα, και τη διατροφή του ανήλικου τέκνου δικαιούται να εναγάγει εξ' ιδίου δικαίου όχι μόνο το ίδιο το τέκνο (ΑΚ 1486 § 2), αλλά και ο κάθε σύζυγος ή σύντροφος (ΑΚ 1390).

μεταξύ των συμβιούντων (ΑΚ 1386) και η ανάγκη συμμετοχής με την έννοια της οικονομικής συνδρομής του ενός στις ανάγκες των στενών συγγενικών προσώπων του άλλου συμβίου, π.χ. σε περίπτωση θεμάτων υγείας¹¹³.

III. Υποχρέωση συνεισφοράς στη λειτουργία του κοινού οίκου – κριτήρια προσδιορισμού και μορφές συνεισφοράς

Ελλείπει διαφορετικής ρύθμισης, το ύψος της συνεισφοράς κατά παραπομπή στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα, προσδιορίζεται από δύο ειδικότερα κριτήρια:

A. Τις δυνάμεις του κάθε συμβίου: Με τον όρο αυτό εννοούμε τις οικονομικές του δυνατότητες, βάσει της προσωπικής του εργασίας, των εισοδημάτων και της περιουσίας του (ΑΚ 1389 εδ. β'). Τις δυνατότητες αυτές είτε τις έχει πραγματικά, χάρη στην εργασία του για παράδειγμα, επιτυγχάνοντας έναν ικανοποιητικό μισθό, είτε μπορεί και είναι σε θέση να τις αναπτύξει, όπως για παράδειγμα με μια επενδυτική τοποθέτηση κεφαλαίου ή δύναται να ανεύρει τους οικονομικούς πόρους, μέσω μιας αποδοχής πρότασης εργασίας ενδεχομένως, ώστε να συμβάλει στην ικανοποίηση των οικογενειακών αναγκών¹¹⁴. Ωστόσο, από τις οικονομικές αυτές δυνάμεις αφαιρούνται τα χρέη ή άλλες υποχρεώσεις που επιβαρύνουν το ενεργητικό της συνολικής περιουσίας του συμβίου. Επίσης, δεν υπολογίζονται οι οικονομικές δυνάμεις που θα μπορούσε να έχει ο σύμβιος, αλλά δεν υπάρχουν πια, όπως εάν σπατάλησε μεγάλα χρηματικά ποσά (π.χ. σε τυχερά παιχνίδια), εκτός εάν συντρέχει δόλια αποξένωσή του από περιουσιακά στοιχεία του, ώστε να αυξηθεί σκόπιμα η συμβολή του άλλου μέρους του συμφώνου συμβίωσης στις ανάγκες της οικογένειας (π.χ. με τη χαριστική παροχή ενός ακινήτου σε τρίτο πρόσωπο η οποία μειώνει τη βάση υπολογισμού της συνεισφοράς). Αντίστοιχα περιστατικά παραβιάζουν ενδεχομένως την υποχρέωση συμβίωσης (ΑΚ 1386) και συνιστούν λόγο διακοπής αυτής (ΑΚ 1391 §1) ή λύσης του συμφώνου συμβίωσης (αναλογικά με το γάμο, ΑΚ 1439 § 1).

Συμπερασματικά, η καθαρή οικονομική δύναμη του κάθε μέρους του συμφώνου συμβίωσης ισούται με τις μηνιαίες οικονομικές δυνάμεις του μείον τις μηνιαίες χρηματικές υποχρεώσεις του.

B. Τις συνθήκες οικογενειακής ζωής: Το κριτήριο αυτό έχει την έννοια του «επιπέδου διαβίωσης» της οικογένειας, που καθορίζει και την ιεράρχηση των αναγκών,

¹¹³ Κλαβανίδου Δ., Η υποχρέωση συνεισφοράς των συζύγων στις οικογενειακές ανάγκες, Αρμ 1987, 473

¹¹⁴ Βλ. και ΕφΑθ 4159/1986, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

με την έννοια ότι πρώτα πρέπει να ικανοποιούνται οι βασικές ανάγκες διατροφής και στέγασης και στη συνέχεια εφόσον το επιτρέπουν οι οικονομικές δυνάμεις των συμβίων, να καλύπτονται άλλες ανάγκες μικρότερης βιοτικής σημασίας, όπως ψυχαγωγίας. Ως συνθήκες οικογενειακής ζωής χαρακτηρίζεται ενδεικτικά η οικονομική κατάσταση των μελών της οικογένειας¹¹⁵, ο τρόπος ζωής άλλων οικογενειών του οικείου περιβάλλοντος, τα επαγγελματικό και μορφωτικό επίπεδο των συμβιούντων, ο αριθμός και η ηλικία των τέκνων, η κατάσταση της υγείας των μελών της οικογένειας κ.λπ.¹¹⁶.

Οι σύμβιοι μπορούν με κοινή απόφαση στα πλαίσια της συμβίωσης (ΑΚ 1387) να καθορίσουν τις οικογενειακές τους ανάγκες και το επίπεδο διαβίωσής τους. Ωστόσο, κατά παραπομπή στις διατάξεις του Οικογενειακού Δικαίου που εφαρμόζονται αναλογικά, συμφωνία με την οποία καθορίζουν τις ανάγκες τους σε επίπεδο κατώτερο από αυτό που επιβάλλουν οι συνθήκες της οικογενειακής ζωής (ΑΚ 1390 εδ. β'), είναι σε κάθε περίπτωση άκυρη, αντίστοιχα με ό, τι ισχύει για το γάμο¹¹⁷. Αν πάλι ζουν σε επίπεδο ανώτερο από εκείνο που αντιστοιχεί στις οικονομικές τους ανάγκες, μπορούν έγκυρα να συμφωνήσουν μεταξύ τους ότι ως προς το επιπλέον ποσό θα συνεισφέρει μόνο ο ένας σύντροφος, δεν μπορούν ωστόσο να αποκλίνουν από το μέτρο υποχρέωσης συνεισφοράς που καθορίζεται στις διατάξεις των άρθρων 1389 εδ. α' και 1390 εδ. β', οι οποίες περιέχουν κανόνες δημόσιας τάξης¹¹⁸. Πρωταρχικό μέλημα των συμβίων θα είναι η ικανοποίηση των αναγκών τους ανάλογα με τις οικονομικές τους δυνατότητες. Δεν αποκλείεται να συναποφασίσουν ότι θα χρησιμοποιηθούν και εισοδήματα από τυχόν περιουσία των τέκνων τους, στο μέτρο όμως που η συμβολή αυτή κρίνεται εύλογη, αλλιώς γεννάται ακυρότητα της σχετικής συμφωνίας (ΑΚ 1529 § 1 εδ. β'), σύμφωνα με το Οικογενειακό Δίκαιο, το οποίο σε κάθε περίπτωση υπερασπίζεται το συμφέρον των τέκνων, ενώ αντίθετη συμφωνία των συμβίων για ικανοποίηση των αναγκών τους κατά κύριο λόγο από την περιουσία των τέκνων τους ή αποκλειστικά από αυτήν θα μπορούσε να ελεγχθεί και με τις αρχές της καλής πίστης και των χρηστών ηθών¹¹⁹.

Περαιτέρω, ελλείψει αντίθετης συμφωνίας, η συνεισφορά στις οικογενειακές ανάγκες, λαμβάνει τη μορφή είτε της προσωπικής εργασίας των συμβιούντων, είτε της

¹¹⁵ Βλ. και ΕφΑθ 7494/1989 ΑρχΝ 1990, 779, ΕφΠειρ 52/1985, ΕλλΔνη 1985, 555

¹¹⁶ ΕφΠειρ 52/1985, ΕλλΔνη 1985, 555

¹¹⁷ Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, Β' έκδ., 2017, σ. 152

¹¹⁸ ΑΠ 1914/2005 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

¹¹⁹ ΑΠ 781/2013, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

συμβολής μέσω των εισοδημάτων τους, είτε τέλος της συμμετοχής δια της περιουσίας τους (ΑΚ 1389 εδ. β'). Δεν αποκλείεται η χρήση και άλλου μέσου οικονομικής συμμετοχής, όπως π.χ. η λήψη ενός δανείου.

Ειδικότερα α) *ως προσωπική εργασία* ορίζεται η μη αμοιβόμενη εκτέλεση καθηκόντων, περιλαμβάνει δε εργασίες εντός της οικίας, όπως το μαγείρεμα, η καθαριότητα, η ανατροφή των παιδιών κ.ο.κ., ή και στην εργασία του άλλου συμβίου, όταν δηλαδή ο ένας σύντροφος βοηθά τον άλλο στην επαγγελματική του δραστηριότητα, π.χ. απασχολούμενος αφιλοκερδώς στο κατάστημά του¹²⁰,

β) *ως εισόδημα* νοείται κάθε χρηματικό ποσό προερχόμενο από την εργασία, όπως μισθοί, εμπορικά κέρδη από επιχειρήσεις, αποζημίωση απόλυσης και μπορεί να βασίζεται ακόμη και σε άκυρη σύμβαση εργασίας¹²¹. Επίσης, εισόδημα θεωρείται και το χρηματικό ποσό που αποκομίζει ο σύμβιος από την εκμετάλλευση της περιουσίας του, όπως τα ενοίκια, καθώς και από επικερδείς δραστηριότητες, όπως τυχερά παιχνίδια. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι για τον συνυπολογισμό του εισοδήματος από εργασία αρκεί η βάσιμη δυνατότητα του συμβίου να αποκτήσει εισόδημα από εργασία ανάλογη των προσόντων του και των δυνατοτήτων του. Η αρχή της καλής πίστης (ΑΚ 281,288) και η υποχρέωση για συμβίωση (ΑΚ 1386) επιβάλλουν στους συμβίους την αναζήτηση κατάλληλης εργασίας, ώστε να βοηθήσουν στην αντιμετώπιση των οικογενειακών αναγκών. Εάν, μάλιστα, ο σύντροφος παραλείπει να ανεύρει εργασία ή εγκαταλείπει την εργασία του άνευ σπουδαίου λόγου, θα πρέπει να συνυπολογίζεται στις δυνάμεις του και το εισόδημα που θα είχε από την ανάλογη με τις ικανότητές του απασχόλησή του, ώστε να εκτιμηθεί αναλόγως το ποσό συνεισφοράς του¹²² και

γ) τέλος, *ως περιουσία* εκλαμβάνεται το σύνολο των εννόμων σχέσεων του προσώπου που μπορούν να αποτιμηθούν σε χρήμα, όπως χρηματικές καταθέσεις ή ακίνητα. Ακόμη και αν δεν αποφέρει πραγματικό εισόδημα ένα περιουσιακό στοιχείο, όπως το διαμέρισμα που δεν εκμισθώνεται, θα ληφθεί υπόψη ως οικονομικό μέγεθος για το υπολογισμό της συνεισφοράς του κάθε συζύγου, εφόσον το περιουσιακό στοιχείο είναι σε θέση να αξιοποιηθεί¹²³. Στην περίπτωση αυτή μιλάμε για τεκμαρτό εισόδημα. Αναφορικά με τον τρόπο εκπλήρωσης της συνεισφοράς, η απρόσοδη περιουσία, εφόσον υπολογίστηκε για τη συμβολή του κάθε συμβίου και εφόσον ο

¹²⁰ ΕφΠειρ 1/2007, ΠειρΝ 2007, σ. 300

¹²¹ ΟλΑΠ 3/2004, ΝοΒ 2004, σ. 960, ΑΠ 641/2007, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ», ΑΠ 1914/2005 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

¹²² ΕφΛαρ 661/2004, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ», αντίθετη Κλαβανίδου Δ., Η υποχρέωση συνεισφοράς των συζύγων στις οικογενειακές ανάγκες, Αρμ 1987, 475, η οποία θεωρεί ως αποκλειστικό κριτήριο για τη συνεισφορά τις πραγματικές και όχι υποθετικές, έστω κατά την καλή πίστη, δυνάμεις του συζύγου

¹²³ ΕφΑθ 4781/2012 ΕφΑΔ 2013, σ. 62

σύμβιος δεν μπορεί αν διαθέσει άλλα οικονομικά μέσα, θα χρησιμοποιηθεί στη συνέχεια επικουρικά για την κάλυψη των οικογενειακών αναγκών, όπως λ.χ. ακίνητο που εκποιείται λόγω μη ύπαρξης άλλων οικονομικών δυνάμεων¹²⁴. Γίνεται, ωστόσο, δεκτό ότι το Δικαστήριο, ενόψει συγκεκριμένων πραγματικών περιστατικών, θα πρέπει να αιτιολογεί γιατί επιβάλλεται κάθε φορά η ρευστοποίηση της περιουσίας, π.χ. ώστε να ικανοποιηθεί αξίωση διατροφής του άλλου συμβίου (ΑΚ 1389, 1390, 1391 § 1). Ενδέχεται, μάλιστα, η αξίωση του συμβίου για εκποίηση περιουσίας να ασκείται καταχρηστικά (ΑΚ 281), όταν, για παράδειγμα, ειδικά προβλήματα επιβάλλουν την διατήρηση της περιουσίας για μελλοντικές έκτακτες ανάγκες¹²⁵ ή όταν η ρευστοποιήσιμη περιουσία είναι πολύ μικρή σε σχέση με τα οικονομικά μέσα του άλλου συμβίου¹²⁶. Δεν αποκλείεται, τέλος, ως συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες να θεωρηθεί και η παραχώρηση της χρήσης ακινήτου του ενός συμβίου για τις ανάγκες στέγασης της οικογένειας.

Συμπεραίνουμε, λοιπόν, ότι και αναφορικά με τη συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες θα πρέπει να γίνεται σεβαστή η αρχή της ισότητας μεταξύ των συμβίων, η οποία δεν είναι αριθμητική – τυπική, δηλαδή δε νοείται ως συνεισφορά του ίδιου χρηματικού ποσού ή ίσης έντασης προσωπικής εργασίας για την κάλυψη των κοινών αναγκών. Αντιθέτως, πρόκειται, όπως και στην περίπτωση των συζύγων, για μια αναλογικώς ισότιμη συμβολή¹²⁷, ανάλογη, δηλαδή, με τις δυνάμεις του κάθε μέρους.

IV. Η αξίωση συνεισφοράς και η σχετική αγωγή

Η αξίωση συνεισφοράς είναι ενοχική και οικογενειακής φύσεως, ενώ εφόσον λύεται το σύμφωνο συμβίωσης ή ακυρώνεται αμετάκλητα (βλ. και στο σχετικό κεφάλαιο περί λύσεως του συμφώνου), παύει και η σχετική υποχρέωση για το μέλλον¹²⁸, καθώς δεν υπάρχει πλέον «κοινός οίκος» και «οικογενειακές ανάγκες». Ωστόσο, για το υπερβάλλον της οφειλόμενης συνεισφοράς που εξοικονομούσε ο σύμβιος, έχει ενδεχομένως ο άλλος σύμβιος αντίστοιχη αξίωση συμμετοχής στα

¹²⁴ Καλλινίκου Δ., άρθρα 1389-1390 στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, αρ. 34, πρβλ. και ΟΛΑΠ 9/1991, ΕλλΔνη 1992, 1429: Η απρόσοδη περιουσία των συζύγων θα ληφθεί υπόψη, μόνο εάν η συνεισφορά της προσωπικής τους εργασίας και των εισοδημάτων τους δεν επαρκεί προς ικανοποίηση της αξίωσης διατροφής (ΑΚ 1389, 1390, 1391 § 1). Για την υποχρέωση εκποίησης βλ. και ΑΠ 594/1998 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ», ΕφΑθ 4781/2012 ΕφΑΔ 2013, σ. 62

¹²⁵ ΕφΔωδ 242/2003 ΕΕΝ 1988,734

¹²⁶ Πρβλ. Καλλινίκου Δ., άρθρα 1389-1390 στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου αρ. 34

¹²⁷ Περάκη Β., Περιουσιακές συνέπειες από τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, 2ο Συνέδριο ΕΟΔ, 2015, σ. 171

¹²⁸ Διότι εφόσον διακοπεί η συμβίωση, η υποχρέωση συνεισφοράς τρέπεται υπό προϋποθέσεις σε υποχρέωση διατροφής κατ' ΑΚ 1391 § 1 (έτσι και ΑΠ 132/2003 ΕλλΔνη, 299)

αποκτήματα υπό τους όρους της ΑΚ 1400¹²⁹. Επισημαίνουμε ωστόσο, ότι σε περίπτωση ανυπόστατου ή άκυρου ή και ακυρώσιμου συμφώνου που ακυρώθηκε με αμετάκλητη δικαστική απόφαση και εφόσον καταβλήθηκε διατροφή στα πλαίσια της συμβίωσης, σύμφωνα με την σχετική υποχρέωση που πηγάζει από την ΑΚ 1390 εδ. α', δύναται ο σύμβιος που κατέβαλε αυτήν να αξιώσει την επιστροφή των μη νόμιμα καταβληθέντων ποσών, με βάση τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού και η αξίωσή του δεν μπορεί να αντικρουσθεί από τον έτερο σύμβιο (ο οποίος ενδεχομένως θα επικαλεσθεί ότι καλόπιστα πίστευε πως το σύμφωνο είναι έγκυρο), κατ' εφαρμογή της ΑΚ 1383 περί νομιζόμενου γάμου, διότι η νέα ρύθμιση του άρθρου 3 § 3 του Ν. 4356/2015 αναφέρεται ρητά στην αναδρομικότητα των αποτελεσμάτων της ακύρωσης του συμφώνου κατά το πρότυπο της ΑΚ 1381, με μοναδική προβλεπόμενη εξαίρεση αυτή της πατρότητας των τέκνων, χωρίς άλλη αναφορά σε τυχόν εξαιρέσεις, ήτοι δεν αναγνωρίζεται δικαίωμα διατροφής στον καλόπιστο, με αποτέλεσμα ενδεχομένως η σχετική αξίωση να μπορεί να αντικρουσθεί μόνο ως καταχρηστική, εφόσον αποδειχθεί ότι ο υπόχρεος σύμβιος γνώριζε την ακυρότητα ή το ανυπόστατο, ήτοι κατ' εφαρμογή των διατάξεων της ΑΚ 281.

Οι δύο αντίθετες αξιώσεις για συνεισφορά, ήτοι του κάθε μέρους του συμφώνου συμβίωσης έναντι του άλλου, δεν «συμψηφίζονται», αλλά εκπληρώνονται «αθροιστικά»¹³⁰ ως κοινή συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες. Ως εκ τούτου, ο σύμβιος δεν δύναται να αρνηθεί την εκπλήρωση της δικής του συνεισφοράς (πρβλ. ΑΚ 374 § 1), εάν ο άλλος δεν προσφέρει αντίστοιχα τη δική του συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες.

Η αξίωση συνεισφοράς δεν παραγράφεται εφόσον επιδιώκεται η ικανοποίησή της για το μέλλον (ΑΚ 248), εάν όμως αφορά σε καθυστερούμενες παροχές, υπόκειται σε πενταετή παραγραφή κατά την ΑΚ 250 αρ. 17, η οποία αναστέλλεται όσο διαρκεί η συμβίωση (ΑΚ 256 αρ. 1). Επιπλέον, είναι προσωποπαγής και ακατάσχετη (ΚΠολΔ 982 § 2 περ. γ), ανεκχώρητη, ακληρονόμητη (εκτός αν αφορά σε παρελθόντα χρόνο¹³¹) και δεν επιδέχεται συμψηφισμό (ΑΚ 464, 451, ΑΚ 327, 1178 εδ. γ', 1247 εδ. α'). Απαγορεύεται η πλαγιαστική άσκηση της σχετικής αξίωσης (ΚΠολΔ 72).

¹²⁹ ΑΠ 43/2015 ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ», ΑΠ 566/2014, ΝοΒ 2014, 1901, ΑΠ 781/2013, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»: Η αναιρεσιεύσιμη δεν επικαλέστηκε και δεν προσδιόρισε στην αγωγή της κατά ποιο ποσό η συνεισφορά της με την παροχή υπηρεσιών κατ' ΑΚ 1389 ήταν υπερβάλλουσα, για να κριθεί κατά την ΑΚ 1400 ότι συνέβαλε στην επαύξηση της περιουσίας του πρώην συζύγου της

¹³⁰ ΕφΛαρ 26/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ», ΕφΑθ 1710/1986, ΕλλΔνη 1986, 665

¹³¹ Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, Β' έκδ., 2017, σ. 157

Όπως αναπτύχθηκε παραπάνω, στα πλαίσια των μη προσωπικών σχέσεων των συμβίων, εφαρμόζεται ενδοτικό δίκαιο, με αποτέλεσμα οι συμβιούντες να μπορούν να συμφωνήσουν διαφορετικό τρόπο συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες, όπως για παράδειγμα να ορίσουν ότι ο ένας από αυτούς θα συμβάλει μόνο σε είδος, ωστόσο δεν δύνανται να μεταβάλουν συμβατικά τον κανόνα της συνεισφοράς τους ανάλογα με τις οικονομικές τους δυνάμεις, που εκφράζει την αρχή της ισότητας ως ισονομίας ανδρών και γυναικών, αν το ζευγάρι είναι ετερόφυλο, ή της ισότητας μεταξύ των πολιτών γενικά, αν το ζευγάρι είναι ομόφυλο. Επομένως, δεν μπορούν να συμφωνήσουν απαλλαγή του ενός από τα μέρη από την υποχρέωσή του για συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες και αντίστοιχα ανάληψη της σχετικής υποχρέωσης διατροφής του άλλου συμβίου ή των τέκνων τους μόνο από τον έναν σύμβιο¹³².

Ο σύμβιος που αρνείται τη συνεισφορά του στις οικογενειακές ανάγκες, όπως συμφωνήθηκε, άλλως όπως ορίζεται από τις ρυθμίσεις του οικογενειακού δικαίου, μπορεί να καταδικαστεί στην καταβολή της συνεισφοράς του σε χρήμα, κατ' ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων περί διατροφής¹³³ σε περίπτωση διακοπής της συμβίωσης (ΑΚ 1391 εδ. α'). Στο ίδιο δικόγραφο δύναται να σωρευθεί και αίτημα για την απόδοση των όσων κατέβαλε στη διάρκεια της συμβίωσης ο ενάγων σύμβιος, παραπάνω από το ποσοστό που του αναλογούσε, σύμφωνα με τις διατάξεις για τη διοίκηση αλλοτρίων ή τον αδικαιολόγητο πλουτισμό (ΑΚ 730 επ., 904 επ.). Ο άλλος σύμβιος μπορεί να αντιτάξει ότι το υπερβάλλον καταβλήθηκε είτε χωρίς σκοπό να αναζητηθεί (ΑΚ 738 §1), είτε από ιδιαίτερο ηθικό καθήκον ή από λόγους ευπρέπειας (ΑΚ 906), είτε λόγω ελευθεριότητας (ΑΚ 496).

Η σχετική αγωγή ασκείται από το ένα μέρος του συμφώνου συμβίωσης κατά του άλλου και εκδικάζεται από το Μονομελές Πρωτοδικείο του τόπου κατοικίας είτε του εναγόμενου είτε του ενάγοντα και δικαιούχου της σχετικής αξίωσης κατά την ειδική διαδικασία των διαφορών από την οικογένεια, τον γάμο και την ελεύθερη συμβίωση (άρθρα 592-613 ΚΠολΔ). Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι στο άρ. 592 §1 ΚΠολΔ που προσδιορίζει τη διαδικασία εκδίκασης των εν λόγω διαφορών, προστέθηκαν και οι διαφορές που προκύπτουν από το σύμφωνο συμβίωσης με τον προγενέστερο Ν. 3719/2008 για την ελεύθερη συμβίωση «ετερόφυλων προσώπων λόγω της λειτουργικής τους προσέγγισης προς το γάμο»¹³⁴. Αστοχία αποτελεί η μη

¹³² Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 49

¹³³ Αναλυτικά για την ανάλογη εφαρμογή διατάξεων περί διατροφής στην υποχρέωση συνεισφοράς βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Ι, ΣΤ' έκδ., 2016, σ. 203 επ.

¹³⁴ Αιτιολογική Έκθεση Ν. 4335/2015, Β.Υ.4.1.

ένταξη στην ίδια διάταξη των διαφορών από το μεταγενέστερο Ν. 4356/2015, ως προς την ελεύθερη συμβίωση ενηλίκων ανεξάρτητα από το φύλο τους. Σύμφωνα με τη θεωρία¹³⁵, αφού ο μεταγενέστερος Ν. 4356/2015 δεν περιέλαβε ειδική πρόβλεψη για ένταξη των σχετικών διαφορών στο άρθρο 592§1 ΚΠολΔ, οι μη περιουσιακές διαφορές από το σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου δεν εκδικάζονται με την ειδική διαδικασία, αλλά με την τακτική, εισάγοντας μία αδικαιολόγητη διαφοροποίηση από τις διαφορές που συνδέονται με το σύμφωνο συμβίωσης ετερόφυλων προσώπων¹³⁶. Για την υπαγωγή τους στο άρθρο 592 ΚΠολΔ, που είναι ασφαλώς ορθότερη, ο Ν. 4356/2015 θα έπρεπε να είχε περιλάβει ειδική ρύθμιση, ως προς την τηρητέα διαδικασία¹³⁷.

Ως προς την απόφαση που εκδίδεται, αυτή είναι επιδεκτική αναγκαστικής εκτέλεσης και μπορεί να κηρυχθεί προσωρινά εκτελεστή, εφόσον ενδεχόμενη καθυστέρηση στην εκτέλεσή της μπορεί να προκαλέσει σημαντική ζημία στον ενάγοντα. Επιπλέον, το Δικαστήριο μπορεί να επιδικάσει προσωρινά, ως ασφαλιστικό μέτρο, απαιτήσεις συνεισφοράς για τις ανάγκες της οικογένειας (ΚΠολΔ 728 § 1 περ. α'). Αίτημα της αγωγής μπορεί να είναι μόνο η καταβολή διατροφής για το μέλλον (ΑΚ 1389, 1391 § 1, 1392 εδ. α', 1498, 340) και όχι για τον παρελθόντα χρόνο, διότι διατροφή για το παρελθόν οφείλεται μόνο από την υπερημερία του οφειλέτη που δημιουργείται με όχληση από το δανειστή (ΑΚ 1389, 1390, 1391 § 1, 1392 εδ. α', 1498, 340).

Εκτός από την καταδίκη σε χρηματική καταβολή της οφειλόμενης συνεισφοράς, η μη εκπλήρωση της σχετικής υποχρέωσης μπορεί να αποτελεί βάσιμο λόγο διακοπής της συμβίωσης, όπως αντίστοιχα ισχύει στο γάμο (ΑΚ 1386, 1391 § 1) ή ενδεχομένως να οδηγήσει σε λύση του συμφώνου, ακόμη και σε αποκλήρωση του συμβίου που δεν εκπληρώνει τη σχετική υποχρέωση. Εάν, μάλιστα, οι περιουσιακές σχέσεις των συμβίων διέπονται από το σύστημα της κοινοκτημοσύνης, παρέχεται δικαίωμα στον σύμβιο να αιτηθεί από το δικαστήριο τη λύση της.

V. Υπολογισμός συνεισφοράς

¹³⁵ Μακρίδου Κ., Απαλαγάκη Χ., Διαμαντόπουλος Γ., Πολιτική Δικονομία, 2016, σ. 16

¹³⁶ Μακρίδου Κ., Ειδικές Διαδικασίες στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας μετά το Ν. 4335/2015, 2017, σ. 113-114

¹³⁷ Μακρίδου Κ., Απαλαγάκη Χ., Διαμαντόπουλος Γ., Πολιτική Δικονομία, 2016, σ. 16

Το ύψος της συνεισφοράς, ελλείπει αντίθετης συμφωνίας, υπολογίζεται με την άθροιση των δυνάμεων και των δύο προσώπων που έχουν υπογράψει σύμφωνο συμβίωσης και στη συνέχεια με την εύρεση του λόγου των προσωπικών δυνάμεων κάθε συντρόφου προς το άθροισμα¹³⁸. Το κλάσμα που παριστάνει την ποσοστιαία επιβάρυνση εφαρμόζεται στις συνολικές οικογενειακές ανάγκες και δίνει το ποσό της συνεισφοράς του κάθε συμβίου¹³⁹. Ειδικά για την προσωπική εργασία¹⁴⁰, υποστηρίζεται ότι ισούται με το ελάχιστο ημερομίσθιο ανειδίκευτου εργάτη ή έστω με το ημερομίσθιο της οικιακής βοηθού. Ορθότερο κρίνεται να προσδιορίζεται κατ' αποκοπή σε σχέση με το σύνολο των οικονομικών δεδομένων που επικρατούν στην εκάστοτε περίπτωση, να εκτιμάται, δηλαδή, από το δικαστή τι ποσό εξοικονομεί πραγματικά η οικογένεια από την αυτοπρόσωπη εκτέλεση της οικιακής εργασίας.

Η εκπλήρωση της σχετικής υποχρέωσης για συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες ορίζεται στο άρθρο 1390 εδ. β' ΑΚ, σύμφωνα με το οποίο η συμβολή στην κάλυψη των οικογενειακών αναγκών γίνεται «*με τον τρόπο που επιβάλλει η έγγαμη συμβίωση*». Κατ' ανάλογο τρόπο, στο σύμφωνο συμβίωσης, όταν οι σύμβιοι συνοικούν και δεν έχουν ορίσει διαφορετικά στη συμβολαιογραφική πράξη, οι παροχές τους εκπληρώνονται κατά κύριο λόγο σε είδος (*in natura*)¹⁴¹, όπως με την άνω παροχή προσωπικής εργασίας στο σπίτι ή παροχή αναγκαίων βιοτικών αγαθών (τρόφιμα, στέγη, οικοσκευή κλπ.). Αυτό προκύπτει τόσο από την ΑΚ 1389 εδ. β', όσο και εξ' αντιδιαστολής από την ΑΚ 1391 § 1, η οποία προβλέπει ότι η διατροφή των συζύγων πληρώνεται σε χρήμα σε περίπτωση διακοπής της συμβίωσης. Ωστόσο, και όταν υπάρχει ομαλή συμβίωση και πάλι συχνά η σχετική υποχρέωση συνεισφοράς εκπληρώνεται σε χρήμα για την απόκτηση των αναγκαίων αγαθών, πρόκειται όμως επί της ουσίας για έμμεση εκπλήρωση σε είδος, αφού η χρηματική παροχή προορίζεται για αγορά αγαθών κοινής χρήσης. Αντίστοιχα, είναι δυνατή η καταβολή χρημάτων για την απασχόληση τρίτων προσώπων σε οικιακές εργασίες (όπως πρόσωπα για τη φύλαξη μικρών παιδιών). Η εκπλήρωση της συνεισφοράς γίνεται πάντοτε σε χρήμα, όταν δεν ενοείται η συνοίκηση, όπως για παράδειγμα όταν ο σύμβιος απουσιάζει συχνά εκτός του τόπου κατοικίας για επαγγελματικούς λόγους.

¹³⁸ ΕφΑθ 4159/1986, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

¹³⁹ ΕφΠειρ 1/2007, ΠειρΝ 2007, σ. 300

¹⁴⁰ Όσον αφορά στη παροχή βοήθειας στο επάγγελμα του άλλου συμβίου, όπως και στους συζύγους, η αποτίμηση θα γίνει με βάση τον συνηθισμένο μισθό (ΑΚ 649,653).

¹⁴¹ Εφ Πειρ 39/1988 ΕλλΔνη 1988, σ. 1440

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο:ΔΙΑΚΟΠΗ ΤΗΣ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΈΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣI. Αναλογική εφαρμογή των διατάξεων για τη διάσταση των συζύγων σε περίπτωση έλλειψης διαφορετικής συμφωνίας

Διατυπώθηκε η άποψη ότι οι διατάξεις των άρθρων ΑΚ 1391-1395 που αναφέρονται στη διακοπή της συμβίωσης δεν μπορούν να τύχουν ανάλογης εφαρμογής στο σύμφωνο συμβίωσης, καθώς δεν συμβιβάζονται με την δυνατότητα αναιτιολόγητης μονομερούς λύσης του συμφώνου.¹⁴² Τούτο διότι, στάδιο διακοπής της συμβίωσης, εννοούμενο ως διάσταση, ανακύπτει κυρίως στο γάμο, από τον de facto χωρισμό των συζύγων μέχρι την έκδοση αμετάκλητης απόφασης διαζυγίου ή συμβολαιογραφικής πράξης συναινετικής λύσης του γάμου. Το διάστημα αυτό είναι συνήθως μεγάλο, γι' αυτό ο νομοθέτης ρυθμίζει με τις ΑΚ 1391 επ., τις έννομες συνέπειες της διάστασης στις περιουσιακές σχέσεις των συζύγων.

Ωστόσο, στο σύμφωνο συμβίωσης η απώλεια του ψυχικού στοιχείου της συμβίωσης, της διάθεσης δηλαδή για κοινή ζωή, θα οδηγεί κατά κανόνα σε άμεση λύση του συμφώνου είτε με actus contrarius των συμβιούντων, είτε με μονομερή λύση του συμφώνου εκ μέρους ενός εξ' αυτών¹⁴³ (εκτενέστερη αναφορά στους τρόπους λύσης του συμφώνου γίνεται σε επόμενο κεφάλαιο). Διατυπώθηκε, λοιπόν, εμφατικά η άποψη¹⁴⁴ ότι η εφαρμογή των διατάξεων για την οικογενειακή στέγη και τη διατροφή κατά τη διάσταση, στο σύμφωνο συμβίωσης δεν έχει νόημα, αφού ο επιβαρυνμένος σύντροφος (με υποχρέωση διατροφής ή κύριος της οικογενειακής στέγης) θα σπεύσει να λύσει μονομερώς το σύμφωνο, καθώς και ότι το κατά κανόνα βραχύβιο της διακοπής της συμβίωσης καθιστά μάλλον περιττή την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1394 § 2 και 1395, αφού, άλλωστε, πρόκειται για διατάξεις που αφήνουν κατά κύριο λόγο το ζήτημα της κατανομής της χρήσης κινητών στη βούληση των μερών, με πιθανή την εφαρμογή μόνο της ΑΚ 1394 § 1, για την παραλαβή των κινητών από τον κύριό τους¹⁴⁵.

Δεν αποκλείεται όμως, κατά την ορθότερη, κατά τη γνώμη μου, άποψη, στο πλαίσιο του συμφώνου να μεσολαβήσει διάσταση ανάμεσα στους συμβίους, ιδίως

¹⁴² Βλ. την παρατήρηση του Π. Νικολόπουλου στην έκθεση δημόσιας διαβούλευσης του νομοσχεδίου υπό το άρθρο 5, δημοσιευμένη στην ιστοσελίδα του Κοινοβουλίου, www.hellenicparliament.gr

¹⁴³ Ιωακειμίδη σε Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, άρθρο 1391 αρ. 49

¹⁴⁴ Θεοδωροπούλου Φ.-Π., Ιδιωτική αυτονομία και περιουσιακές σχέσεις στο σύμφωνο συμβίωσης, ΕφΑΔ 8-9/2012, έτος 5^ο, σ. 678

¹⁴⁵ ΑΠ 804/1992 ΕλλΔνη 35, 108

ενόψει της νέας ρύθμισης του άρθρου 7 § 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 που επιβάλλει πλέον την παρέλευση ενός τριμήνου από την επίδοση εξώδικης πρόσκλησης για συναινετική λύση του συμφώνου, στο άλλο μέρος, μέχρι τη μονομερή συμβολαιογραφική λύση του συμφώνου, ενώ δεν αποκλείεται η αδράνεια ως προς τη συναινετική ή μονομερή λύση του συμφώνου να οφείλεται στην ύπαρξη τέκνων και σε ηθικά διλήμματα.¹⁴⁶ Σε μια τέτοια περίπτωση, τίθεται ζήτημα ανάλογης εφαρμογής στο σύμφωνο συμβίωσης των ΑΚ 1391-1395, μετά από κατάλληλη προσαρμογή, κατά νομοθετική παραπομπή του άρθρου 5 § 2 του Ν. 4356/2015 και υπό την προϋπόθεση της έλλειψης αντίθετης ρύθμισης των σχετικών θεμάτων από τα μέρη κατά τη σύναψη του συμφώνου.

Αναφορικά με τη **διατροφή** κατά τη διάσταση, ο Ν. 4356/2015 δεν περιέχει ειδική ρύθμιση ή αναφορά σε αυτήν¹⁴⁷, όπως για τη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου, περί της οποίας γίνεται λόγος παρακάτω, στην ανάλυση του άρθρου 7 § 3 του Ν. 4356/2015. Ισχύει και γι' αυτήν την περίπτωση η γενική αρχή του άρθρου 5 § 2 για ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων που ρυθμίζουν τις μη προσωπικές σχέσεις των συζύγων από το γάμο, εν προκειμένω στις ΑΚ 1391-1392, που αναφέρονται στη διατροφή μεταξύ των συζύγων κατά τη διάσταση¹⁴⁸. Η διατροφή αυτή δεν προϋποθέτει κατά την κρατούσα γνώμη «απορία» του δικαιούχου και «ευπορία» του υπόχρεου¹⁴⁹, αλλά αρκεί ότι ο ένας εκ των συμβίων είναι ευπορότερος συγκριτικά με τον άλλο, καθώς σκοπός της διατροφής κατά τη διάσταση είναι να εξασφαλίσει στον σύμβιο που είναι οικονομικά ασθενέστερος το ίδιο βιοτικό επίπεδο με εκείνο που απολάμβανε όσο διαρκούσε η συμβίωση.¹⁵⁰ Προϋπόθεση για τη γέννηση δικαιώματος διατροφής υπέρ του ασθενέστερου οικονομικά συμβίου είναι η ύπαρξη εύλογης αιτίας για την εκ μέρους του διακοπή της συμβίωσης, ή αντίστροφα, η χωρίς εύλογη αιτία διακοπή αυτής εκ μέρους του άλλου.¹⁵¹

¹⁴⁶ Το ενδεχόμενο διάστασης μεταξύ των συμβίων γινόταν δεκτό και υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος Ν. 3719/2008 για το διάστημα πριν από την επίδοση της συμβολαιογραφικής λύσης του συμφώνου στο άλλο μέρος (Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., σε Σύμφωνο Συμβίωσης και μεταρρυθμίσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο, σ. 20, Σπυριδάκης Ι., Το σύμφωνο συμβίωσης, 2009, σ. 25, Κ. Χριστοδούλου, Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 145-146, 159, βλ. και Ιωακειμίδη σε Γεωργιάδη, ΣΕΑΚ, άρθρο 1391 αρ. 49

¹⁴⁷ ΑΠ 804/1992 ΕλλΔνη 35, 108

¹⁴⁸ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, ΣΤ' έκδ., 2016, σ. 290 επ.

¹⁴⁹ ΑΠ 272/2004, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»

¹⁵⁰ Βλ. ενδεικτικά Γεωργιάδη Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, § 16 αρ. 5, Ιωακειμίδη Σ. σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 1391 αρ. 9, Καλλινίκου Δ., στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 1391 αρ. 10 επ., Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, 2012, σ. 290 επ., Παπαχρίστου Θ., Οικογενειακό Δίκαιο, σ. 137, ΑΠ 1206/2008 ΝοΒ 59, 129

¹⁵¹ Για την έννοια της εύλογης αιτίας στην ΑΚ 1391 βλ. και Ιωακειμίδη Σ. σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 1391 αρ. 12 επ.

Σε περίπτωση διακοπής της συμβίωσης είναι επίσης δυνατή η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1393¹⁵², σύμφωνα με την οποία το δικαστήριο μπορεί, εφόσον το επιβάλλουν λόγοι επιείκειας ενόψει των ειδικών συνθηκών του καθενός από τους συμβίους και του συμφέροντος των τέκνων, να παραχωρήσει στον ένα σύντροφο την αποκλειστική χρήση ακινήτου (όλου ή και τμήματος αυτού), που χρησιμεύει για την κύρια διαμονή των μελών της οικογένειας (**οικογενειακή στέγη**), ανεξάρτητα από το ποιος είναι ο κύριος του ακινήτου ή έχει απέναντι στον κύριο δικαίωμα χρήσης¹⁵³. Ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1393 γινόταν δεκτή και υπό το καθεστώς του προΐσχυσαντος Ν. 3719/2008¹⁵⁴, ενόψει της ομοιότητας ως προς το ζήτημα της χρήσης της οικογενειακής στέγης από τους συζύγους κατά τη διάσταση με την αντίστοιχη κατάσταση στο σύμφωνο συμβίωσης.¹⁵⁵

Τέλος, αναλόγως εφαρμόζονται επί διακοπής της συμβίωσης και οι ΑΚ 1394-1395, που αναφέρονται στην **κατανομή των κινητών** μεταξύ των συζύγων.¹⁵⁶ Κατά τη διάταξη του άρθρου 1394 ΑΚ, σε περίπτωση διάστασης, καθένας από τους συμβιούντες δικαιούται να παραλάβει τα κινητά που του ανήκουν, ακόμη και αν τα χρησιμοποιούσαν και οι δύο ή μόνο ο άλλος σύμβιος. Υποχρεούται όμως να παραχωρήσει στον άλλο συμβίο τη χρήση των κινητών πραγμάτων που του είναι απολύτως απαραίτητα για τη χωριστή του εγκατάσταση, εφόσον το επιβάλλουν οι περιστάσεις και για λόγους επιείκειας¹⁵⁷. Τα κινητά που ανήκουν και στους δύο, μπορούν να κατανεμηθούν κατά χρήση με ειδική συμφωνία, με βάση της προσωπικές τους ανάγκες, ενώ αν διαφωνούν η κατανομή γίνεται από το δικαστήριο που μπορεί να επιδικάσει εύλογη αποζημίωση για τη χρήση που παραχωρεί ο ένας σύμβιος (ΑΚ 1395)¹⁵⁸.

Η εφαρμογή των ανωτέρω διατάξεων τελεί υπό την προϋπόθεση μη αντίθετης ρύθμισης των σχετικών θεμάτων από τα μέρη του συμφώνου. Η συμφωνία με την οποία εισάγονται αποκλίσεις από αυτές, πρέπει σε κάθε περίπτωση να σέβεται τις αρχές της

¹⁵² Παναγόπουλος Κ., *Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου*, 2017, σ. 386

¹⁵³ ΑΠ 804/1992 ΕλλΔνη 35, 108

¹⁵⁴ Ιωακειμίδη Σ., σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 1393 αρ. 62

¹⁵⁵ Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., *Οικογενειακό Δίκαιο* II, 2012, σ. 605, Σπυριδάκη Ι., *Το Σύμφωνο Συμβίωσης*, σ. 61, Χριστοδούλου Κ., *Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης*, 2012, σ. 156, Ιωακειμίδη Σ., σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 1393 αρ. 62, αντιθετα Παπαχρίστου Θ. σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή-Τσούκα, *Το σύμφωνο συμβίωσης*, σ. 36

¹⁵⁶ Έτσι, υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 οι Αγαλλοπούλου Π., *Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συμβιούντων και μεταξύ των συμβιούντων και τρίτων προσώπων μετά το Ν. 3719/2008*, ΕφΑΔ 2009, σ. 9, Ιωακειμίδης Σ., σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρα 1394-1395 αρ. 43

¹⁵⁷ Θεοδοροπούλου Φ.-Π., ΕφΑΔ 2012, σ. 674

¹⁵⁸ Χριστοδούλου Κ., *Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης*, 2012, σ. 156

ισότητας και της αλληλεγγύης. Η τήρηση των αρχών αυτών ελέγχεται στα πλαίσια των γενικών ρητρών που περιορίζουν τη συμβατική ελευθερία (ΑΚ 174, 178-179, 281, 288)¹⁵⁹.

II. Ειδικότερα, η διατροφή στη διάσταση των συμβίων κατά τις διατάξεις του Οικογενειακού Δικαίου

α) Διατροφή και συνεισφορά στις οικογενειακές ανάγκες

Μετά τη διάσταση λοιπόν και εφόσον δεν υπάρχει ισχυρή αντίθετη συμφωνία, είναι δυνατή η καταβολή διατροφής κατ' ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1391 § 1, σύμφωνα με την οποία «αν ο σύζυγος διέκοψε την έγγαμη συμβίωση για εύλογη αιτία, η διατροφή που του οφείλεται από τον άλλο (εννοώντας ότι του οφείλεται ήδη κατ' άρθρο 1989) πληρώνεται σε χρήμα και προκαταβάλλεται κάθε μήνα». Η διάταξη αυτή παραπέμπει και στις προηγούμενες διατάξεις για την κοινή συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες (ΑΚ 1389-1390), με τη διαφορά ότι εδώ η καταβολή της διατροφής γίνεται μόνο σε χρήμα. Η διαφορά της διατροφής στη διάσταση από τη διατροφή των άρθρων 1485 ΑΚ επ. και της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου¹⁶⁰, είναι ότι προϋποθέτει υπαιτιότητα ή την ύπαρξη έστω αντικειμενικών γεγονότων (εύλογη αιτία), ενώ η διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου δικαιολογείται από κοινωνικούς λόγους¹⁶¹, ώστε ο πρώην σύντροφος να μη μείνει αβοήθητος, όταν αδυνατεί για σοβαρούς λόγους να καλύψει τις ανάγκες της διατροφής του¹⁶². Η ΑΚ 1392 ορίζει ειδικά και με περιοριστική απαρίθμηση τις διατάξεις από το γενικό δίκαιο της διατροφής (1485 επ. ΑΚ), που εφαρμόζονται αναλόγως στη διατροφή λόγω διακοπής της συμβίωσης¹⁶³. Ωστόσο, παρότι δεν υπάρχει σχετική παραπομπή, εφαρμόζονται έτσι κι αλλιώς, ευθέως οι ΑΚ 1491-1492, διότι από το γράμμα τους προκύπτει ότι αναφέρονται και σε σχέσεις συζύγων, ανεξαρτήτως αν βρίσκονται σε διάσταση, οπότε εφαρμόζονται και στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης. Με άλλα λόγια, ο υπόχρεος δεν μπορεί να προβάλει ότι τα εισοδήματά του δεν επαρκούν για το βιοπορισμό του, αφού η ΑΚ 1487

¹⁵⁹ Θεοδωροπούλου Φ.-Π., ΕφΑΔ 2012, σ. 674

¹⁶⁰ ΑΠ 1028/2013, ΝοΒ 2013, σ. 2697, ΑΠ 1206/2008, ΧρΙΔ 2009, σ. 222

¹⁶¹ ΑΠ 272/2004, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

¹⁶² Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, Β' έκδ., 2017, σ. 272

¹⁶³ Βλ. ΑΠ 158/1988 ΕλλΔνη 1988, 1657: Δεν εφαρμόζεται ούτε αναλόγως η ΑΚ 1486 § 1, ΑΠ 687/2004 ΕλλΔνη 2004, 1021, Μεφαθ 4781/2012, ΕφΑΔ 2013, 62: Μη ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1487 εδ. α', που αναφέρεται στην ένσταση διακινδύνευσης ίδιας διατροφής. Βλ. ωστόσο και ΑΠ 1077/1997, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»: Είναι δυνατή η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1493, καθώς κάτι τέτοιο δεν αποκλείεται από την ΑΚ 1392 (έτσι και ΑΠ 558/1992 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ», ΑΠ 351/1992, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»)

εδ. α' δεν εφαρμόζεται στη διατροφή λόγω διάστασης¹⁶⁴, ωστόσο μπορεί να προβάλει τον ισχυρισμό ότι υπάρχει άλλος υπόχρεος διατροφής που είναι σε θέση να την καταβάλει, ήτοι για παράδειγμα ενήλικος κατιών, που είναι επιτυχημένος επαγγελματίας και έχει μεγάλο εισόδημα (ΑΚ 1491 § 1, η οποία εφαρμόζεται ευθέως)¹⁶⁵.

β) Δικαιούχος διατροφής

Κατά τη διακοπή της συμβίωσης, καθένα από τα πρόσωπα που είχαν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης πρέπει να απολαμβάνει το ίδιο βιοτικό επίπεδο που απολάμβανε και όσο λειτουργούσε ομαλά η συμβίωση. Βασική προϋπόθεση για να δικαιούται διατροφή ο σύμβιος δεν είναι η «απορία» του, αλλά κατά πόσο αυτός έχει μικρότερες οικονομικές δυνάμεις από τον άλλο σύμβιο¹⁶⁶, όταν ασκείται η αγωγή διατροφής. Ήτοι, δεν εφαρμόζεται η αντίστοιχη διάταξη της ΑΚ 1487 εδ. α' ΑΚ, αναφορικά με την άνω αναφερόμενη διακινδύνευση της δικής του διατροφής¹⁶⁷. Επομένως, δικαιούχος θα είναι ο σύντροφος, ο οποίος, εάν εξακολουθούσε η συμβίωση, θα όφειλε τη μικρότερη συνεισφορά στις οικογενειακές ανάγκες (ΑΚ 1389, 1390). Η διατροφή συνίσταται στη διαφορά ανάμεσα στη μεγαλύτερη συνεισφορά που θα όφειλε ο άλλος σύμβιος και στη μικρότερη που θα όφειλε αυτός¹⁶⁸ και προκαταβάλλεται κατά κανόνα σε χρήμα κάθε μήνα (1391 § 1 ΑΚ). Δικαιούχος με άλλα λόγια είναι ο οικονομικά ασθενέστερος¹⁶⁹. Σαν παράδειγμα, παραθέτουμε την περίπτωση που μία εύπορη πρώην συμβία, ζητεί νομίμως από τον πλούσιο πρώην σύμβιο της διατροφή, διότι δεν απαιτείται να συντρέχει απορία του δικαιούχου, αρκεί ο υπόχρεος να έχει μεγαλύτερες οικονομικές δυνάμεις από την δικαιούχο.

γ) Εύλογη αιτία

Για τη ρύθμιση της διατροφής καθοριστικό κριτήριο είναι όπως και στο γάμο, η «εύλογη αιτία» της διακοπής της συμβίωσης, ήτοι το γεγονός που μπορεί να

¹⁶⁴ ΑΠ 1028/2013, ΝοΒ 2013, σ. 2697

¹⁶⁵ Σαϊτάκης Κ., με τη συνεργασία των Α. Δράγιου και Ν. Σγουρινάκη, Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης (Μετά το Ν. 4356/2015), σ. 72

¹⁶⁶ ΑΠ 1028/2013, ΝοΒ 2013, σ. 2697, ΑΠ 272/2004, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ», Παπαζήση Θ., Σχέσεις μεταξύ συζύγων: Διάσπαση της έγγαμης συμβίωσης, οφειλόμενη διατροφή. Σχέσεις γονέων και τέκνων: Ανάθεση της επιμέλειας στον πατέρα, δικαίωμα επικοινωνίας του γονέα που δεν έχει την επιμέλεια του ανηλίκου, Γνωμοδότηση σε Αρμ. 2001, σ. 605

¹⁶⁷ ΑΠ 132/2003, ΕλλΔνη 2003, 1299, ΜΕφΘες 301/2016, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»: Ο υπόχρεος σύζυγος μπορεί όμως να απαλλαγεί ισχυριζόμενος (επιπλέον της διακινδύνευσης της δικής του διατροφής) ότι υπάρχει και άλλος υπόχρεος που μπορεί να καταβάλει τη διατροφή κατ' άρθρο ΑΚ 1491

¹⁶⁸ ΕφΛαφ 112/2012, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ», ΕφΛαφ 26/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

¹⁶⁹ ΑΠ 1206/2008, ΧρΙΔ 2009, σ. 222

δικαιολογήσει τη διάσπαση¹⁷⁰. Ο οικονομικά ασθενέστερος δηλαδή σύμβιος δικαιούται διατροφή μόνο αν διέκοψε τη συμβίωση για εύλογη αιτία. Η τελευταία συντρέχει όταν ανακλύπουν γεγονότα, τα οποία καθιστούν καταχρηστική την αξίωση κατά του άλλου για συνέχιση της συμβίωσης¹⁷¹, συνιστά αόριστη νομική έννοια και εξειδικεύεται ανάλογα με τις εκάστοτε πραγματικές περιστάσεις, την προσωπικότητα των συζύγων και τους γενικότερους κοινωνικούς όρους διαβίωσης που έχουν διαμορφώσει.

Εύλογη αιτία της διάστασης θεωρείται:

α) Η υπαίτια συμπεριφορά, με την σημασία της παράβασης εκ μέρους του υπόχρεου προς διατροφή μέρους του συμφώνου συμβίωσης των υποχρεώσεων που αφορούν στην συμβίωση (σύναψη δεσμού με τρίτο πρόσωπο, βάνουσος χαρακτήρας συμβίου, ύβρεις και σωματική βία, μη παροχή υλικής και συναισθηματικής υποστήριξης, παραμέληση φροντίδας τέκνων κ.α.). Επίσης, εύλογη αιτία στοιχειοθετείται όταν η αξίωση του ενός συμβίου για συμβίωση χαρακτηρίζεται καταχρηστική (π.χ. η συμβία νομίμως αρνείται να επιστρέψει στο σπίτι, όσο ο αλκοολικός της σύντροφος αρνείται να ακολουθήσει πρόγραμμα αποτοξίνωσης¹⁷². Έχει κριθεί ότι οι θρησκευτικές πεποιθήσεις δεν αποτελούν λόγο που δικαιολογεί την διακοπή της συμβίωσης¹⁷³ και

β) άλλα γεγονότα, με την έννοια ότι εύλογη αιτία μπορεί να συνιστά και κάθε άλλο γεγονός ανεξάρτητο από υπαιτιότητα, το οποίο δικαιολογεί αντικειμενικά τη διακοπή της συμβίωσης (μολυσματική ασθένεια, έντονη ψυχική διαταραχή, αδυναμία τεκνοποίησης κλπ.) Θα μπορούσε μάλιστα ως τέτοιο να θεωρηθεί και η υπαιτιότητα τρίτου προσώπου (π.χ. υβριστική συμπεριφορά γονέων του ενός συμβίου προς τον άλλο)¹⁷⁴.

Αν εξαφανιστεί η εύλογη αιτία, ο δικαιούχος χάνει το δικαίωμα για διατροφή¹⁷⁵. Δεν θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε βέβαια, ωστόσο, ότι υποχρεούται και να επιστρέψει στην οικογενειακή στέγη, αφού το σύμφωνο συμβίωσης μπορεί να λυθεί και μονομερώς χωρίς επίκληση δικαιολογητικού λόγου. Εάν, μάλιστα, ο σύντροφος αδρανή να προχωρήσει σε λύση του συμφώνου δεν σημαίνει ότι εξέλιπε η εύλογη αιτία

¹⁷⁰ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 53

¹⁷¹ ΜεφΛαρ 284/2015, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

¹⁷² Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 158

¹⁷³ Ιωακειμίδη Σ., άρθρο 1391 αρ. 23

¹⁷⁴ Συνήθως, ότι αποτελεί εύλογη αιτία για τη διακοπή της συμβίωσης, αποτελεί και λόγο λύσης του συμφώνου συμβίωσης, η οποία μπορεί να προκληθεί μονομερώς από τον ένα σύμβιο

¹⁷⁵ Βλ. Ιωακειμίδη Σ., άρθρο 1391 αρ. 23

διακοπής της συμβίωσης, καθόσον μάλιστα η καθυστέρηση στη λύση του συμφώνου μπορεί να οφείλεται στην ύπαρξη τέκνων και σε ηθικά διλήμματα. Άλλωστε, ο δικαιούχος είναι πάντα ελεύθερος να αποφασίσει αν και πότε θα προχωρήσει σε άσκηση του δικαιώματος λύσεως του συμφώνου, ενόψει και της ελπίδας του να διασωθεί η συμβίωση, όπως συμβαίνει και στο γάμο. Όμως, η εύλογη αιτία δεν εξαφανίζεται απλώς όταν ο υπαίτιος προσκαλεί από μεταμέλεια τον άλλο σύμβιο να επαναλάβουν την συμβίωση. Πολύ περισσότερο, δεν εκλείπει όταν η πρόσκληση είναι προσχηματική, προκειμένου ο υπόχρεος να αποφύγει την καταδίκη του σε καταβολή διατροφής.

Ανάλογα με το ποιος σύμβιος διέκοψε τη συμβίωση και με το αν η διακοπή μπορεί να αποδοθεί σε εύλογη αιτία, διαμορφώνονται και τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις διατροφής μεταξύ των συμβιούντων που βρίσκονται σε διάσταση (κατ' αναλογία με τα ισχύοντα για τους συζύγους). Έτσι:

α) αν ο δικαιούχος (δηλαδή οικονομικά ασθενέστερος) διέκοψε τη συμβίωση για εύλογη αιτία, δικαιούται πλήρη διατροφή σε χρήμα (1391 § 1 ΑΚ),

β) αν ο δικαιούχος διέκοψε τη συμβίωση μονομερώς χωρίς εύλογη αιτία, δεν δικαιούται διατροφή (επιχείρημα εξ' αντιδιαστολής από την ΑΚ 1391 § 1), πολύ περισσότερο δεν δικαιούται διατροφή όταν διέκοψε τη συμβίωση από υπαιτιότητα ή με πρωτοβουλία του¹⁷⁶,

γ) αν ο υπόχρεος (οικονομικά ισχυρότερος), διέκοψε τη συμβίωση για εύλογη αιτία, οφείλει στο δικαιούχο πλήρη διατροφή. Υπάρχει υποχρέωση διατροφής, έστω και αν ο υπόχρεος αναγκάστηκε σε διακοπή της συμβίωσης από παράπτωμα του δικαιούχου (π.χ. υβριστική συμπεριφορά). Αν, όμως, η εύλογη αιτία συνίσταται σε υπαίτια συμπεριφορά του δικαιούχου που αποτελεί και λόγο λύσεως του συμφώνου (αναλόγως προς το βάσιμο λόγο διαζυγίου), τότε η διατροφή είναι ελαττωμένη (ΑΚ 1392 εδ. β', 1495),

δ) αν ο υπόχρεος διέκοψε τη συμβίωση χωρίς εύλογη αιτία, οφείλει στο δικαιούχο πλήρη διατροφή, ενώ

ε) αν η συμβίωση διακόπτεται κατόπιν συμφωνίας των συμβίων ή η ευθύνη για τη διάσταση βαρύνει και τους δύο, οφείλεται διατροφή στον οικονομικά ασθενέστερο σύμβιο.

¹⁷⁶ Κατ' άλλη άποψη οφείλεται ελαττωμένη διατροφή, διότι η ΑΚ 1392 εδ. β' δεν κάνει διάκριση σχετικά με το αν η πρωτοβουλία για τη διακοπή της συμβίωσης ανήκε στον υπόχρεο ή δικαιούχο σύζυγο (Παπαχρίστου Θ., σ. 142, Ιωακείμης Σ., άρθρο 1391 αρ. 15)

δ) Τρόπος, χρόνος και ύψος διατροφής

Για τον υπολογισμό της διατροφής λαμβάνεται υπόψη το σύνολο των οικογενειακών δαπανών κατά τη διάρκεια της συμβίωσης και οι οικονομικές δυνατότητες καθενός από τους συμβίους, ώστε τελικά να προσδιοριστεί ο συσχετισμός των δυνάμεων και της συμβολής που οφείλεται εκατέρωθεν (ΑΚ 1389, 1390). Αν, λοιπόν, το ένα μέρος του συμφώνου συμβίωσης διαθέτει αναλώσιμο κεφάλαιο που υπερβαίνει το ύψος της συμβολής του άλλου στις οικογενειακές ανάγκες, ο πρώτος δεν έχει αξίωση διατροφής κατά του δεύτερου, έστω και αν η διακοπή οφείλεται σε εύλογη για τον πρώτο αιτία¹⁷⁷. Θα πρέπει, όμως, να συνεκτιμώνται και οι διαφοροποιήσεις που προκλήθηκαν από τη χωριστή διαβίωση των συμβίων, όπως οι νέες αυξημένες ή μειωμένες ανάγκες του δικαιούχου ή το αυξημένο κόστος των αναγκών του (π.χ. όταν μετά την αποχώρηση από το σπίτι ο δικαιούχος υποχρεούται να χρησιμοποιεί το αυτοκίνητό του σε καθημερινή βάση για να μεταβαίνει στην εργασία του. Συνήθως μετά τη διάσπαση πολλαπλασιάζονται πολλά έξοδα που μέχρι πριν ήταν κοινά (όπως λογαριασμοί κοινής ωφέλειας). Λαμβάνεται, ακόμη, υπόψη ο τρόπος ζωής του δικαιούχου λόγω της κοινωνικής του θέσης πριν τη διάσπαση της συμβίωσης¹⁷⁸.

Κατά την κρατούσα άποψη, για την ανεύρεση της οφειλόμενης διατροφής, διαιρούμε στο μισό το ποσό των οικογενειακών αναγκών και αφαιρούμε από το ποσό αυτό το αντίστοιχο ποσό της συνεισφοράς του δικαιούχου (π.χ. αν οι ανάγκες ανέρχονται σε 2000 ευρώ και η συνεισφορά του δικαιούχου σε 500 ευρώ (5/20), η οφειλόμενη διατροφή θα είναι: $2000:2-500=500$ ευρώ).¹⁷⁹

Η οφειλόμενη διατροφή, ελλείψει αντίθετης συμφωνίας, καταβάλλεται σε χρήμα και προκαταβάλλεται κάθε μήνα (ΑΚ 1391 § 1)¹⁸⁰. Ο συγκεκριμένος κανόνας στο Οικογενειακό Δίκαιο, είναι ενδοτικού δικαίου ως προς τον τρόπο καταβολής, ενώ είναι αναγκαστικού δικαίου ως προς το χρόνο (διαφορετικό χρόνο μπορούν να ορίσουν τα μέρη εγγράφως στο σύμφωνο συμβίωσης κατά την ορθότερη άποψη). Εάν ο

¹⁷⁷ Σαϊτάκης Κ., με τη συνεργασία των Α. Δράγιου και Ν. Σγουρινάκη, Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης (Μετά το Ν. 4356/2015), σ. 90

¹⁷⁸ ΑΠ 132/2003 ΕλλΔνη 2003, σ. 1299

¹⁷⁹ Αν υπάρχει, όμως, και διατροφή προς το τέκνο, τότε το αντίστοιχο ποσό (μαζί ενδεχομένως και ένα ποσό που αντιστοιχεί σε μέρος των κοινών δαπανών για τη λειτουργία του κοινού οίκου και αφορά σε ανάγκες των τέκνων), θα πρέπει να αφαιρεθεί από το ποσό των οικογενειακών αναγκών. Επίσης, θα πρέπει να αφαιρεθεί και η συμβολή του δικαιούχου συζύγου στη διατροφή των τέκνων από το συνολικό ποσό της συνεισφοράς του στις οικογενειακές ανάγκες (ΑΚ 1389, 1390). Έτσι, στο άνω παράδειγμα, έστω ότι η διατροφή των τέκνων ανέρχεται στο ποσό των 300 ευρώ, οπότε το ποσό της διατροφής προς τα τέκνα που οφείλει ο δικαιούχος προσωπικώς είναι 75 ευρώ (5/20 X 300), αφού στα 2000 ευρώ συνεισφέρει τα 500 ευρώ. Άρα, η διατροφή που του οφείλει ο υπόχρεος σύμφωνα με την ΑΚ 1391 § 1 είναι: $[(2000-300):2-(500-75)]=425$ ευρώ.

¹⁸⁰ ΑΠ 773/2014, ΝοΒ 2014, σ. 2135

υπόχρεος κατέβαλε μεγαλύτερο ποσό από το συμφωνηθέν ή από αυτό που όρισε το Δικαστήριο, δικαιούται να το αναζητήσει με τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό (ΑΚ 904 επ.). Περαιτέρω, δεν οφείλεται διατροφή για το παρελθόν, παρά μόνο από υπερημερία (ΑΚ 1392 εδ. α' συνδ. 1498). Αν, δηλαδή, ο δικαιούχος αναζητήσει τη διατροφή με δικαστική ή εξώδικη όχληση, ο υπόχρεος καθίσταται υπερήμερος και οφείλει τη διατροφή για όλο το χρόνο υπερημερίας. Είναι έγκυρη και συμφωνία για τυχόν καταβολή διατροφής και για τον παρελθόντα χρόνο¹⁸¹.

ε) Καταχρηστική άσκηση δικαιώματος

Το δικαίωμα του οικονομικά ασθενέστερου συμβίου να ζητήσει διατροφή κατά το χρόνο της διάστασης, ενδεχομένως να ασκείται και εδώ καταχρηστικά, όπως και στο γάμο (ΑΚ 281). Αυτό συμβαίνει όταν π.χ. το δικαίωμα ασκείται μετά την πάροδο πολλών ετών και αφού ο δικαιούχος με τη συμπεριφορά του δημιούργησε στον υπόχρεο την εύλογη πεποίθηση ότι το συγκεκριμένο δικαίωμα δεν θα ασκηθεί. Ωστόσο, σε ανάλογες περιπτώσεις, μόνη η πάροδος ορισμένου χρόνου δεν αρκεί, ιδίως όταν η αδράνεια του συμβίου οφείλεται στην προσπάθειά του να αποκαταστήσει τις σχέσεις με τον άλλο σύμβιο και να διατηρήσει τη συμβίωση.

στ) Μεταβολή και παύση διατροφής

Το δικαίωμα διατροφής προϋποθέτει καταρχάς την κατάρτιση υποστατού και έγκυρου συμφώνου συμβίωσης. Κατά συνέπεια, το δικαίωμα παύει όταν λυθεί η συμβίωση με θάνατο (βλ. και ΑΚ 1392 εδ. α' σε συνδυασμό με ΑΚ 1500) ή με την λύση του συμφώνου με πρωτοβουλία των μερών (και ειδικότερα μετά την καταχώριση αυτής στο ληξιαρχικό βιβλίο), καθώς και με την αμετάκλητη ακύρωσή του (ΑΚ 1381). Επομένως, αν έχει εκδοθεί απόφαση διατροφής που καταλαμβάνει χρόνο πέρα από την αμετάκλητη λύση ή ακύρωση του συμφώνου, παύει αυτοδίκαια η ισχύς της για το χρόνο αυτό και εφεξής. Εντούτοις, με τη λύση του συμφώνου με πρωτοβουλία των μερών ή λόγω θανάτου, δεν θίγονται απαιτητές δόσεις παρελθόντος χρόνου.

Επιπλέον, η αποκατάσταση της συμβίωσης συνεπάγεται παύση της υποχρέωσης καταβολής διατροφής και αναβίωση της υποχρέωσης για συνεισφορά και διατροφή στα πλαίσια της συμβίωσης (ΑΚ 1389-1390). Δεν αποκλείεται ακόμη και σε περίπτωση εξώδικης πρόσκλησης για συναινετική λύση του συμφώνου, να μην

¹⁸¹ ΑΠ 773/2014, ΝοΒ 2014

προχωρήσει ποτέ ο σύμβιος σε μονομερή λύση, διότι οι σχέσεις αποκαταστάθηκαν¹⁸². Ωστόσο, τυχόν απόφαση που είχε διατάξει την καταβολή διατροφής δεν αίρεται αυτοδίκαια, αλλά απαιτείται η έκδοση νέας απόφασης, που θα διατάζει την παύση της διατροφής (ΑΚ 1392 εδ. α, 1494).

Η ΑΚ 1391 § 2 προβλέπει από λόγους επιείκειας, ότι η οφειλόμενη διατροφή παύει ή αυξομειώνεται, όταν το επιβάλλουν οι περιστάσεις (βλ. και ΑΚ 1494)¹⁸³. Ως τέτοιες περιστάσεις που μπορούν να προβληθούν με ένσταση, αναφέρονται κάθε είδους γεγονότα που έχουν σχέση με το πρόσωπο του δικαιούχου ή του υπόχρεου και επηρεάζουν το συσχετισμό των οικονομικών δυνάμεών τους, όπως α) γενικές οικονομικές συνθήκες (αύξηση τιμαρίθμου, μεταβολή του κόστους ζωής κλπ., β) περιουσιακή ή προσωπική κατάσταση του υπόχρεου ή του δικαιούχου, εφόσον μεσολάβησαν απρόοπτες και έκτακτες μεταβολές (π.χ. ανικανότητα για εργασία, μείωση αναγκών διαβίωσης του δικαιούχου, δυνατότητα ρευστοποίησης απρόσοδης μέχρι πρότινος περιουσίας, πτώχευση κλπ.). Τυχόν παραπτώματα του δικαιούχου δεν εξετάζονται υπό το πρίσμα της ΑΚ 1391 § 2, αλλά αντιμετωπίζονται με βάση την ΑΚ 1392 εδ. β', που αναφέρεται σε συμπεριφορά του δικαιούχου που συνιστά υπαίτιο και βάσιμο λόγο διαζυγίου (και εν προκειμένω λόγο λύσης του συμφώνου συμβίωσης).

Στα ανωτέρω πλαίσια, από τη στιγμή που εκδόθηκε απόφαση που επιδικάζει ή και απορρίπτει τη διατροφή, αν μεταβλήθηκαν οι όροι της τελευταίας, το δικαστήριο μπορεί να μεταρρυθμίσει την απόφασή του (μόνο για το μέλλον) ή και να διατάξει την παύση της διατροφής (ΑΚ 1392 εδ. α', 1494, ΚΠολΔ 334). Δεν αποκλείεται και η λήψη ασφαλιστικών μέτρων με τη μορφή της προσωρινής διακοπής της καταβολής της ή της αυξομείωσης του ποσού της οφειλόμενης παροχής (ΚΠολΔ 728 § 2). Το δικαίωμα του συμβίου να ζητήσει την παύση ή την αυξομείωση της διατροφής είναι προσωποπαγές και επομένως οι δανειστές του δεν μπορούν να το ασκήσουν πλαγιαστικά (ΚΠολΔ 72). Ακόμη, δικαστική μεταρρύθμιση είναι δυνατή και όταν το ύψος της διατροφής έχει καθοριστεί από τους ίδιους τους συμβίους στα πλαίσια της συμβατικής ελευθερίας (ΑΚ 361)¹⁸⁴. Βέβαια, εν προκειμένω δεν πιθανολογείται βάσιμα ότι η διάσταση θα διαρκέσει για μεγάλο χρονικό διάστημα, ώστε να χρειαστεί να εκδοθεί δικαστική απόφαση (που μάλιστα συνήθως εκδίδεται μετά από αρκετούς μήνες), μετά από άσκηση αγωγής, αφού ως επί το πλείστον ο σύμβιος που επιθυμεί να διακόψει τη

¹⁸² ΑΠ 773/2014, ΝοΒ 2014, σ. 2135

¹⁸³ ΑΠ 605/2015, ΝοΒ 2015, σ. 1775

¹⁸⁴ ΑΠ 923/2000 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

συμβίωση θα προχωρά άμεσα σε εξώδικη δήλωση προς το άλλο μέρος και εν τέλει η λύση του συμφώνου θα επέρχεται με τη μονομερή συμβολαιογραφική πράξη λύσεως του συμφώνου μετά την πάροδο τριών μηνών από την κοινοποίηση του εξωδίκου, όπως εξηγείται παρακάτω. Ωστόσο, δεν θα πρέπει να αποκλείσουμε την πιθανότητα δικαστικής διένεξης στα πλαίσια της διάστασης και έκδοσης δικαστικής απόφασης¹⁸⁵.

ζ) Ελαττωμένη διατροφή

Τέλος, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι αν υπάρχει βάσιμος λόγος για τη λύση του συμφώνου, που ανάγεται σε υπαιτιότητα του δικαιούχου, ο τελευταίος δικαιούται ελαττωμένη διατροφή κατ' ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1495 (ΑΚ 1392 εδ. β'). Άλλωστε, μπορεί τα κλονιστικά της συμβίωσης γεγονότα να μην δύνανται να προβληθούν όπως στη δίκη διαζυγίου, ωστόσο είναι κρίσιμα για το ύψος της διατροφής¹⁸⁶. Ελαττωμένη διατροφή οφείλεται επίσης και όταν ο υπαίτιος λόγος εμφανίστηκε μετά τη διακοπή της συμβίωσης. Επίσης, αν αμφότερα τα μέρη έχουν διαπράξει υπαίτια παραπτώματα, κλονιστικά της συμβίωσης, ο υπόχρεος διατηρεί το δικαίωμα να ζητήσει με ένσταση ελαττωμένη διατροφή. Ωστόσο, ο δικαιούχος σύμβιος μπορεί να προβάλει αντένσταση ότι το εν λόγω δικαίωμα μείωσης της διατροφής ασκείται καταχρηστικά (π.χ. είναι αντιφατική η συμπεριφορά του υπόχρεου, ο οποίος ζητεί μείωση διατροφής λόγω μοιχείας του δικαιούχου, ενώ ο ίδιος πρώτος είχε συνάψει εξωσυζυγική σχέση, την οποία διατηρεί). Στις ως άνω περιπτώσεις, η διατροφή περιορίζεται στα απολύτως απαραίτητα για τη συντήρηση του δικαιούχου¹⁸⁷.

η) Αγωγή διατροφής και παραγραφή αξιώσεως

Για την ικανοποίηση του δικαιούχου συμβίου μπορεί, λοιπόν, να ασκηθεί αγωγή διατροφής, η οποία πρέπει κατά προσαρμογή στους αντίστοιχους κανόνες για το γάμο, να αναφέρει

α) ότι συνάφθηκε σύμφωνο συμβίωσης,

¹⁸⁵ ΑΠ 605/2015, ΝοΒ 2015, σ. 1775

¹⁸⁶ Σύμφωνα με την Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 607: Ο αναγκαστικός χαρακτήρας των ρυθμίσεων των προσωπικών σχέσεων των μερών δεν έχει στο σύμφωνο την ίδια σημασία που έχει στο γάμο, αφού το σύμφωνο δεν λύνεται με διαζύγιο ώστε να χρειάζεται να προβληθούν οι παραβάσεις των παραπάνω ρυθμίσεων ως κλονιστικά γεγονότα. Απλώς, αν υπάρξει τέτοια παράβαση, το ένα μέρος μπορεί να προχωρήσει είτε στη μονομερή λύση του συμφώνου, είτε στη διάσταση, με δυνατότητα αναλογικής εφαρμογής των διατάξεων που ισχύουν γι' αυτήν.

¹⁸⁷ Ο σχετικός ισχυρισμός για ελαττωμένη διατροφή (ΑΚ 1392 εδ. β') προβάλλεται με μερική καταλυτική ένσταση. Η ένσταση αυτή, για να είναι ορισμένη και νόμιμη, πρέπει να παραθέτει: α) το παράπτωμα του δικαιούχου και β) το ποσό της οφειλόμενης ελαττωμένης διατροφής. Επίσης, να περιλαμβάνει αντίστοιχο αίτημα.

β) ότι ο ενάγων διέκοψε την συμβίωση για εύλογη αιτία ή έστω την πρωτοβουλία της διακοπής την είχε ο υπόχρεος, οικονομικά ισχυρότερος σύμβιος και γ) τον υπολογισμό της οφειλόμενης διατροφής σύμφωνα με τις οικογενειακές ανάγκες και τα ποσοστά συμβολής των συμβιούντων σε αυτές κατά τις ΑΚ 1389-1390¹⁸⁸, ενόψει και των συνθηκών που διαμορφώθηκαν μετά τη διακοπή της συμβίωσης.¹⁸⁹ Επίσης, θα πρέπει να περιέχει και συγκεκριμένο αίτημα για μηνιαία προκαταβολή του ποσού της διατροφής, χωρίς ωστόσο να απαιτείται να ορίσει ο ενάγων και για ποιο χρονικό διάστημα ζητεί τη διατροφή, οπότε η αντίστοιχη απόφαση θα ισχύει μέχρι να λυθεί εν προκειμένω το σύμφωνο συμβίωσης με την καταχώρισή του στο ειδικό ληξιαρχικό βιβλίο. Μετά την πάροδο του χρονικού διαστήματος που ορίστηκε με τη δικαστική απόφαση και εφόσον εξακολουθούν να υφίστανται τα γεγονότα που δικαιολογούν την καταβολή διατροφής, ο δικαιούχος μπορεί να ασκήσει νέα αγωγή. Η προηγούμενη μάλιστα απόφαση θα αποτελεί δεδικασμένο για τα μεταγενέστερα χρονικά διαστήματα.

Η αγωγή διατροφής εκδικάζεται πλέον κατά την ειδική διαδικασία των διαφορών από την οικογένεια, το γάμο και την ελεύθερη συμβίωση (άρθρα 592 επ. ΚΠολΔ), ενώπιον του Μονομελούς Πρωτοδικείου είτε της κατοικίας του υπόχρεου (ΚΠολΔ 22), είτε της κατοικίας ή διαμονής του δικαιούχου (ΚΠολΔ39Α).¹⁹⁰

Η αξίωση διατροφής κατ' άρθρο ΑΚ 1391 § 1 παραγράφεται σε είκοσι χρόνια από τη στιγμή της διακοπής της συμβίωσης για εύλογη αιτία (ΑΚ 249)¹⁹¹. Η παραγραφή κάθε μερικότερης απαίτησης για καταβολή της μηνιαίας δόσης διατροφής, εφόσον έχει προηγηθεί όχληση κατά τις ΑΚ 1392 εδ. α' και ΑΚ 1498, παραγράφεται σε πέντε χρόνια (ΑΚ 250 αρ. 17).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο:

¹⁸⁸ Σύμφωνα με πάγια νομολογία, αρκεί για το ορισμένο της αγωγής να αναφέρονται οι βιοτικές ανάγκες αποκλειστικά του δικαιούχου συζύγου και το ποσό που αντιστοιχεί σε αυτές, αλλά δεν απαιτείται η αποτίμηση της συνεισφοράς του καθενός από τους συζύγους για την αντιμετώπιση των αναγκών της οικογένειας, αφού η υποχρέωση αυτή για τη συνεισφορά υπάρχει όσο διατηρείται η έγγαμη συμβίωση, ενώ όταν διακοπεί αντικαθίσταται με τη χρηματική διατροφή, που προσδιορίζεται από την σύγκριση των εκατέρωθεν οικονομικών δυνατοτήτων (ΑΠ 605/2015, ΝοΒ 2015, σ. 1775, ΑΠ 773/2014, ΝοΒ 2014, σ. 2135, ΑΠ 132/2003 ΕλλΔνη 2003, σ. 1299).

¹⁸⁹ Δεν απαιτείται να προσδιορίζεται ειδικώς το ποσό κάθε μίας από τις ανάγκες του ενάγοντος, αλλά αρκεί να αναφέρεται το συνολικό ποσό που απαιτείται για την κάλυψη των αναγκών αυτών (ΑΠ 605/2015, ΝοΒ 2015, σ. 1775, ΑΠ 773/2014, ΝοΒ 2014, σ. 2135, ΑΠ 923/2000 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»). Εξάλλου, δεν απαιτείται λεπτομερής αναφορά στην πηγή των εισοδημάτων του εναγόμενου, την οποία άλλωστε ο αντίδικος δεν είναι υποχρεωμένος να γνωρίζει επακριβώς, ούτε έχει τη σχετική δυνατότητα (ΑΠ 1967/2014, Νόμος).

¹⁹⁰ Η απόφαση σε δίκη διατροφής μπορεί να κηρυχθεί προσωρινά εκτελεστή ολικά ή εν μέρει (ΚΠολΔ 908 § 1 περ. Β'). Μάλιστα, η κήρυξη είναι υποχρεωτική για το χρόνο μετά την άσκηση της αγωγής και για τρεις μήνες πριν από αυτή (ΚΠολΔ 910 αρ 4). Τέλος, δεν αποκλείεται η προσωρινή επιδίκαση εν όλω ή εν μέρει της σχετικής αξίωσης (ΚΠολΔ 728 § 1 περ. α', 729 § 2).

¹⁹¹ ΑΠ 773/2014, ΝοΒ 2014, σ. 2135

ΛΥΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΦΩΝΟΥ ΣΥΜΒΙΩΣΗΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ:
ΔΕΙΩΣΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΑ ΑΠΟΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΩΜΑ
ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ

I. Τρόποι λύσης του συμφώνου

Άρθρο 7. Λύση. 1. Το σύμφωνο συμβίωσης λύνεται α) με συμφωνία των μερών, που γίνεται αυτοπροσώπως με συμβολαιογραφικό έγγραφο, β) με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση, εφόσον έχει επιδοθεί προηγουμένως με δικαστικό επιμελητή πρόσκληση για συναινετική λύση στο άλλο μέρος και έχουν παρέλθει τρεις (3) μήνες από την επίδοση και γ) αυτοδικαίως, αν συναφθεί γάμος μεταξύ των μερών.

2. Η λύση του συμφώνου συμβίωσης ισχύει από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου, που περιέχει τη συμφωνία ή τη μονομερή δήλωση, στο ληξίαρχο, όπου έχει καταχωριστεί και η σύστασή του.

Μία από τις σημαντικότερες διαφορές του συμφώνου συμβίωσης σε σχέση με το γάμο, αφορά στο ελεύθερα διαλυτό του πρώτου.¹⁹² Η εν ζωή των συμβιούντων, λύση του συμφώνου συμβίωσης δεν απαιτεί δικαστική απόφαση ή παρέμβαση κάποιας αρχής ούτε καν από κοινού συμφωνία και συναίνεση των δύο μερών ενώπιον του συμβολαιογράφου, όπως στην περίπτωση της συναινετικής λύσης του γάμου, αφού μπορεί να λυθεί και μονομερώς. Το σύμφωνο συμβίωσης λύεται ειδικότερα:

A) Με συμφωνία των μερών, που γίνεται αυτοπροσώπως¹⁹³ και υποβάλλεται στον συστατικό τύπο του συμβολαιογραφικού εγγράφου (άρθρο 7 § 1 περ. α' του Ν. 4356/2015). Για λόγους δημοσιότητας η λύση του συμφώνου ισχύει από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου, που περιέχει τη συμφωνία, στον ληξίαρχο, όπου έχει καταχωριστεί και η σύστασή του (άρθρο 7 § 2 Ν. 4356/2015). Προφορική λύση του συμφώνου ή λύση με ιδιωτικό έγγραφο δεν είναι έγκυρη και δεν παράγει κανένα έννομο αποτέλεσμα (άρθρο 7 § 1 περ. α' του Ν. 4356/2015 σε συνδυασμό με ΑΚ 159 § 1).

¹⁹² Κατά τον Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 14, η ευχερής εξώδικη λύση του συμφώνου αποτελεί το ειδοποιό γνώρισμα του συμφώνου έναντι του γάμου

¹⁹³ Όπως ακριβώς η δήλωση για τη σύναξη του συμφώνου συμβίωσης, έτσι και η δήλωση για τη λύση του δεν μπορεί να γίνει με αντιπρόσωπο (εκούσιο ή νόμιμο) και είναι ανεπίδεκτη αιρέσεως (βλ. σχετικά και Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση, σ. 178)

Όπως ακριβώς για τη σύναψη του συμφώνου, έτσι και για τη λύση του απαιτείται κατά το άρθρο 2 § 1 του Ν. 4356/2015 πλήρης δικαιοπρακτική ικανότητα.¹⁹⁴ Θα είναι άκυρη επομένως η λύση του συμφώνου, εάν κάποιος από τους συμβίους έχει τεθεί σε καθεστώς πλήρους στερητικής ή επικουρικής δικαστικής συμπαράστασης ή σε μερική στερητική ή επικουρική δικαστική συμπαράσταση ή εφόσον κατά το χρόνο δήλωσης της βούλησής του δεν έχει συνείδηση των πράξεών του ή βρίσκεται σε ψυχική ή διανοητική διαταραχή που περιορίζει αποφασιστικά τη λειτουργία της βούλησής του. Τέλος, η δήλωση βούλησης κάθε μέρους για τη λύση του συμφώνου συμβίωσης υπόκειται στις γενικές διατάξεις για τις δικαιοπραξίες. Έτσι, η εικονική για παράδειγμα δήλωση περί λύσης του συμφώνου είναι άκυρη (ΑΚ 138 §1), ενώ η δήλωση λόγω πλάνης, απάτης ή απειλής θα είναι ακυρώσιμη (ΑΚ 140 επ.) κ.λπ.¹⁹⁵.

Β) Με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση, εφόσον έχει επιδοθεί με δικαστικό επιμελητή πρόσκληση για συναινετική λύση στο άλλο μέρος και έχουν παρέλθει τρεις (3) μήνες από την επίδοση (άρθρο 7 § 1 περ. β' του Ν. 4356/2015). Το αποδεικτικό επίδοσης θα πρέπει να επισυνάπτεται στο συμβολαιογραφικό έγγραφο για τη μονομερή λύση. Για λόγους δημοσιότητας προβλέπεται ότι η λύση του συμφώνου ισχύει από την κατάθεση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου στο ληξιαρχό όπου έχει καταχωριστεί η σύστασή του¹⁹⁶. Η ρύθμιση αυτή δυσχεραίνει τη μονομερή λύση του συμφώνου σε σχέση με το άρθρο 4 § 1 περ. β' του προϊσχύσαντος Ν. 3719/2008, κατά το οποίο αρκούσε απλώς η εκ των υστέρων κοινοποίηση αντιγράφου του συμβολαιογραφικού εγγράφου της λύσης με δικαστικό επιμελητή στον άλλον, ενώ δεν απαιτούνταν η επίδοση εξώδικης όχλησης στο άλλο μέρος για συναινετική λύση του συμφώνου ούτε η παρέλευση κάποιου χρονικού διαστήματος, αλλά ήταν δυνατή η άμεση και χωρίς προειδοποίηση λύση του συμφώνου. Η νέα διαδικασία μονομερούς λύσης, εκφράζει ¹⁹⁷ την αντίληψη ότι η ανάγκη αποτροπής αιφνιδιασμού του άλλου μέρους, δεν συνάδει με μια μονομερή λύση άμεσης ισχύος, ιδίως όταν έχουν δημιουργηθεί οικογενειακές σχέσεις μεταξύ των μερών¹⁹⁸. Για τη διαφύλαξη λοιπόν

¹⁹⁴ Έτσι και υπό το κράτος του Ν. 3719/2008, Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, § 22 αρ. 41, Κουνουγέρι-Μανωλεδάκη Έ, Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, σ. 616, Σπυριδάκης Ι., Το Σύμφωνο Συμβίωσης, 2009, σ. 91, Παναγόπουλος Κ., Γάμος, σύμφωνο συμβίωσης και ελεύθερη ένωση, 2010, σ. 161, αντίθετα Παπαχρίστου Θ. σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/Τσούκα, Το σύμφωνο συμβίωσης, σ. 27 (αρκεί και περιορισμένη δικαιοπρακτική ικανότητα)

¹⁹⁵ Παναγόπουλος Κ., Γάμος, σύμφωνο συμβίωσης και ελεύθερη ένωση, 2010, σ. 161

¹⁹⁶ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 301

¹⁹⁷ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4356/2015

¹⁹⁸ Η ευκολία μονομερούς λύσης του συμφώνου είχε ήδη υπό την ισχύ του Ν. 3719/2008 συγκεντρώσει την έντονη κριτική μερίδας της θεωρίας, για το λόγο ότι αντιφάσκει προς τη μονιμότητα της συμβίωσης και συνδέεται με ανεύθυνες επιλογές και ευκαιριακές σχέσεις

των συμφερόντων του άλλου μέρους επιβάλλεται η προειδοποίησή του και η παρέλευση ενός τριμήνου, στο διάστημα του οποίου τα μέρη μπορούν να σκεφθούν με καθαρό μυαλό και να αναλογιστούν τις συνέπειες της λύσης του συμφώνου, να διευθετήσουν τυχόν διαφωνίες τους και να αποκαταστήσουν ίσως την ομαλή συμβίωσή τους. Πάντως και υπό το καθεστώς του νέου νόμου, όπως και του παλαιού Ν. 3719/2008, δεν χρειάζεται η επίκληση ορισμένου λόγου, ενώ αρκεί και η ανατιολόγητη μονομερής λύση, ακόμη και λόγω μεταμέλειας του ενός συμβίου. Σε κάθε περίπτωση όμως, γίνεται δεκτό ότι το διαπλαστικό δικαίωμα μονομερούς λύσης δεν πρέπει να ασκείται καταχρηστικά (ΑΚ 281)¹⁹⁹. Δεν είναι επίσης δυνατή η δήλωση με αντιπρόσωπο και η εξάρτησή της από αίρεση. Θα πρέπει, όμως, να γίνει δεκτό ότι είναι δυνατή η άσκηση του δικαιώματος από πρόσωπο που τέθηκε σε μερική στερητική (πλήρη ή μερική) ή επικουρική δικαστική συμπαράσταση, αρκεί να είχε συνείδηση των πράξεών του (ΑΚ 131)²⁰⁰. Υπό την αντίθετη εκδοχή, το πρόσωπο θα στερούνταν της δυνατότητας αποδέσμευσης από το σύμφωνο, ακόμη και αν η συμβίωση ήταν γι' αυτόν μη ανεκτή και εξαιρετικά δυσάρεστη.

Σύμφωνα με το άρθρο 62 § 1 του Ν. 4356/2015, η ρύθμιση του άρθρου 7 § 1 περ. β' του Ν. 4356/2015, εφαρμόζεται και στα σύμφωνα που καταρτίστηκαν μέχρι την έναρξη ισχύος του νέου Νόμου και τα οποία κατά τα λοιπά εξακολουθούν να διέπονται από τον Ν. 3719/2008.

Γ) Με τη σύναψη γάμου, λύεται αυτοδικαίως. Η διαφορά σε σχέση με τον Ν. 3719/2008, είναι ότι με τις νέες διατάξεις μόνο ο γάμος μεταξύ των μερών του συμφώνου αποτελεί λόγο αυτοδίκαιης λύσης του και όχι ο γάμος του ενός μέρους με τρίτο²⁰¹, όπως όριζε το άρθρο 4 § 1 περ. γ' του Ν. 3719/2008. Η τελευταία αυτή πρόβλεψη του προγενέστερου νόμου, δεν λάμβανε υπόψη της τις οικογενειακές σχέσεις που δημιουργούνται μεταξύ των μερών, ενώ ήδη επιχειρείται η αναβάθμιση του συμφώνου σε σχέση με το παλαιό καθεστώς, που το έθετε σε υποδεέστερη θέση σε σχέση με το γάμο.²⁰² Με τη διάταξη της ΑΚ 1354, όπως τροποποιήθηκε με το άρθρο

¹⁹⁹ Βλ. Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 181, ο οποίος επισημαίνει ότι η καταχρηστικότητα πρέπει να καταφάσκεται πολύ δυσκολότερα εν προκειμένω σε σχέση με τις άλλες συμβάσεις αόριστης διάρκειας, οι δε συνέπειες της καταχρηστικότητας δεν θα έγκεινται σε κάθε περίπτωση σε ολική ακυρότητα της μονομερούς λύσεως, αλλά μόνο λ.χ. στη διατήρηση των περιουσιακών αποτελεσμάτων του συμφώνου.

²⁰⁰ Έτσι υπό τον προϊσχύσαντα Ν. 3719/2008, Παπαχρίστου Θ. σε Παπαχρίστου/Κουμουτζή/ Τσούκα, Το σύμφωνο συμβίωσης, σ. 28, Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 179

²⁰¹ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 392

²⁰² Σαϊτάκης Κ., το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, σ. 41

14 του Ν. 4356/2015, προστέθηκε ως κώλυμα του γάμου η ύπαρξη συμφώνου συμβίωσης.

Σε περίπτωση αυτοδίκαιης λύσης του συμφώνου λόγω τέλεσης γάμου, δεν απαιτείται κάποια δήλωση των μερών περί λύσεως του συμφώνου ούτε η τήρηση διατυπώσεων δημοσιότητας. Το σύμφωνο λύνεται ακόμη και αν ο γάμος που συνάπτεται μεταξύ των μερών είναι άκυρος ή ακυρώσιμος, όχι όμως και όταν είναι ανυπόστατος²⁰³. Αν ο άκυρος ή ακυρώσιμος γάμος ακυρωθεί μεταγενέστερα με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, το αρχικό σύμφωνο συμβίωσης που λύθηκε αυτοδίκαια δεν αναβιώνει, παρά την αναδρομικότητα της ακύρωσης κατ' άρθρο ΑΚ 1381.²⁰⁴ Ο συγκεκριμένος τρόπος λύσης δεν αφορά τα ομόφυλα ζευγάρια, διότι ο γάμος μεταξύ προσώπων του ίδιου φύλου θεωρείται ανυπόστατος.

Δ) Με τον θάνατο ή την κήρυξη σε αφάνεια του ενός ή και των δύο μερών, λύεται αυτοδίκαια, ως προσωπική έννομη σχέση, το σύμφωνο συμβίωσης, παρά τη μη ρητή αναφορά του άρθρου 7 § 1 Ν. 4356/2015²⁰⁵.

II. Έννομες συνέπειες της λύσης

Η λύση του συμφώνου επιφέρει αφενός προσωπικές συνέπειες, όπως η παύση της υποχρέωσης για συμβίωση και λήψη κοινών αποφάσεων, καθώς και της δυνατότητας του ενός μέρους να χρησιμοποιεί στις κοινωνικές σχέσεις το επώνυμο του άλλου. Παύει ακόμη να ισχύει το κώλυμα του άρθρου 2 § 2^α προκειμένου να συναφθεί νέο συμβίωσης ή γάμος, λήγει η αναστολή της παραγραφής κατά το άρθρο 256 αρ. 1 ΑΚ, παύει η δυνατότητα ανάλογης εφαρμογής των σχετικών με τους συζύγους διατάξεων που προαναφέρθηκαν, ενώ ως προς τα παιδιά του ζευγαριού μπορεί να ενεργοποιηθεί η εφαρμογή του άρθρου 1513 ΑΚ (βλ. και παρακάτω, άρθρο 11 § 2 Ν. 4356/2015). Περαιτέρω, η λύση επιφέρει και μικτές συνέπειες, που είναι η παύση της υποχρέωσης συμβολής στις οικογενειακές ανάγκες ή της άνωθι υποχρέωσης διατροφής λόγω διάστασης, η λήξη της τυχόν ισχύουσας ρύθμισης των άρθρων 1393-1395 ΑΚ και η παύση της ελαφρύτερης ευθύνης του άρθρου 1396 ΑΚ. Στις περιουσιακές, τέλος, συνέπειες της λύσης του συμφώνου εμπίπτει η γέννηση αξίωσης συμμετοχής στα

²⁰³ Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 189

²⁰⁴ Βλ. Γεωργιάδη Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, § 22, αρ 44, Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 189, κατά τους οποίους η μη αναβίωση δικαιολογείται από την ιδιαίτερη φυσιολογία του συμφώνου συμβίωσης, που φέρει έντονα προσωπικά στοιχεία.

²⁰⁵ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 302

αποκτήματα (άρθρο 5 § 2 Ν. 4356/2015), η γέννηση αξίωσης διατροφής (άρθρο 7 § 3 Ν. 4356/2015), η υποχρέωση λογοδοσίας και απόδοσης εισοδημάτων ενόψει του άρθρου 1399 ΑΚ, καθώς και η παύση του εξ' αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος και του δικαιώματος νόμιμης μοίρας. Στην περίπτωση δωρεάς, η τύχη της μπορεί να κριθεί κατά τα άρθρα 505 επ. ΑΚ για την ανάκληση δωρεών. Η περιουσιακή επαύξηση λόγω δωρεάς αναζητείται ασφαλώς και με την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα.²⁰⁶

III. Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα

Ως αποκτήματα θεωρούνται, κατ' αναλογία εκείνων που γίνονται δεκτά και στην περίπτωση της έγγαμης συμβίωσης: όσα απέκτησε ο ένας σύντροφος κατά τη διάρκεια της ελεύθερης συμβίωσης, όπως προκύπτει και από τη διατύπωση του άρθρ. 6: «...η τύχη των περιουσιακών στοιχείων που έχουν αποκτηθεί μετά την έναρξη της συμβίωσης (αποκτήματα)». Η αποτίμηση της αξίας των αποκτημάτων θα γίνει και στο σύμφωνο συμβίωσης κατά το χρόνο άσκησης της σχετικής αγωγής του δικαιούχου συντρόφου²⁰⁷.

Προϋπόθεση για τη γέννηση της αξίωσης είναι η σύναψη του συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης οπότε ως αποκτήματα υπολογίζονται οι κτήσεις περιουσιακών στοιχείων από την ενεργοποίηση του συμφώνου που επέρχεται από και με την καταχώρηση αντιγράφου αυτού στο ειδικό βιβλίο του Ληξιαρχείου. Οι κτήσεις λοιπόν από το χρονικό αυτό σημείο μέχρι εκείνο που επέρχεται η λύση του συμφώνου αποτελούν την τελική περιουσία, επί της οποίας θα υπολογισθεί η συμβολή του δικαιούχου. Ισχύουν και για το ζήτημα αυτό όσα γίνονται δεκτά και στην περίπτωση της ΑΚ 1400 για την έννοια και τις περιπτώσεις συμβολής²⁰⁸. Επομένως και εδώ μεταξύ των άλλων λαμβάνεται υπόψη και η συμβολή του συντρόφου στις οικογενειακές ανάγκες που προκύπτουν από την κοινή διαβίωση κατ' ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1389²⁰⁹. Εξαιρούνται βέβαια όσα απέκτησε ο υπόχρεος σύντροφος από δωρεά ή κληρονομία, όπως και στην περίπτωση ΑΚ 1400 § 3, αφού στις περιπτώσεις αυτές αποκλείεται η συμβολή²¹⁰.

²⁰⁶ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε., Οικογενειακό Δίκαιο Π., Στ' έκδ., 2016, σ. 621

²⁰⁷ Παπαδάκης Χ., Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, Β' έκδ. ενημερωμένη με τους Ν. 4335/2015, 4356/2015, 2017, σ. 434

²⁰⁸ Παπαδάκης Χ., Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, Β' έκδ. ενημερωμένη με τους Ν. 4335/2015, 4356/2015, 2017, σ. 435

²⁰⁹ Αγαλλοπούλου Π., Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συμβιούντων και μεταξύ των συμβιούντων και τρίτων προσώπων μετά το Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009, σ. 10

²¹⁰ Σπυριδάκης Ι., Σύμφωνο Συμβίωσης ν. 4356/2015, Συστηματική και κατά άρθρο ερμηνεία, 2017, σ. 97

Η εν λόγω αξίωση γεννάται μετά τη λύση (κατ' άρθρο 7 § 1-2 Ν. 4356/2015) ή την αμετάκλητη ακύρωση του συμφώνου (με ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1400 παρ. 1 εδ. α'), καθώς και με τη συμπλήρωση τριετούς διάρκειας. (Η τελευταία περίπτωση είναι μάλλον απίθανη²¹¹, ενόψει της δυνατότητας μονομερούς αναιτιολόγητης λύσης του συμφώνου, ωστόσο αν αποδεικνύεται, δεν αποκλείεται η ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1400 § 2). Το άρθρο 5 § 2 του Ν. 4356/2015 προβλέπει ότι εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων²¹², εκτός αν τα μέρη ρυθμίσουν διαφορετικά κατά τη σύναψη του συμφώνου με βάση τις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης²¹³. Ο Ν. 4356/2015 δεν καθιερώνει διαφοροποιήσεις, όπως αντίθετα ο προϊσχύσας Ν. 3719/2008, κι έτσι, εφόσον τα μέρη δε συμφώνησαν διαφορετικά στην έγγραφη συμφωνία τους, κατά το άρθρο 5 § 2, εφαρμόζονται κατ' αναλογία οι διατάξεις των άρθρων 1400-1402 ΑΚ²¹⁴. Συνεπώς, κατ' ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 1400 ΑΚ, αν το σύμφωνο λυθεί ή ακυρωθεί και η περιουσία του ενός συμβίου έχει αυξηθεί, εφόσον συνέβαλε στην αύξηση αυτή ο άλλος σύμβιος, δικαιούται να απαιτήσει τη δική του συμβολή. Με τη ρητή παραπομπή στην ΑΚ 1400, το τεκμήριο του 1/3 ισχύει και υπέρ του δικαιούχου συμβίου, οπότε δεν χρειάζεται να αποδείξει τη δική του συμβολή και το ποσοστό της επαύξησης που οφείλεται αιτιωδώς σε αυτή τη συμβολή, εκτός αν ισχυρίζεται ότι το ποσοστό αυτό είναι μεγαλύτερο του 1/3.²¹⁵ Σύμφωνα με το προϊσχύσαν καθεστώς του Ν. 3719/2008, ο δικαιούχος σύμβιος όφειλε να επικαλεσθεί και να αποδείξει την ύπαρξη και την έκταση της συμβολής του στην επαύξηση της περιουσίας του άλλου συμβίου, καθώς δεν καθιερωνόταν μαχητό τεκμήριο²¹⁶.

Σε κάθε περίπτωση, η εφαρμογή των ισχυουσών διατάξεων για το γάμο και στο σύμφωνο συμβίωσης, τελεί υπό την επιφύλαξη μη αντίθετης ρύθμισης των σχετικών θεμάτων από τα μέρη, συνεπώς εφαρμόζεται και εδώ ενδοτικό δίκαιο, όπως και στις λοιπές περιουσιακές σχέσεις. Σε αντίθεση με το άρθρο 6 του Ν. 3719/2008, η συμφωνία

²¹¹ Γι' αυτό υπό το καθεστώς του Ν 3719/2008 είχε υποστηριχθεί ότι η ΑΚ 1400 § 2 δεν εφαρμόζοταν αναλόγως στο σύμφωνο συμβίωσης (Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση, μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012 σ. 205-206, ο οποίος επισημαίνει ότι η εν λόγω διάταξη αντινομεί προς τη νέα ΑΚ 1439 § 2, η οποία προβλέπει πλέον δικαίωμα αναιτιολόγητης λύσεως του γάμου μετά από δύο χρόνια διάρκειας).

²¹² Γεωργιάδη Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, § 22, αρ 44

²¹³ Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση, μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012 σ. 205-206

²¹⁴ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 386

²¹⁵ Υποστηρίζεται από σημαντική μερίδα της θεωρίας ότι το τεκμήριο της ΑΚ 1400 § 1 εδ. β', δεν καταλαμβάνει αυτή καθαυτή τη συμβολή του δικαιούχου στην επαύξηση της περιουσίας του άλλου αλλά μόνο την έκταση της συμβολής (Γεωργιάδης Αστ., Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα επί διαστάσεων των συζύγων (ΑΚ 1400 παρ. 2), Αρμ 1995, 577-578, Κουμάντος Γ., Οικογενειακό Δίκαιο, τόμος ΙΙ, 1989, σ. 88, Νικολόπουλος Π., Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα των συζύγων, 1993, σ. 130 επ.

²¹⁶ Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 200-201

αυτή δεν μπορεί πλέον να περιέχεται σε μεταγενέστερο της κατάρτισης του συμφώνου συμβολαιογραφικό έγγραφο. Η ευχέρεια των μερών να ρυθμίσουν διαφορετικά τα περι αποκτημάτων ελέγχεται και εδώ υπό το πρίσμα της αρχής της ισότητας και της αλληλεγγύης. Δηλαδή δεν είναι θεμιτό, για παράδειγμα, να συμφωνηθεί ότι ο ένας σύμβιος θα υποχρεούται να αποδώσει στον άλλον το σύνολο της επαύξησης της περιουσίας του κατά τη διάρκεια του συμφώνου ανεξάρτητα από την απόδειξη συμβολής, ενώ ο άλλος δεν θα έχει καμία αντίστοιχη υποχρέωση. Ειδικά για την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, προβλέπεται ρητά ότι τα μέρη **δεν μπορούν να παραιτηθούν από την αξίωση πριν τη γέννησή της** (άρθρο 5 § 2 περ. β' Ν. 4356/2015)²¹⁷, καθόσον το σχετικό δικαίωμα αποτελεί έντονη έκφραση της αρχής της ισότητας²¹⁸. Η παραπάνω ρύθμιση - απαγόρευση να επισημανθεί ότι δεν εφαρμόζεται ανάλογα στην περίπτωση των συζύγων, οι οποίοι δύνανται να παραιτηθούν από την εν λόγω αξίωση π.χ. κατά τη σύναψη του συμφωνητικού συναινετικής λύσης του γάμου – προτού δηλαδή γεννηθεί η αξίωση για τα αποκτήματα, υπό την (αναβλητική) αίρεση της λύσης του γάμου, όπως κρίθηκε νομολογιακά με πρόσφατη απόφαση της Ολομέλειας του Αρείου Πάγου²¹⁹.

Η αξίωση αυτή δεν γεννάται σε περίπτωση θανάτου, στο πρόσωπο των κληρονόμων του δικαιούχου, είναι ανεκχώρητη και ενεργητικά ακληρονόμητη, εκτός αν έχει αναγνωριστεί συμβατικά ή έχει επιδοθεί σχετική αγωγή. Παραγράφεται έπειτα από δύο χρόνια από τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου (ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1401). Αν το σύμφωνο συμβίωσης λύθηκε αυτοδίκαια λόγω σύναψης γάμου μεταξύ των συμβίων (άρθ. 7 § 1 εδ. Γ' του Ν. 4356/2015), η παραγραφή της αξίωσης στα αποκτήματα κατά τη διάρκεια του συμφώνου αναστέλλεται (ΑΚ 256 αρ. 1)²²⁰.

Επιπλέον, αν μεταξύ των συντρόφων τελεσθεί γάμος, όπως προαναφέρθηκε, λύεται το σύμφωνο συμβίωσης (άρθρ. 7 § 1 εδ. γ ν. 4356/2015). Στην περίπτωση αυτή, μέχρι μεν την τέλεση του γάμου η αξίωση των αποκτημάτων ρυθμίζεται από το Ν. 4356/2015, από εκείνη δε και εφεξής δημιουργείται νέα κατάσταση, η οποία διέπεται από τις ΑΚ 1400 επ.²²¹

²¹⁷ Βλ. και ΟΛΑΠ 6/2019, ΑΠ 514/2018, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»

²¹⁸ Γεωργιάδης Αστ., Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα επί διαστάσεων των συζύγων (ΑΚ 1400 παρ. 2), Αρμ 1995, 577-578

²¹⁹ ΟΛΑΠ 6/2019, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»

²²⁰ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 386

²²¹ Παπαδάκης Χ., Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, Β' έκδ. ενημερωμένη με τους Ν. 4335/2015, 4356/2015, 2017, σ. 435

Για την παραγραφή της αξίωσης αποκτημάτων το άρ. 6 εδ. δ' του Ν. 3719/2008 προέβλεπε δύο έτη μετά τη λύση του συμφώνου. Η ρύθμιση ήταν όμοια με εκείνη της ΑΚ 1401 εδ. γ'. Ο Ν. 4356/2015 δεν περιλαμβάνει διατάξεις περί παραγραφής, επομένως ισχύει αναλόγως η ρύθμιση της ΑΚ 1401 εδ. γ'. Η ΑΚ 1401 εδ. γ' ως αναρκτήριο γεγονός της παραγραφής ορίζει τη λύση ή ακύρωση του γάμου. Στην προκειμένη περίπτωση κρίσιμο γεγονός, από το οποίο άλλωστε γεννιέται και η αξίωση επί των αποκτημάτων, είναι η λύση του συμφώνου συμβίωσης, επομένως έκτοτε αρχίζει και η διετής παραγραφή²²². Η λήξη του χρόνου της παραγραφής επέρχεται την αντίστοιχη ημέρα του χρόνου έναρξης (ΑΚ 242 σε συνδ. με ΑΚ 243 § 3). Επιπρόσθετα, η ΑΚ 256 τροποποιήθηκε με το άρθρ. 12 του Ν. 3719/2008 και ορίσθηκε ότι αναστέλλεται η παραγραφή της αξίωσης όσο διαρκεί η ελεύθερη συμβίωση των συντρόφων, δεδομένου ότι συντρέχει ο ίδιος λόγος, όπως και στο γάμο (δυσχέρεια άσκησης της αξίωσης)²²³. Επομένως, κατά τη διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης η αξίωση είναι απαράγραφη.

Ειδικά, τέλος, ως προς την αξίωση αυτή, στο Ν. 4356/2015 ρυθμίζεται η αναγνώριση του δικαιώματος και στην περίπτωση της απλής ελεύθερης ένωσης. Ως προς το ζήτημα αυτό ανέκαθεν εκδίδονταν αντιφατικές αποφάσεις²²⁴ και μάλιστα μετά το Ν. 3719/2008 στη μεν νομολογία επικρατούσε η άποψη ότι αποδίδονται τα αποκτήματα κατά τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού, ενώ στη θεωρία υποστηριζόταν ότι ούτε αυτές οι διατάξεις μπορούν να εφαρμοστούν²²⁵. Προστέθηκε για το λόγο αυτό η διάταξη του άρθρου 6 του Ν. 4356/2015, κατά την οποία, σε περίπτωση ελεύθερης συμβίωσης χωρίς σύμφωνο, η τύχη των περιουσιακών στοιχείων που αποκτήθηκαν μετά την έναρξη της συμβίωσης διέπεται από τις διατάξεις του αδικαιολόγητου πλουτισμού, ενώ προβλέπεται ότι οι διατάξεις αυτές εφαρμόζονται και σε εκκρεμείς δίκες.

IV. Διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου

α) Αναλογική εφαρμογή των διατάξεων για το γάμο

²²² Παπαδάκης Χ., Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, Β' έκδ. ενημερωμένη με τους Ν. 4335/2015, 4356/2015, 2017, σ. 437

²²³ Βλ. Αιτιολογική Έκθεση Ν. 3719/2008

²²⁴ ΜονΠρΠρόδου 206/1991, ΕλλΔνη 2004, σ. 919, ΕφΔυτΜακεδ 54/2007 Αρμ 2008, σ. 226, ΑΠ 874/2008, ΕλλΔνη 2011, σ. 81, Εφαθ 5530/2009 ΕλλΔνη 2010, σ. 134, ΑΠ 206/2011, ΧρΙΔ 2011, σ. 668

²²⁵ Γεωργιάδη Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, 2014, σ. 189 και του ίδιου, Συμφωνίες μεταξύ συντρόφων ή συμβίων, ΧρΙΔ 2015, σ. 9

Άρθρο 7 § 3: Για τη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τη διατροφή μετά το διαζύγιο, εκτός αν τα μέρη παραιτηθούν από το σχετικό δικαίωμα μετά την κατάρτιση του συμφώνου.

Το δικαίωμα διατροφής είναι ένα δικαίωμα που απορρέει από μια ενεργή έννομη σχέση. Μετά τη λήξη της έννομης σχέσης, το δικαίωμα αυτό βρίσκεται νομικά μετέωρο και στηρίζεται περισσότερο στη μέριμνα και την αλληλεγγύη του ενός για τον άλλο, επειδή υπήρξαν κάποτε σύζυγοι ή σύμβιοι. Η μεταγαμιαία διατροφή είναι, λοιπόν, μια συνέπεια του πατριαρχικού και θεσμικού χαρακτήρα του γάμου²²⁶. Για το λόγο αυτό σε μια συμβατική μορφή συμβίωσης είναι νοητή και η δυνατότητα της παραίτησης από το δικαίωμα διατροφής κατά το χρόνο της κατάρτισης του συμφώνου, όχι φυσικά από τη διατροφή κατά τη διάρκειά του, αλλά μόνο για τη διατροφή μετά τη λύση του.

Ειδικότερα, για τη διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τη διατροφή μετά το διαζύγιο, εκτός αν τα μέρη παραιτηθούν από το σχετικό δικαίωμα κατά την κατάρτιση του συμφώνου²²⁷ σύμφωνα με τα κάτωθι. Σύμφωνα με το άρθρο 7 του προϊσχύσαντος Ν. 3719/2008, ο κανόνας ήταν ότι δεν οφειλόταν διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου²²⁸, έστω και αν ο ένας από τους συμβίους ήταν άπορος, εκτός αν τα μέρη είχαν συμφωνήσει διαφορετικά.²²⁹ Πλέον, πρόκειται για διατροφή εκ του νόμου και όχι για συμβατική υποχρέωση διατροφής, όπως υπό το κράτος ισχύος του Ν. 3719/2008.²³⁰ Όπως και στο διαζύγιο, έτσι και εν προκειμένω, σε περίπτωση ουσιώδους μεταβολής των όρων της διατροφής (π.χ. σημαντική χειροτέρευση ή βελτίωση της οικονομικής κατάστασης του δικαιούχου ή του υπόχρεου) μετά την έκδοση απόφασης που προσδιορίζει τη διατροφή, το

²²⁶ Κοτζάμπαση Α., Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειές της, ΕλλΔνη 2016, σ. 655

²²⁷ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 386

²²⁸ Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 58

²²⁹ Στο άρθρο 7 § 1 του Ν. 3719/2008 οριζόταν : «Στο σύμφωνο συμβίωσης ή και σε μεταγενέστερο συμβολαιογραφικό έγγραφο μπορεί να περιέχεται συμφωνία με την οποία αναλαμβάνεται, είτε από το ένα ή το άλλο μέρος είτε και αμοιβαίως, υποχρέωση διατροφής μόνο για την περίπτωση κατά την οποία, μετά τη λύση του συμφώνου, το ένα από τα μέρη δεν μπορεί να εξασφαλίσει τη διατροφή του από τα εισοδήματά του ή από την περιουσία του. Δεν έχει υποχρέωση διατροφής εκείνος που ενόψει και των λοιπών υποχρεώσεών του, δεν είναι σε θέση να τη δώσει χωρίς να διακινδυνεύσει η δική του διατροφή. Η υποχρέωση αυτή δεν βαρύνει τους κληρονόμους του υπόχρεου».

²³⁰ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 386. Είχε υποστηριχθεί ωστόσο υπό τον Ν. 3719/2008 και η άποψη, ότι ελλείπει ειδικής συμφωνίας, θα έπρεπε να χωρεί αναλογική εφαρμογή των ΑΚ 1442-1444 (Αγαλλοπούλου Π., Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συμβιούντων και μεταξύ των συμβιούντων και τρίτων προσώπων μετά το Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009, σ. 10). Υπέρ της de lege ferenda επέκτασης των ΑΚ 1442-1444 στο σύμφωνο συμβίωσης είχε ταχθεί ο Γ. Γεωργιάδης, Η προστασία της νόμιμης μοίρας, § 34, αρ. 10.

δικαστήριο μπορεί να μεταρρυθμίσει την απόφασή του ή να διατάξει την παύση της διατροφής, αν π.χ. ο δικαιούχος δεν είναι πλέον άπορος (ΑΚ 1494 συνδ. με την κατ' αναλογία εφαρμοζόμενη ΑΚ 1443 εδ. α'). Υποστηρίζεται, ωστόσο,²³¹ ότι η αναπροσαρμογή της διατροφής λόγω μεταβολής των συνθηκών γίνεται κατά τις γενικές διατάξεις (ΑΚ 288, 371-373) και ότι δεν εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τη μεταγαμιαία διατροφή. Οι υποστηρικτές αυτής της άποψης²³² διατείνονται ότι αν λ.χ. το σύμφωνο είχε μικρή διάρκεια, ενδεχόμενη μείωση του οφειλόμενου ποσού διατροφής θα στηρίζεται στην αρχή της καλής πίστης (ΑΚ 288) και όχι στην ειδική ρύθμιση της ΑΚ 1444 § 1 για τη διατροφή, σύμφωνα με την οποία «*Η διατροφή μπορεί να αποκλειστεί ή να περιοριστεί, αν αυτό επιβάλλεται από σπουδαίους λόγους, ιδίως αν ο γάμος είχε μικρή χρονική διάρκεια ή αν ο δικαιούχος είναι υπαίτιος του διαζυγίου του ή προκάλεσε εκούσια την απορία του*». Για τους ίδιους λόγους, υποστηρίζεται μάλιστα ότι δεν εφαρμόζονται αναλογικώς οι λόγοι αποκλεισμού ή περιορισμού της διατροφής για σπουδαίο λόγο που ανάγεται σε υπαιτιότητα του δικαιούχου ως προς τη λύση του γάμου, διότι στο σύμφωνο συμβίωσης, που είναι μονομερώς διαλυτό, δεν μπορεί εύκολα να διαπιστωθεί η υπαιτιότητα²³³. Οι υπέρμαχοι αυτής της άποψης, ωστόσο, δέχονται και σε αυτές τις περιπτώσεις ότι η αξίωση διατροφής ενδέχεται να ασκείται καταχρηστικά (ΑΚ 281), ιδίως όταν ο άλλος σύμβιος συζεί μόνιμα με άλλον σύντροφο ή έχει συνάψει νέο σύμφωνο και προκάλεσε μόνος του την απορία του.

Η διατροφή προκαταβάλλεται σε χρήμα κάθε μήνα, μπορεί όμως να καταβληθεί και εφάπαξ, αν οι πρώην σύμβιοι συμφωνούν σε αυτό εγγράφως, ή με απόφαση του δικαστηρίου, εάν συντρέχουν ιδιαίτεροι λόγοι, όπως π.χ. επικείμενη εγκατάσταση του υπόχρεου στο εξωτερικό, ή κίνδυνος αφερεγγυότητας (ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1443 εδ. β' και γ'). Επίσης, κατά την αναλόγως εφαρμοζόμενη ΑΚ 1445 (κατά παραπομπή από το άρθρο 7 § 3 Ν. 4356/2015), καθένας από τους πρώην συμβίους, είναι υποχρεωμένος να δίνει στον άλλο ακριβείς πληροφορίες για την περιουσία του και τα εισοδήματά του, εφόσον είναι χρήσιμες για τον καθορισμό του ύψους της διατροφής²³⁴. Με αίτηση ενός από τους συμβίους, που διαβιβάζεται μέσω του αρμόδιου Εισαγγελέα, η αρμόδια υπηρεσία και ο αρμόδιος οικονομικός έφορος είναι

²³¹ Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, § 23 αρ. 29

²³² Γεωργιάδης Απ., Συμφωνίες μεταξύ συντρόφων ή συμβίων, ΧρΠΔ ΙΕ/2015, σ. 12

²³³ Βλ. Παντελίδου Κ., Κριτικές Παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης» ΕφΑΔ 2008, σ. 387-391

²³⁴ Υπό το καθεστώς του Ν. 3719/2008 κρατούσα ήταν η άποψη ότι η ΑΚ 1445 δεν εφαρμόζοταν αναλόγως στη συμβατικά καθορισθείσα διατροφή μετά τη λύση του συμφώνου (Γεωργιάδης, Οικογενειακό Δίκαιο, § 23 αρ. 20, Χριστοδούλου Κ., Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 228 επ., αντίθετα, Περάκη Β., η εκτός γάμου συμβίωση, σ. 207).

υποχρεωμένοι να δίνουν κάθε χρήσιμη πληροφορία για την περιουσιακή κατάσταση του άλλου συμβίου και τα εισοδήματά του. Η απαίτηση διατροφής είναι ακατάσχετη όταν πηγάζει από το νόμο (βλ. ΑΚ 1485-1504, 1442 επ., 1461 επ., 1561, ν. 4356/2015 άρθρα 5, 7, § 3) και όχι από εν ζωή δικαιοπραξία²³⁵ και η σχετική αγωγή διατροφής εκδικάζεται σύμφωνα με την ειδική διαδικασία διαφορών από την οικογένεια, το γάμο και την ελεύθερη συμβίωση²³⁶.

β) Οι προϋποθέσεις του άρθρου 1442 ΑΚ

Το δικαίωμα της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου γεννιέται όταν δικαιολογείται από κοινωνικούς λόγους, ώστε ο πρώην σύντροφος να μην μείνει αβοήθητος, εφόσον δεν μπορεί να καλύψει από τα εισοδήματα ή την περιουσία του, συνολικά ή μερικά τις ανάγκες διατροφής του, όπως αυτές προκύπτουν από τις μετά τη λύση του συμφώνου συνθήκες ζωής του²³⁷. Οι βασικές κατευθυντήριες γραμμές της ρύθμισης της διατροφής συνοψίζονται στα εξής: α) Ο κάθε σύμβιος μετά τη λύση του συμφώνου πρέπει να εξασφαλίζει τα μέσα διατροφής του από τα δικά του εισοδήματα, β) σε περίπτωση όμως που δεν έχει κατά το χρόνο της λύσης του συμφώνου εισοδήματα από οποιαδήποτε πηγή και για τους λόγους που προβλέπει η ΑΚ 1442, τότε ο άλλος σύντροφος υποχρεούται να του παράσχει τα μέσα διαβίωσής του²³⁸. Μετά τη λύση του συμφώνου, σε αντίθεση με τη διατροφή κατά τη διάσταση, η παροχή διατροφής αποτελεί την εξαίρεση και όχι τον κανόνα²³⁹.

Η αξίωση διατροφής του άρθρου 1442 ΑΚ, διαφοροποιείται από την αξίωση διατροφής του άρθρου 1391 ΑΚ για το χρονικό διάστημα της διάστασης. Καταρχάς η αξίωση διατροφής του άρθρου 1391 ΑΚ αποτελεί την αξίωση συνεισφοράς του άρθρου 1389 ΑΚ κατά τη διάρκεια της συμβίωσης, με άλλη μορφή, αλλά με τις ίδιες προϋποθέσεις, ενώ από την άλλη η αξίωση του άρθρου 1442 ΑΚ, απορρέει μεν από το γάμο ή τη συμβίωση, πλην όμως για τη στοιχειοθέτησή της απαιτείται η συνδρομή συγκεκριμένων προϋποθέσεων κατά τα χρόνο λύσης του συμφώνου²⁴⁰. Η αξίωση διατροφής κατά τη διάσταση των συντρόφων, σταματά με τη λύση του συμφώνου, οπότε και μπορεί να γεννηθεί η αξίωση διατροφής του άρθρου 1442 ΑΚ. Επομένως,

²³⁵ Σπυριδάκης Ι., Αναγκαστική Εκτέλεση, 2018, σ. 232

²³⁶ ΕφΛαρ 178/2005, Δικογρ. 2005, σ. 500

²³⁷ ΕφΠατρ 406/2008 ΑχΝομ 2009,212, ΕφΛαρ 178/2005, Δικογρ. 2005, 500, ΕφΑθ 2209/2002, ΕλλΔνη 2002, 1452, ΕφΑθ 6726/1999, ΕλλΔνη 1999, 1584

²³⁸ ΕφΑθ 2209/2002, ΕλλΔνη 2002

²³⁹ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 309

²⁴⁰ ΑΠ 1921/2009, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»

ενδεχόμενη απόφαση που επιδίκαζε διατροφή κατ' άρθρο 1391 ΑΚ αποβάλλει αυτοδικαίως την ισχύ της, ενώ η αξίωση του πρώην συντρόφου περί διατροφής συνιστά πλέον αυτοτελή και διαφορετική αξίωση, η άσκηση της οποίας απαιτεί νέα αγωγή, διότι εδράζεται σε διαφορετικές προϋποθέσεις, ήτοι, όχι πλέον στην υπαιτιότητα, αλλά σε κοινωνικούς λόγους, και ειδικότερα, στην ενίσχυση του πρώην συντρόφου, ο οποίος δεν πρέπει να μείνει αβοήθητος, εφόσον αδυνατεί για σοβαρούς λόγους να καλύψει τις ανάγκες της διατροφής του²⁴¹.

Οι προϋποθέσεις της υποχρέωσης διατροφής σύμφωνα με την ΑΚ 1442 είναι κοινές και για τους δύο συμβίους και δεν διακρίνουν μεταξύ του υπαίτιου και του ανυπαίτιου συμβίου.

Γενική προϋπόθεση για τη γέννηση δικαιώματος διατροφής στο πρόσωπο του πρώην συμβίου, η οποία, ωστόσο, πρέπει να συντρέχει σωρευτικά με τις κάτωθι ειδικότερες προϋποθέσεις, είναι αφενός η «απορία» του δικαιούχου και αφετέρου η «ευπορία» του υπόχρεου. Κρίσιμος χρόνος για τη διαπίστωση της συνδρομής αυτών, είναι ο χρόνος της πρώτης συζήτησης της αγωγής, ενώ οι λοιπές προϋποθέσεις του άρθρου 1442 ΑΚ πρέπει να συντρέχουν κατά το χρόνο λύσεως του συμφώνου ή της λήξης των χρονικών περιόδων που προβλέπονται στις περ. 2,3 του άρθρου 1442 ΑΚ²⁴².

Η έννοια της απορίας του δικαιούχου δεν ταυτίζεται με την έννοια της απορίας του άρθρου 1486 ΑΚ, καθόσον αποσυνδέεται εν προκειμένω από το κριτήριο των «βιοτικών συνθηκών». Σημαίνει, ειδικότερα, την αδυναμία του πρώην συμβίου να αυτοδιατραφεί, να συντηρηθεί από τα εισοδήματά του ή την περιουσία του, σε ένα επίπεδο όχι απαραίτητα ανάλογο με το επίπεδο που επιβάλλουν οι συνθήκες της μέχρι τότε ζωής του στα πλαίσια της συμβίωσης²⁴³. Καταρχάς λοιπόν, ο δικαιούχος σύντροφος υποχρεούται, εάν δεν εργάζεται, αλλά διαθέτει περιουσία, να χρησιμοποιήσει τα εισοδήματα που αποφέρει αυτή προτού απαιτήσει διατροφή από τον

²⁴¹ Φίλιος Π., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, 4^η έκδ., 2011, σ. 175

²⁴² ΑΠ 1921/2009, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ», ΑΠ 919/2002, ΝοΒ 2003, σ. 242, σύμφωνα με τις οποίες η προϋπόθεση της απορίας του δικαιούχου και της ευπορίας του υπόχρεου θα πρέπει να συντρέχει κατά το χρόνο λύσης του γάμου, όταν, δηλαδή, η απόφαση του διαζυγίου καθίσταται αμετάκλητη. Σύμφωνα μάλιστα με τη μειοψηφία της ΑΠ 642/2002, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ», το χρονικό σημείο κατά το οποίο θα πρέπει να συντρέχει η προϋπόθεση της απορίας και της ευπορίας δεν είναι το ίδιο σε όλες τις περιπτώσεις του άρθρου 1442 ΑΚ, αλλά διαφοροποιείται ανάλογα με την ειδικότερη περίπτωση που καλείται σε εφαρμογή, καθώς θα πρέπει να υπάρχει ταύτιση του κρίσιμου χρόνου κατά το οποίο πρέπει να συντρέξουν τόσο η γενική προϋπόθεση της απορίας, όσο και οι ειδικές προϋποθέσεις κάθε περίπτωσης.

²⁴³ ΕφΠατρ 425/2002, ΑχΝομ 2003, 198, ΕφΘες 2233/2000, Αρμ 2001, 791 σύμφωνα με τις οποίες «το μέτρο της διατροφής του δικαιούχου πρώην συζύγου, δηλαδή ο βαθμός στον οποίο θα ικανοποιηθούν οι ανάγκες του, εξαρτάται από τις συνθήκες της ζωής του, ως διαμορφώθηκαν μετά το διαζύγιο, χωρίς να αγνοούνται και οι συνθήκες που υπήρχαν όσο διαρκούσε η έγγαμη συμβίωση. Έτσι, η διατροφή που δικαιούται ο δικαιούχος πρέπει να εξασφαλίσει ένα επίπεδο ζωής που δεν πρέπει να παρουσιάζει μεγάλες διαφορές από το επίπεδο ζωής του κατά την έγγαμη συμβίωση με τον υπόχρεο».

υπόχρεο. Ωστόσο, με βάση την αρχή της επιείκειας που διέπει το δίκαιο της διατροφής, γίνεται δεκτό ότι αν το κεφάλαιο της περιουσίας δεν μπορεί να ρευστοποιηθεί, ή είναι ασύμφορο οικονομικά να ρευστοποιηθεί, ο δικαιούχος δεν χάνει το δικαίωμα διατροφής και ο υπόχρεος καταχρηστικά αρνείται να την παράσχει²⁴⁴. Έτσι για παράδειγμα, δεν μπορεί να απαιτηθεί η πώληση του μοναδικού περιουσιακού στοιχείου του δικαιούχου, όταν η διατήρησή του επιβάλλεται από λόγους πρόνοιας προς εξασφάλιση του ιδιοκτήτη, τέως συντρόφου, για την αντιμετώπιση μέλλουσας έκτακτης ανάγκης. Επίσης, διατροφή δικαιούται ο σύμβιος και όταν, παρά την κατοχή περιουσιακών στοιχείων, δεν εργάζεται και το προϊόν της ρευστοποίησης της περιουσίας του δεν καλύπτει εξ' ολοκλήρου τις βιοτικές ανάγκες του, ήτοι απαιτείται συμπληρωματική διατροφή. Με βάση την ίδια αρχή της επιείκειας και της καλής πίστης, σε περίπτωση υπαίτιας αδυναμίας διατροφής, συντρέχει περίπτωση ματαίωσης εν όλω ή εν μέρει της υποχρέωσης για διατροφή²⁴⁵.

Η έννοια της ευπορίας του υπόχρεου ορίζεται κατά παραπομπή του άρθρου 1443 ΑΚ προς τη διάταξη του άρθρου 1487 ΑΚ. Σημαίνει ειδικότερα τη δυνατότητα του υπόχρεου να παράσχει στο δικαιούχο διατροφή χωρίς να θέσει σε κίνδυνο τη δική του διατροφή. Αποτελεί συνάρτηση αφενός της περιουσίας και των εισοδημάτων του και αφετέρου των λοιπών υποχρεώσεών του²⁴⁶. Αν ενόψει και των λοιπών υποχρεώσεών του, η υποχρέωση διατροφής θέτει σε κίνδυνο τη δική του διατροφή και συνακόλουθα επιβίωση, τότε δεν γεννάται αυτή η υποχρέωση²⁴⁷. Ωστόσο, και ο ίδιος ο υπόχρεος, πριν επικαλεσθεί αδυναμία αυτοσυντήρησης, οφείλει να ρευστοποιήσει το κεφάλαιο της περιουσίας του, με τους ίδιους περιορισμούς που αναφέρθηκαν παραπάνω. Εφόσον σκόπιμα δεν αποκτά εισόδημα, τότε τούτο συνυπολογίζεται για τον προσδιορισμό του ποσού της διατροφής του δικαιούχου, διότι στις οικονομικές δυνάμεις του υπόχρεου κατ' αναλογία των οποίων αυτός υποχρεούται σε διατροφή του δικαιούχου, περιλαμβάνονται και τα εισοδήματα που αυτός απέφυγε να αποκτήσει κακόπιστα.

Εφόσον συντρέχει η ανωτέρω γενική προϋπόθεση, τότε με τη συνδρομή και των κάτωθι ειδικότερων προϋποθέσεων, γεννάται η αξίωση διατροφής. Συγκεκριμένα:

1] Άρθρο 1442 περ. 1 ΑΚ: Ηλικία ή κατάσταση της υγείας του δικαιούχου τέτοια που δεν του επιτρέπει να αρχίσει ή να συνεχίσει την άσκηση κατάλληλου επαγγέλματος,

²⁴⁴ ΑΠ 1921/2009, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»

²⁴⁵ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 507

²⁴⁶ ΑΠ 919/2002, ΝοΒ 2003, σ. 242

²⁴⁷ ΕφΑθ 8716/2003, ΕλλΔνη 2004, 1465

το οποίο θα του εξασφάλιζε τα μέσα για να ζήσει: Με την πάροδο του χρόνου οι δυνάμεις του ανθρώπου και η ικανότητά του για εργασία μειώνονται. Η διάταξη αναφέρεται κυρίως στη μεγάλη ηλικία του συζύγου (εν προκειμένω αναλογικά για τον σύντροφο), ενώ σε αντίθεση με το γάμο, στην περίπτωση του συμφώνου δεν θα μπορούσε να αναφέρεται στην πολύ μικρή ηλικία του, καθόσον απαραίτητη προϋπόθεση για την έγκυρη κατάρτιση συμφώνου είναι η συμπλήρωση των δεκαοκτώ ετών, αφού δεν επιτρέπεται η σύναψη συμφώνου από ανήλικο, όπως είδαμε παραπάνω. Προκειμένου να διαπιστωθεί αν η ηλικία του πρώην συμβίου τον εμποδίζει να δραστηριοποιηθεί επαγγελματικά θα ληφθεί υπόψη το μέσο όριο ηλικίας συνταξιοδότησης και η κατάσταση στην αγορά εργασίας κατά το συγκεκριμένο χρονικό σημείο, όπως επίσης και οι προσωπικές συνθήκες του πρώην συμβίου²⁴⁸.

Η κακή κατάσταση της υγείας μπορεί να αναφέρεται τόσο σε σωματικό όσο και σε ψυχολογικό επίπεδο και κρίνεται με απολύτως αντικειμενικά κριτήρια²⁴⁹. Η ηλικία ή κακή κατάσταση της υγείας του δικαιούχου θα πρέπει να έχουν ως αποτέλεσμα την αδυναμία του να ξεκινήσει ή να συνεχίσει την άσκηση κατάλληλου επαγγέλματος από το οποίο να εξασφαλίζει τη διατροφή του. Η έννοια του κατάλληλου επαγγέλματος προσδιορίζεται με βάση τις ατομικές ικανότητες του προσώπου, την επαγγελματική του κατάρτιση και φυσικά την ηλικία και την υγεία του. Θα ήταν ορθό να συνυπολογίζεται σε εξαιρετικές περιπτώσεις και η διάρκεια της συμβίωσης, καθώς και το βιοτικό του επίπεδο στη διάρκεια αυτής αν διήρκεσε για μεγάλο χρονικό διάστημα²⁵⁰.

Κρίσιμος χρόνος για τη γέννηση της αξίωσης είναι είτε ο χρόνος λύσης του συμφώνου, είτε το τέλος των περιόδων που ορίζονται στις περ. 2 και 3 του άρθρου 1442 ΑΚ.

Η υποχρέωση διατροφής διαρκεί για όλο το χρονικό διάστημα που η κακή κατάσταση της υγείας εμποδίζει την άσκηση κατάλληλου επαγγέλματος από το δικαιούχο και φυσικά εφ' όρου ζωής του ηλικιωμένου πρώην συμβίου, εκτός αν μεταβληθούν μεταγενέστερα οι όροι που θεμελιώνουν το δικαίωμά του²⁵¹. Αντίθετα, με δεδομένο ότι ο νομοθέτης θέτει αυστηρά όρια όσον αφορά στο χρονικό σημείο κατά το οποίο πρέπει να συντρέχουν οι όροι της περίπτωσης 1 του άρθρου 1442 ΑΚ, δεν είναι δυνατό να θεμελιωθεί διατροφή από τον σύμβιο που εργαζόταν κατά τη λύση του

²⁴⁸ Φίλιος Π., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, 4^η έκδ., 2011, σ. 177

²⁴⁹ Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου/Λέκκας σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 1442, αρ. 35

²⁵⁰ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 507

²⁵¹ ΑΠ 919/2002, ΝοΒ 2003, 242

συμφώνου και η κατάσταση της υγείας του επιδεινώθηκε μεταγενέστερα²⁵². Η περίπτωση αυτή θα μπορούσε να υπαχθεί στην περ. 4 του άρθρου 1442 ΑΚ.²⁵³

2] Άρθρο 1442 περ. 2 ΑΚ: Η επιμέλεια ανηλίκου τέκνου: Σύμφωνα με τη διάταξη αυτή, δικαιούται να ζητήσει διατροφή ο σύζυγος (εν προκειμένω σύμβιος), που έχει την επιμέλεια ανηλίκου τέκνου και εμποδίζεται στην άσκηση κατάλληλου επαγγέλματος. Κατά την μάλλον κρατούσα άποψη, για τη θεμελίωση αξίωσης διατροφής, θα πρέπει να πρόκειται για κοινό τους τέκνο²⁵⁴, ωστόσο υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, ότι το δικαίωμα διατροφής υπάρχει ακόμη και αν η επιμέλεια αφορά σε τέκνο μόνο του δικαιούχου από άλλο γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης ή και εκτός γάμου²⁵⁵. Γίνεται δεκτό ότι η ανάληψη της επιμέλειας του ανηλίκου τέκνου από τον έναν γονέα δεν απαιτείται να αποδεικνύεται από δικαστική απόφαση, αλλά αρκεί και κάθε συμφωνία των γονέων ή ακόμη και η de facto άσκησή της²⁵⁶.

Περαιτέρω, κρίνεται κατά περίπτωση αν η ανάληψη της επιμέλειας συνεπάγεται την αδυναμία άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας, λαμβάνοντας υπόψη ατομικούς παράγοντες, όπως τη βούληση του γονέα να απασχοληθεί αποκλειστικά με την ανατροφή και τη φροντίδα του παιδιού του, πολύ περισσότερο όταν έκανε το ίδιο και κατά τη διάρκεια της συμβίωσης. Στους ίδιους ατομικούς παράγοντες ανήκει και η ύπαρξη ψυχικής και σωματικής πάθησης του παιδιού, καθώς και η ηλικία και οι δυνατότητες του δικαιούχου γονέα²⁵⁷. Η βούληση, ωστόσο, του γονέα να απασχοληθεί μόνο με τη φροντίδα του τέκνου του ελέγχεται με βάση γενικά κριτήρια, όπως π.χ. όταν η ανατροφή του τέκνου διευκολύνεται ενδεχομένως από εξωτερικούς παράγοντες, όπως προσχολική εκπαίδευση και δυνατότητα παραμονής του τέκνου σε εξωοικιακά ιδρύματα (παιδικός σταθμός κ.λπ.) κατά τις πρωινές ώρες, ώστε ο γονέας να μπορεί να εργασθεί. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζει η ηλικία του ανηλίκου και ο αριθμός των τέκνων των οποίων την επιμέλεια έχει ο δικαιούχος γονέας, αφού η επιμέλεια περισσότερων τέκνων καθιστά δυσχερέστερη την παράλληλη εργασιακή απασχόληση.

Η αξίωση διατροφής παύει με την ενηλικίωση του τέκνου. Ωστόσο, σε εξαιρετικές περιπτώσεις, το τέκνο, παρά την ενηλικίωσή του, μπορεί να συνεχίζει να

²⁵² Κουνουγέρι-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 507

²⁵³ Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου/Λέκκας σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου άρθρο 1442 αρ. 39, Φίλιος Π., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, 4^η έκδ., 2011, σ. 177, Κουνουγέρι-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 507

²⁵⁴ Κουνουγέρι-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 509

²⁵⁵ Παπαχρίστου Θ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, 2005, σ. 171

²⁵⁶ Φίλιος Π., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, 4^η έκδ., 2011, σ. 177

²⁵⁷ Παπαχρίστου Θ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, 2005, σ. 171

έχει ανάγκη της γονικής φροντίδας, όπως σε περιπτώσεις αναπηρίας, που αναγκάζει τον γονέα να απέχει από την εργασιακή απασχόληση. Οι περιπτώσεις αυτές δεν ανήκουν στην περίπτωση 2 του άρθρου 1442 ΑΚ, αλλά ενδέχεται να εμπίπτουν στην περίπτωση 4 του άρθρου 1442 ΑΚ. Η προϋπόθεση της επιμέλειας του ανηλίκου τέκνου δεν απαιτείται να συντρέχει κατά το χρόνο λύσης του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης, αλλά μπορεί να υπάρξει για πρώτη φορά και μεταγενέστερα²⁵⁸.

3] Άρθρο 1442 περ. 3 ΑΚ: Αδυναμία εξεύρεσης σταθερής εργασίας ή ανάγκη επαγγελματικής εκπαίδευσης: Οι προηγούμενες περιπτώσεις του άρθρου 1442 ΑΚ εξαρτούν τη διατροφή του πρώην συζύγου (εν προκειμένω συμβίου), από στοιχεία που αφορούν στο πρόσωπό του και ειδικότερα την ηλικία του ή την κακή κατάσταση της υγείας του ή το γεγονός ότι έχει την επιμέλεια του ανηλίκου τέκνου και εμποδίζεται να βρει κατάλληλη εργασία. Με την τρίτη περίπτωση αναγνωρίζεται ότι είναι δυνατό, παρότι δεν συντρέχει στο πρόσωπό του καμία από τις ανωτέρω καταστάσεις, να αδυνατεί να βρει εργασία για άλλους αντικειμενικούς λόγους, όπως την κατάσταση στην αγορά εργασίας, ή τις γενικότερες οικονομικές συγκυρίες. Έτσι, δικαιούται καταρχάς διατροφή και ο πρώην σύμβιος που δεν μπορεί να βρει κατάλληλη και σταθερή εργασία για ορισμένες πιθανές περιπτώσεις, όπως όταν δεν έχει την απαιτούμενη επαγγελματική κατάρτιση ή δεν πρόλαβε να αποκτήσει επαγγελματική εκπαίδευση λόγω της συμβίωσης. Και στις δύο περιπτώσεις του άρθρου 1442 περ. 3 ΑΚ, η παροχή διατροφής δεν μπορεί να ξεπεράσει τα τρία χρόνια από την λύση του συμφώνου (κατ' αναλογία προς το γάμο, όπου διατροφή δεν παρέχεται για χρόνο πέραν των τριών ετών από την αμετάκλητη λύση του γάμου)²⁵⁹. Εδώ, ωστόσο, δεν απαιτείται το αμετάκλητο, καθόσον δεν εκδίδεται δικαστική απόφαση, σύμφωνα με τα αναφερόμενα σε προηγούμενο κεφάλαιο, αλλά αρκεί η καταχώριση της λύσης στο ειδικό βιβλίο που τηρείται στο ληξιαρχείο. Επομένως, ο πρώην σύμβιος στο πρόσωπο του οποίου συντρέχουν κάποιες από τις καταστάσεις των περ. 1 και 2, είναι καταρχάς υποχρεωμένος να ανεύρει εργασία και να αυτοδιατραφεί²⁶⁰. Απαλλάσσεται, ωστόσο, από την υποχρέωση αυτή για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, εφόσον δεν βρίσκει κατάλληλη εργασία ή όταν, για να βρει κατάλληλη απασχόληση θα πρέπει πρώτα να αποκτήσει επαγγελματική κατάρτιση. Δεν ενδιαφέρουν εδώ οι λόγοι αδυναμίας ανεύρεσης εργασίας, αρκεί ο δικαιούμενος να μην εφησυχάζει, αλλά να καταβάλλει

²⁵⁸ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 510

²⁵⁹ Σαϊτάκης Κ., με τη συνεργασία των Α. Δράγιου και Ν. Σγουρινάκη, (επιμ. Κ. Χριστοδούλου), Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης (Μετά το Ν. 4356/2015), σ. 62

²⁶⁰ Καράκωστας Ι., Αστικός Κώδικας, άρθρα 1346-1464, τόμος 8, σ. 559

προσπάθειες για την ανεύρεση εργασίας. Αναφορικά με την έννοια της καταλληλότητας του επαγγέλματος, ο νομοθέτης επιπρόσθετα σε σχέση με όσα παραπάνω αναφέρθηκαν, θέτει και μία παραπάνω προϋπόθεση. Συγκεκριμένα, η εργασία για να αποκλείσει το δικαίωμα διατροφής, δεν αρκεί να είναι κατάλληλη, αλλά θα πρέπει να είναι και σταθερή, ήτοι να έχει κάποια μονιμότητα και να μην έχει αβέβαιη ή προσωρινή διάρκεια. Σταθερή μπορεί να είναι και μία εποχιακή εργασία, εφόσον με το εισόδημα που αποκομίζει ο δικαιούχος για το διάστημα της εργασίας του, είναι σε θέση να καλύψει τις διατροφικές ανάγκες του για όλο το χρόνο. Σύμφωνα με τη δεύτερη παραλλαγή της περ. 3 του άρθρου 1442, αν ο πρώην σύμβιος για να ασκήσει κατάλληλο επάγγελμα χρειάζεται κάποια επαγγελματική εκπαίδευση, τότε είναι υποχρεωμένος ο άλλος να του παρέχει διατροφή μέχρι να την ολοκληρώσει, αλλά όχι για περισσότερο από τρία χρόνια από τη λύση του συμφώνου.

Με τον όρο επαγγελματική εκπαίδευση νοείται οποιαδήποτε εκπαίδευση δικαιολογείται από τις ειδικότερες συνθήκες της κάθε περίπτωσης. Μπορεί να συμπεριλαμβάνει τόσο τη φοίτηση σε τεχνικές σχολές, όσο και τη μέση εκπαίδευση ή τα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα ή τα Τεχνολογικά Εκπαιδευτικά Ιδρύματα ή την μετεκπαίδευση²⁶¹. Η επαγγελματική εκπαίδευση θα πρέπει να είναι αναγκαία και όχι απλή πρόφαση για την λήψη διατροφής, δηλαδή να πιθανολογείται ότι θα οδηγήσει το δικαιούχο στην ανεύρεση μίας σταθερής και κατάλληλης εργασίας από την οποία θα αποκομίζει τα απαραίτητα εισοδήματα, προκειμένου να αυτοδιατραφεί και δεν αρκεί μία γενική εκπαίδευση, την οποία επιδιώκει ο δικαιούχος χωρίς κάποιον συγκεκριμένο επαγγελματικό λόγο. Κατά την κρατούσα άποψη, για να γεννηθεί δικαίωμα διατροφής θα πρέπει να υπάρχει μία σχετική πιθανότητα ότι οι σπουδές θα έχουν κάποια επιτυχία. Σε διαφορετική περίπτωση, εάν δηλαδή η διατροφή παρέχεται ακόμη και αν είναι βέβαιη η αποτυχία των σπουδών, θα ήταν ανεπιεικής για τον υπόχρεο. Εξάλλου, στοιχεία που προδικάζουν την αποτυχία των σπουδών, όπως η πλήρης αδιαφορία του δικαιούχου, μπορούν να θεμελιώσουν δικαίωμα του υπόχρεου να ζητήσει παύση της διατροφής, σύμφωνα με την ΑΚ 1494 ΑΚ²⁶².

Υποστηρίζεται ότι οι ανωτέρω προϋποθέσεις για την εφαρμογή του άρθρου 1442 περ. 3 ΑΚ, δεν είναι απαραίτητο να υφίστανται κατά το χρόνο λύσης του γάμου με αμετάκλητη δικαστική απόφαση (αναλογικά λοιπόν και για το σύμφωνο, κατά το χρόνο λύσης του), αλλά μπορεί η αξίωση να γεννηθεί και μεταγενέστερα, μέσα σε

²⁶¹ Σαμαρτζής Ι., Η διατροφή μετά το διαζύγιο με το Ν. 1329/1983, ΑρχΝ 34, σ. 121

²⁶² Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, Ζ' έκδ., 2018, σ. 512

χρονικό διάστημα τριών ετών από τη λύση του και με διάρκεια της αξίωσης μέχρι τη συμπλήρωση τριετίας²⁶³.

Η αξίωση διατροφής, τέλος, διαρκεί στις παραπάνω περιπτώσεις μέχρι την ανεύρεση κατάλληλης και σταθερής εργασίας ή την ολοκλήρωση της εκπαίδευσης υπό κανονικές συνθήκες. Ως κανονικές συνθήκες νοείται το χρονικό διάστημα που απαιτείται κατά μέσο όρο για να ολοκληρωθούν οι σπουδές, ενώ δικαιολογημένες καθυστερήσεις δεν διακόπτουν το δικαίωμα διατροφής. Σε περίπτωση που ο δικαιούχος ολοκλήρωσε την επαγγελματική του εκπαίδευση, αλλά παρόλα αυτά δεν μπορεί να ανεύρει κατάλληλη και σταθερή εργασία, εξακολουθεί να δικαιούται διατροφή, αλλά πάντα η υποχρέωση αυτή του άρθρου 1442 περ. 3 δεν μπορεί να υπερβεί την τριετία από την λύση του συμφώνου²⁶⁴.

4] Άρθρο 1442 περ. 4 ΑΚ: Λόγοι επιείκειας: Σε περίπτωση που η αξίωση διατροφής του πρώην συμβίου δεν θεμελιώνεται σε κανέναν από τους λόγους των περιπτώσεων 1-3 του άρθρου 1442 ΑΚ, αλλά για κάποιους λόγους δεν μπορεί να εργαστεί, παρέχεται η δυνατότητα παροχής διατροφής εάν το επιβάλλουν λόγοι επιείκειας, κατά το άρθρο 1442 περ. 4 ΑΚ. Ο νομοθέτης επέλεξε να καταστήσει την παροχή διατροφής μετά τη λύση του γάμου (αλλά και του συμφώνου συμβίωσης) την εξαίρεση στον κανόνα της αυτοδιατροφής του κάθε πρώην συζύγου ή συντρόφου και να απαριθμήσει λεπτομερώς τους λόγους που δικαιολογούν την διατροφή στα πλαίσια του άρθρου 1442 ΑΚ και για το λόγο αυτό η έννοια των λόγων επιείκειας θα πρέπει να ερμηνεύεται στενά²⁶⁵. Η ερμηνεία αυτή θα πρέπει να πραγματοποιείται μέσα από μία διαδικασία στάθμισης των συμφερόντων του δικαιούχου και του υπόχρεου, με τρόπο που να αποφεύγονται ανεπιεική αποτελέσματα που μπορεί να επέλθουν και για τα δύο μέρη. Σε καμία περίπτωση, ωστόσο, δεν φαίνεται να επιτρέπεται να εισέλθει η έρευνα της υπαιτιότητας στην πρόκληση της λύσεως του συμφώνου στην εξέταση των λόγων επιείκειας, όπως ισχύει και στη μεταγαμιαία διατροφή.

Στα πλαίσια των λόγων επιείκειας θα μπορούσε να χορηγηθεί διατροφή σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις, που δεν καλύπτονται από τη λοιπή νομοθετική ρύθμιση του άρθρου 1442 ΑΚ. Επομένως, θα μπορούσε να γίνει δεκτό ότι υπάρχει δικαίωμα διατροφής στην περίπτωση π.χ. που ο δικαιούχος δεν έχει την επιμέλεια του κοινού ανηλίκου τέκνου, αλλά ανηλίκου τέκνου από προηγούμενο γάμο ή συμφώνου

²⁶³ Παπαχρίστου, Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου σ. 170

²⁶⁴ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, Ζ' έκδ., 2018, σ. 512

²⁶⁵ Καράκωστας Ι., Αστικός Κώδικας, άρθρα 1346-1464, β' τόμος, σ. 561

συμβίωσης και για το λόγο αυτό δεν μπορεί να εργαστεί²⁶⁶ ή αν έχει αναλάβει τη φροντίδα των ηλικιωμένων και ασθενών γονέων του ή ενός ενηλίκου κοινού τέκνου, που πάσχει από βαριά ψυχική ή σωματική αναπηρία και αδυνατεί να εργαστεί. Σύμφωνα με το γράμμα της ΑΚ 1442 περ. 4, τα κρίσιμα περιστατικά που δικαιολογούν την επιδίκαση διατροφής θα πρέπει να υφίστανται κατά την λύση του συμφώνου, όπως αντίστοιχα στο γάμο κατά την έκδοση του διαζυγίου²⁶⁷. Υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη, ότι ο δικαστής έχει την ευχέρεια να κρίνει αν οι λόγοι που εμφανίζονται μετά τη λύση της συμβίωσης εντάσσονται στην έννοια της επιείκειας. Χρονικά όρια στη διάρκεια της διατροφής δεν τίθενται εν προκειμένω, ωστόσο θα πρέπει κατά το πνεύμα του νόμου να περιοριστεί στο απολύτως αναγκαίο χρονικό διάστημα, χωρίς να αποκλείεται εκ των προτέρων η καταβολή της για μεγάλο χρονικό διάστημα ή και ισοβίως, εάν το απαιτούν και το δικαιολογούν οι περιστάσεις.

γ) Σχέση περισσότερων λόγων διατροφής μεταξύ τους

Οι κατ' ιδίαν περιπτώσεις του άρθρου 1442 ΑΚ συνδέονται με σχέση επικουρικότητας. Η έλλειψη σταθερής και κατάλληλης εργασίας είναι επικουρική απέναντι στην υγεία, η ηλικία και η υγεία είναι επικουρικές περιστάσεις απέναντι στην επιμέλεια του ανηλίκου τέκνου και οι λόγοι επιείκειας επικουρικοί απέναντι στις άλλες περιπτώσεις. Ο ίδιος δικαιούχος μπορεί να συγκεντρώνει διαδοχικά τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από κάθε περίπτωση και δικαιούται να αξιώσει διατροφή με βάση κάθε μία από αυτές, όπως να ζητήσει αρχικά διατροφή επειδή έχει την επιμέλεια ανηλίκου τέκνου, ακολούθως λόγω της υγείας του και τέλος με βάση την ηλικία του. Επίσης, μπορεί να συγκεντρώσει ταυτόχρονα όλες τις περιπτώσεις, οπότε θα δικαιούται ενιαία διατροφή στα πλαίσια μίας αξίωσης από περισσότερες βάσεις²⁶⁸.

δ) Δυνατότητα διαφορετικής συμφωνίας συμβίων ή παραίτησης από το σχετικό δικαίωμα

²⁶⁶ Εφόσον γίνει δεκτή η άποψη ότι το άρθρο 1442 περ. 2 ΑΚ αναφέρεται μόνο στην επιμέλεια κοινού τέκνου

²⁶⁷ Παπαχρίστου Θ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου σ. 173, Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, σ. 513, Φίλιος Π., Οικογενειακό Δίκαιο Ι, 2011, σ. 176

²⁶⁸ Καράκωστας Ι., Αστικός Κώδικας, άρθρα 1346-1484, σ. 562-563

Τα μέρη μπορούν να παραιτηθούν κατά την κατάρτιση του συμφώνου από το δικαίωμα διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου²⁶⁹. Όπως αναφέρεται στην Αιτιολογική Έκθεση του Ν. 4356/2015, σε αντίθεση με την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα που αποτελεί έκφραση της αρχής της ισότητας, δεδομένου ότι ο έχων την αξίωση συνέβαλε στην αύξηση της περιουσίας του άλλου, η παραίτηση από το δικαίωμα διατροφής στηρίζεται στο σκεπτικό ότι τα μέρη αποτελούν ανεξάρτητες και ισότιμες προσωπικότητες, ικανές να ρυθμίσουν αυτόνομα τις διαπροσωπικές τους σχέσεις²⁷⁰. Επιπλέον, το γράμμα της διάταξης του άρθρου 7 § 3 Ν. 4356/2015 φαίνεται να αποκλείει τη δυνατότητα των μερών να ρυθμίσουν διαφορετικά τους όρους της διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου. Αν, δηλαδή, δεν παραιτηθούν ολοσχερώς από το δικαίωμα διατροφής, ισχύουν απαρέγκλιτα οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα, προσαρμοσμένες στο θεσμό του συμφώνου²⁷¹. Φαίνεται, δηλαδή, ότι ο νομοθέτης δεν αναγνωρίζει την ευχέρεια της διαμόρφωσης κατά το δοκούν των όρων της διατροφής, αλλά ότι επιτρέπει μόνο την μη αποδοχή της ρύθμισης του Αστικού Κώδικα και τον αποκλεισμό κάθε αξίωσης διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου. Εφόσον, όμως, επιτρέπεται το μείζον, θα πρέπει να γίνει δεκτό ότι επιτρέπεται και το έλασσον, δηλαδή η συμβατική ρύθμιση επιμέρους θεμάτων σχετικά με τους όρους διατροφής, όπως το ύψος της οφειλόμενης διατροφής, ο τρόπος καταβολής της, η σειρά των δικαιούχων διατροφής κ.λπ.. Είναι, εξάλλου, αβέβαιο, αν η πραγματική πρόθεση του νομοθέτη ήταν να αποκλειστεί κάθε συμβατική ρύθμιση, από τη στιγμή που στην αιτιολογική έκθεση του νόμου αναφέρεται η ιδιωτική αυτονομία ως κατευθυντήρια γραμμή του. Σε κάθε περίπτωση, οι συμφωνίες των μερών που αποκλίνουν από τον Αστικό Κώδικα,

²⁶⁹ Βλ. και Γεωργιάδη Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 309

²⁷⁰ Σύμφωνα με την Έφη Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη στη μελέτη της, «Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το ν. 4356/2015», δημοσιευμένη στην ΕλλΔνη 3/2016, σ. 656 «Το δικαίωμα διατροφής είναι ένα δικαίωμα που απορρέει από μία ενεργή έννομη σχέση. Μετά τη λήξη της έννομης σχέσης το δικαίωμα αυτό βρίσκεται νομικά μετέωρο και στηρίζεται περισσότερο στη μέριμνα και την αλληλεγγύη του ενός για τον άλλο, επειδή υπήρξαν κάποτε σύζυγοι ή σύμβιοι. Η μεταγαμαία διατροφή είναι άρα μια συνέπεια του πατριαρχικού, θεσμικού και ισόβιου χαρακτήρα του γάμου. Για το λόγο αυτό σε μια συμβατική μορφή συμβίωσης είναι νοητή και η δυνατότητα της παραίτησης από το δικαίωμα διατροφής κατά το χρόνο της κατάρτισης του συμφώνου, όχι φυσικά από τη διατροφή κατά τη διάρκειά του αλλά μόνο για τη διατροφή μετά τη λύση του. Η δυνατότητα παραίτησης από το δικαίωμα διατροφής είναι δυνατή και στο γάμο αλλά μετά τη λύση του γάμου με διαζύγιο, δηλαδή εκ των υστέρων, με βάση την ΑΚ 1443 που δεν παραπέμπει στην ΑΚ 1499, η οποία απαγορεύει ρητά την παραίτηση από το δικαίωμα διατροφής. Απλώς, η ρύθμιση του άρθρου 7 § 3 παρέχει τη δυνατότητα της παραίτησης εκ των προτέρων, δηλαδή στο χρόνο της σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Πιστεύω, ότι τα ομόφυλα ζευγάρια θα έχουν την δυνατότητα της απομάκρυνσης από τον οικοκυρικό γάμο, όπου το ένα πρόσωπο, συνήθως η γυναίκα, ασχολείται αποκλειστικά με την οικιακή εργασία, γεγονός που αποτελεί και τη βασική αιτία της διατροφής μετά το διαζύγιο και θα αξιοποιήσουν τη δυνατότητα αυτή της παραίτησης από το δικαίωμα διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης».

²⁷¹ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 309

υπόκεινται στον έλεγχο των γενικών ρητρών (ΑΚ 174, 178-179, 281, 288) και βρίσκουν όριο στις αρχές της ισότητας και της αλληλεγγύης.²⁷²

Η παραίτηση μπορεί να περιέχεται στο κείμενο του συμφώνου ή σε χωριστό συμβολαιογραφικό έγγραφο, συνταχθέν ωστόσο ταυτόχρονα με το σύμφωνο, ενώ από τη διατύπωση του άρθρου 7 § 3, σε αντιδιαστολή με αυτήν του άρθρου 8 εδ. β' («τα μέρη» και «το κάθε μέρος»), συνάγεται ότι η παραίτηση θα πρέπει να είναι κοινή και συνολική και όχι να αφορά μόνο στον έναν σύμβιο, διότι η μονομερής παραίτηση θα αδικεί κατάφωρα τον έναν σύντροφο και θα ευνοεί τον μη παραιτηθέντα.²⁷³

ε) Σειρά των δικαιούχων διατροφής

Για την περίπτωση που η αξίωση διατροφής του δικαιούχου πρώην συμβίου συντρέχει με αξιώσεις διατροφής άλλων προσώπων κατά του υπόχρεου, π.χ. με αξιώσεις του νυν συζύγου του τελευταίου από νέο γάμο του, του πρώην συζύγου του από παλαιότερο γάμο, των τέκνων του (ανηλίκων ή ενηλίκων) κλπ., δεν περιέχονται στο Ν. 4356/2015 ειδικές διατάξεις, όπως στον προϊσχύσαντα Ν. 2719/2008 (άρθρο 7 § 2-4), αλλά ισχύει και για το θέμα αυτό η γενική παραπομπή του άρθρου 7 § 3 του Ν. 4356/2015 στις διατάξεις του Αστικού Κώδικα²⁷⁴ για τη διατροφή μετά το διαζύγιο²⁷⁵. Συνεπώς, κατ' ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1491 § 1-2, τον δικαιούχο υποχρεούται να διατρέφει ο πρώην σύμβιός του και όχι οι κατιόντες ή ανιόντες του, εκτός εάν ο τελευταίος, ενόψει και των λοιπών υποχρεώσεών του, δεν είναι σε θέση να του παρέχει την οφειλόμενη διατροφή χωρίς να διακινδυνεύσει η δική του διατροφή ή αν, για πραγματικούς ή νομικούς λόγους είναι αδύνατη ή ιδιαίτερα δύσκολη η δικαστική επιδίωξη εναντίον του στην ημεδαπή. Ο δικαιούχος πρώην σύμβιος συμπορεύεται ως προς το δικαίωμα διατροφής με τυχόν πρώην συζύγους και με τους ανήλικους κατιόντες, ενώ προηγείται από τους λοιπούς κατιόντες ή άλλους συγγενείς (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1492 εδ. γ' και δ')²⁷⁶.

²⁷² Σαϊτάκης Κ., Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης Μετά το Ν. 4356/2015, σ. 62

²⁷³ Παντελίδου Κ., Παλαιό και Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, ΝοΒ, τόμος 63, σ. 122

²⁷⁴ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 310

²⁷⁵ Στις διατάξεις του άρθρου 7 § 2-4 του Ν. 3719/2008 ορίζονται τα εξής: «2. Ο δικαιούχος διατροφής από το σύμφωνο συμβίωσης συμπορεύεται, ως προς το δικαίωμα διατροφής, με τον διαζευγμένο σύζυγο του υπόχρεου. 3. Ο υπόχρεος διατροφής, μετά τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, δεν μπορεί να επικαλεσθεί την υποχρέωσή του αυτή, προκειμένου να απαλλαγεί, εν όλω ή εν μέρει, από την υποχρέωση συνεισφοράς ή διατροφής συζύγου ή ανηλίκων τέκνων του, 4. Με την επιφύλαξη των παραγράφων 2 και 3, η συμβατική υποχρέωση της παραγράφου 1 προηγείται της εκ του νόμου υποχρέωσης διατροφής άλλων προσώπων απέναντι στο δικαιούχο, που βρίσκεται σε αδυναμία, μετά τη λύση του συμφώνου, να διατρέφει τον εαυτό του με τις δικές του δυνάμεις.»

²⁷⁶ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 310

V. Ειδικότερα η διατροφή μετά το θάνατο του υπόχρεου και του δικαιούχου

Σε αντίθεση με τον προηγούμενο νομοθετικό καθεστώς του Ν. 3719/2008 (άρθρο 7 § 1 εδ. γ'), κατά το οποίο η υποχρέωση διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου δεν βάρυνε τους κληρονόμους του υπόχρεου, εφαρμόζεται πλέον κατ' αναλογία η ΑΚ 1444 § 2 εδ. β', η οποία καθιερώνει το κληρονομητό του δικαιώματος διατροφής μετά τη λύση του συμφώνου σε περίπτωση θανάτου του υπόχρεου. Αντίθετα, το δικαίωμα παύει με το θάνατο του δικαιούχου, εκτός αν αφορά παρελθόντα χρόνο ή απαιτητές δόσεις κατά το χρόνο του θανάτου²⁷⁷. Με άλλα λόγια, ο θάνατος του υπόχρεου επιφέρει τη μεταβίβαση της σχετικής υποχρέωσης στους κληρονόμους του. Επιπρόσθετα, το δικαίωμα διατροφής παύει, αν ο δικαιούχος συνάψει γάμο ή σύμφωνο συμβίωσης ή συζεί μόνιμα με κάποιον άλλον σε ελεύθερη ένωση.

Αξίζει να σημειωθεί ότι με δεδομένη τη διατύπωση του άρθρου 12 του Ν. 4356/2015, που ορίζει ότι *«άλλες διατάξεις νόμων που αφορούν αξιώσεις των συζύγων μεταξύ τους, καθώς και αξιώσεις, παροχές και προνόμια έναντι τρίτων ή έναντι του Δημοσίου, εφαρμόζονται αναλόγως και στα μέρη του συμφώνου, εφόσον δεν υπάρχει διαφορετική ειδική ρύθμιση στον παρόντα ή άλλο νόμο»*, τα μέρη του συμφώνου - ετερόφυλα και ομόφυλα- σήμερα, αποτελούν οικογένεια²⁷⁸ και έχουν μεταξύ τους την ιδιότητα του «οικείου»²⁷⁹, με συνέπεια την εφαρμογή λ.χ. και σε αυτά του άρθρου 932 εδ. 3 ΑΚ, για την επιδίκαση χρηματικής ικανοποίησης λόγω ψυχικής οδύνης σε περίπτωση θανάτου του συντρόφου με τον οποίο ο ενάγων σχημάτιζε «οικογένεια»²⁸⁰, ενώ καθόσον δικαιούχος της αποζημίωσης για στέρηση διατροφής ή συνεισφοράς σε περίπτωση θανατηφόρου ατυχήματος είναι αυτός που δυνάμει νόμου δικαιούταν να απαιτήσει συνεισφορά στις οικογενειακές ανάγκες, πλέον αντίστοιχη αξίωση έχουν τόσο οι σύζυγοι που συμβιούσαν κατά τον προ της θανάτου χρόνο, όσο και οι σύμβιοι που είχαν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης, καθώς και οι κατιόντες αυτών. Η αξίωση αποζημίωσης για στέρηση συνεισφοράς από τον άλλο σύμβιο ή της διατροφής είναι αυτοτελής αξίωση ανεξάρτητη από την κληρονομία. Ο δικαιούχος δεν χρειάζεται να είναι κληρονόμος. Διατηρεί συνεπώς την αξίωση έστω κι αν αποποιείται την κληρονομία.

²⁷⁷ ΑΠ 434/2005, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»

²⁷⁸ Βλ. και την Αιτιολογική Έκθεση του Νόμου 4356/2015

²⁷⁹ Βλ. και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το ν. 4356/2015, ΕλλΔνη 3/2016, 57

²⁸⁰ ΑΠ 434/2005, Α' Δημοσίευση ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ», Επιδικία 2005/257, ΕλλΔνη 2005, σ. 1062

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^ο:**ΣΧΕΣΕΙΣ ΓΟΝΕΩΝ ΚΑΙ ΤΕΚΝΩΝ ΚΑΙ ΥΠΟΧΡΕΩΣΗ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ**

Οι διατάξεις που αφορούν τη ρύθμιση των σχέσεων μεταξύ γονέων και τέκνων στο πλαίσιο του συμφώνου συμβίωσης είναι αναγκαστικού δικαίου²⁸¹ και ομοιάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό με τους αντίστοιχους κανόνες του οικογενειακού δικαίου του Αστικού Κώδικα που αφορούν τα τέκνα που προέρχονται από γάμο²⁸². Η νομοθετική αυτή εξομοίωση των τέκνων που κατάγονται από σύμφωνο συμβίωσης με τα τέκνα που κατάγονται από γάμο ανταποκρίνεται στη συνταγματικά κατοχυρωμένη αρχή της ισότητας (άρθρο 4 § 1 του Συντάγματος) και την επίσης συνταγματικά επιβαλλόμενη προστασία της οικογένειας και της παιδικής ηλικίας (άρθρο 21 § 1 του Συντάγματος), καθώς θα ήταν άδικο και μη συνταγματικά ανεκτό να διαφοροποιείται η νομική μεταχείριση των τέκνων από τη φύση της συμβιωτικής σύμβασης που επέλεξαν οι γονείς ερήμην τους.²⁸³

I. Τεκμήριο πατρότητας και ανατροπή του

Άρθρο 9. Τεκμήριο πατρότητας. Το τέκνο που γεννήθηκε κατά η διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης ή μέσα σε τριακόσιες ημέρες (300) από τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου, τεκμαίρεται ότι έχει πατέρα τον άνδρα με τον η μητέρα κατάρτισε το σύμφωνο. Το τεκμήριο ανατρέπεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση. Τα άρθρα 1466 επ. ΑΚ, καθώς και τα άρθρα 61 επ. ΚΠολΔ, εφαρμόζονται αναλόγως.

Σε μία από τις σημαντικές διατάξεις της νομοθεσίας για το σύμφωνο συμβίωσης ανήκει αυτή που κατοχυρώνει νομικά τα παιδιά τα οποία γεννιούνται από ετερόφυλα μέρη του συμφώνου, εξομοιώνοντάς τα από τη στιγμή της γέννησής τους με παιδιά που γεννιούνται σε γάμο²⁸⁴. Η διάταξη του άρθρου 9 του Ν.4356/2015 είναι αναγκαστικού δικαίου και εντάσσεται στο πλέγμα της αρχής προστασίας του συμφέροντος του παιδιού. Με τη διάταξη αυτή μεταφέρεται το τεκμήριο καταγωγής από γάμο που

²⁸¹ Βαθρακοκόιλης Β., Το Σύμφωνο Συμβίωσης (Ν. 3719/2008) και οι τροποποιήσεις οικογενειακού δικαίου με βιβλιογραφία-νομολογία και ερμηνεία, 2009, σ. 22

²⁸² Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Επιτομή, Γ' έκδ., 2018, σ. 580

²⁸³ Σαϊτάκης Κ., το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά το Ν. 4356/2015, σ. 77

²⁸⁴ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 388

προβλέπει η ΑΚ 1465 στο σύμφωνο συμβίωσης. Παρόμοια ήταν και η ρύθμιση του άρθρου 8 του προΐσχύσαντος Ν. 3719/2008.

Προϋπόθεση για την ισχύ του τεκμηρίου είναι η ύπαρξη υποστατού συμφώνου συμβίωσης μεταξύ της μητέρας και του συντρόφου της κατά το χρόνο γέννησης του τέκνου. Το τεκμήριο αυτό ισχύει και επί άκυρου ή ακυρώσιμου συμφώνου, αφού σύμφωνα με το άρθρο 3 §3 του Ν.4356/2015 η ακύρωση του άκυρου ή ακυρώσιμου συμφώνου έχει μεν αναδρομική ισχύ, δεν επηρεάζει όμως την πατρότητα των τέκνων. Εξάλλου, η ισχύς του τεκμηρίου επεκτείνεται χρονικά και στις τριακόσιες ημέρες που ακολουθούν τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου συμβίωσης. Αν το τέκνο γεννήθηκε μετά την τριακοστή ημέρα από τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου (σε περίπτωση δηλαδή παρατεταμένης κυοφορίας), η απόδειξη της πατρότητας βαρύνει εκείνον που την επικαλείται κατ' ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1465 § 3 εδ. α'²⁸⁵.

Τέκνο που γεννήθηκε χωρίς να υπάρχει σύμφωνο συμβίωσης μεταξύ των γονέων του έχει απέναντι σε αυτούς και τους συγγενείς τους ως προς όλα θέση τέκνου γεννημένου εντός συμφώνου συμβίωσης, εφόσον οι γονείς του συνάψουν μεταγενέστερα σύμφωνο συμβίωσης και το τέκνο είχε αναγνωριστεί ή αναγνωρίζεται μετά τη σύναψη του συμφώνου, εκούσια ή δικαστικά, ως τέκνο του συμβίου της μητέρας, σύμφωνα με τις διατάξεις των ΑΚ 1475, 1476 και 1479 έως 1483 (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1473 εδ. α'· βλ. και εδ. β' για τη δυνατότητα δικαστικής προσβολής της εκούσιας αναγνώρισης του συμβίου της μητέρας²⁸⁶). Αν το τέκνο δεν ζει κατά τη σύναψη του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ των γονέων του, επέρχονται τα αποτελέσματα που προβλέπει η ΑΚ 1473 εδ. α' ως προς τους κατιόντες του (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1474).

Επειδή δεν αποκλείεται ο άνδρας με τον οποίο η μητέρα κατάρτισε το σύμφωνο να μην είναι ο βιολογικός πατέρας του τέκνου, το τεκμήριο πατρότητας είναι μαχητό και ανατρέπεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση (άρθρο 9 εδ. β' του Ν 4356/2015), κατόπιν άσκησης αγωγής προσβολής της πατρότητας. Στο εδ. γ' του άρθρου 9 του Ν. 4356/2015 προβλέπεται η ανάλογη εφαρμογή των ΑΚ 1466 επ. καθώς και των ΚΠολΔ 614 επ. Με βάση την αναλόγως εφαρμοζόμενη ΑΚ 1467, το τεκμήριο πατρότητας ανατρέπεται, αν αποδειχθεί ότι η μητέρα δεν συνέλαβε πράγματι από τον σύμβιό της ή ότι κατά το κρίσιμο διάστημα της σύλληψης ήταν φανερά αδύνατο να συλλάβει από

²⁸⁵ Κουνουγέρι-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Επιτομή, Γ' έκδ., 2018, σ. 580

²⁸⁶ Κουνουγέρι-Μανωλεδάκη Έ., Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το Ν. 4356/2015, ΕλλΔνη 3/2016, σ. 646

αυτόν, ιδίως εξαιτίας ανικανότητας ή αποδημίας του ή επειδή δεν είχαν σχέσεις²⁸⁷. Σχετικά με την ενεργητική νομιμοποίηση για την έγερση της αγωγής προσβολής της πατρότητας εφαρμόζονται αναλόγως οι ΑΚ 1469-1471. Η προσβολή της πατρότητας αποκλείεται μετά τον θάνατο του τέκνου, εκτός αν είχε ήδη ασκηθεί η σχετική αγωγή²⁸⁸ (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1471 § 1). Για την προσβολή της πατρότητας, καθώς και για την αναγνώριση ή μη ύπαρξης σχέσης γονέα και τέκνου εφαρμόζονται αναλόγως οι δικονομικές διατάξεις των ΚΠολΔ 614 επ.

Μόλις γίνει αμετάκλητη η απόφαση που δέχεται την αγωγή προσβολής της πατρότητας, το τέκνο χάνει αναδρομικά από τη γέννησή του την ιδιότητά του ως τέκνου γεννημένο εντός συμφώνου συμβίωσης, με συνέπεια να αίρονται αναδρομικώς όλες οι έννομες συνέπειες που συνδέονται με την ύπαρξη συγγένειας πατέρα-τέκνου (π.χ. κληρονομικά δικαιώματα τέκνου, υποχρέωση του πατέρα για διατροφή κ.λπ.). Εάν η αγωγή προσβολής της πατρότητας ασκήθηκε από τον άνδρα που είχε σαρκική συνάφεια με τη μητέρα, η αμετάκλητη απόφαση που δέχεται την αγωγή προσβολής της πατρότητας επιφέρει αυτοδικαίως δικαστική αναγνώριση του τέκνου από τον άνδρα αυτόν (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1472)²⁸⁹.

Σε περίπτωση σύγκρουσης τεκμηρίων, εφαρμόζεται αναλόγως η ΑΚ 1466²⁹⁰. Σύμφωνα με αυτήν, αν μέσα στις τριακόσιες ημέρες από τη λύση ή την ακύρωση του γάμου ή του συμφώνου συμβίωσης γεννήθηκε τέκνο από γυναίκα που τέλεσε νέο γάμο ή νέο σύμφωνο συμβίωσης, τεκμαίρεται ότι αυτό έχει πατέρα τον δεύτερο σύζυγο ή σύμβιο, εκτός αν γίνει δεκτή αγωγή για προσβολή της πατρότητάς του, οπότε τεκμαίρεται ότι είναι τέκνο του πρώτου συζύγου ή συμβίου. Δεν αποκλείεται πάντως να προσβληθεί επιτυχώς η πατρότητα και του πρώτου συζύγου ή συμβίου, οπότε το τέκνο θα θεωρηθεί ως γεννημένο χωρίς γάμο και η πατρότητά του θα μπορεί πλέον να θεμελιωθεί μόνο με εκούσια ή δικαστική αναγνώριση (ΑΚ 1475, 1479).

Σε περίπτωση γέννησης τέκνου με την εφαρμογή μεθόδων ιατρικώς υποβοηθούμενης αναπαραγωγής, το άρθρο 9 του Ν. 4356/2015 ισχύει υπό την προϋπόθεση ότι οι σύμβιοι έχουν συναινέσει στη διενέργεια των σχετικών ιατρικών πράξεων με ιδιωτικό έγγραφο (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1456 § 1 εδ. α'). Δεν απαιτείται πάντως συμβολαιογραφικό έγγραφο, όπως στην περίπτωση της ελεύθερης ένωσης (βλ.

²⁸⁷ Σαϊτάκης Κ., το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά το Ν. 4356/2015, σ. 78

²⁸⁸ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο Επιτομή, Γ' έκδ., 2018, σ. 581

²⁸⁹ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το Ν. 4356/2015, ΕλλΔνη 3/2016, σ. 647

²⁹⁰ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 388

ΑΚ 1456 § 1 εδ, β'), αφού η απαίτηση συμβολαιογραφικού τύπου στην τελευταία περίπτωση έχει ως σκοπό την εξασφάλιση της αναγνώρισης του τέκνου. Εν προκειμένω, δεν απαιτείται αναγνώριση για τη θεμελίωση συγγένειας πατέρα-τέκνου, ακριβώς επειδή υφίσταται το τεκμήριο πατρότητας του άρθρου 9 του Ν 4356/2015. Κατά την αναλόγως εφαρμοζόμενη ΑΚ 1471 § 2 αρ. 2, επί ετερόλογης τεχνητής γονιμοποίησης (με χρησιμοποίηση δηλαδή σπέρματος τρίτου δότη) αποκλείεται η προσβολή της πατρότητας από τα πρόσωπα που αναφέρονται στην ΑΚ 1469, αν ο σύμβιος συγκατατέθηκε στην υποβολή της συμβίας του σε τεχνητή γονιμοποίηση.

Τέλος, παρά την απουσία ρητής νομοθετικής παραπομπής, πρέπει να γίνει επίσης δεκτή η ανάλογη εφαρμογή στο σύμφωνο συμβίωσης της ΑΚ 1465 § 2, η οποία προβλέπει την επέκταση του τεκμηρίου πατρότητας και στο τέκνο που γεννήθηκε ύστερα από μεταθανάτια τεχνητή γονιμοποίηση, εφόσον υπάρχει η απαιτούμενη κατά την ΑΚ 1457 δικαστική άδεια²⁹¹. Εάν η μεταθανάτια τεχνητή γονιμοποίηση έλαβε χώρα χωρίς να υπάρχει η απαιτούμενη δικαστική άδεια, το τέκνο δεν καλύπτεται από τεκμήριο πατρότητας. Στην περίπτωση αυτή, η απόδειξη της πατρότητας θα βαρύνει εκείνον που την επικαλείται (ανάλογη εφαρμογή ΑΚ 1465 § 3)²⁹².

II. Υιοθεσία τέκνων

Παρά τις έντονες συζητήσεις που προκάλεσε στη Βουλή κατά την ψήφιση του νομοσχεδίου το ζήτημα της κοινής υιοθεσίας, οι σύμβιοι που έχουν συνάψει σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης δεν μπορούν με βάση το τελικά ψηφισθέν κείμενο του Ν. 4356/2015 να υιοθετήσουν από κοινού τέκνο²⁹³. Κοινή υιοθεσία (joint adoption)

²⁹¹ Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη Έ., Αρμ 2009, σ. 144

²⁹² Παπαχρίστου Θ., Οικογενειακό Δίκαιο, σ. 195

²⁹³ Σχετικά με το θέμα αυτό, σαφής ήταν η τοποθέτηση του Υπουργού Δικαιοσύνης, Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων Ν. Παρασκευόπουλου ενώπιον της Ολομέλειας της Βουλής στη συνεδρίαση της 22ας Δεκεμβρίου 2015: «Το σύμφωνο συμβίωσης δεν εισάγει τεκνοθεσία. Υπήρξε μια παρεξήγηση. Υπήρξαν φόβοι ότι η ρύθμιση σύμφωνα με την οποία εφαρμόζονται αναλόγως για τα μέρη διατάξεις του αναλογικού δικαίου μπορεί να καλύψει επέκταση της τεκνοθεσίας και σε αυτές τις περιπτώσεις. Ακριβώς επειδή διατυπώθηκε ο φόβος αυτός, μια από τις νομοτεχνικές βελτιώσεις, τις οποίες ήδη ανακοίνωσα, διευκρινίζει ότι άλλες διατάξεις νόμων που αφορούν αξιώσεις συζύγων μεταξύ τους, καθώς και αξιώσεις, παροχές ή προνόμια έναντι τρίτων ή του δημοσίου, εφαρμόζονται αναλόγως κ.λ.π. Είναι φανερό ότι υπό τους όρους «αξιώσεις» ή «παροχές» ή «προνόμια» δεν μπορεί να νοείται, με κανέναν τρόπο, η υιοθεσία ούτε κοινωνικά ούτε λογικά ούτε φραστικά ούτε νομικά. Επομένως, δεν ρυθμίζεται η τεκνοθεσία. (...) Και εξήγησα ότι δεν τη δέχομαι τώρα αυτή τη ρύθμιση όχι επειδή επί της αρχής προσωπικά έχω κάποια αντίθεση. Ίσα ίσα θα έλεγα από τώρα ότι συμφωνώ. Όμως δεν την εισάγω, διότι η ρύθμιση αυτή θα προϋπέθετε επέμβαση και σε αρκετές άλλες διατάξεις του οικογενειακού δικαίου. Θα έπρεπε το ίδιο να προβλεφθεί και για τον γάμο και όχι μόνο για το σύμφωνο συμβίωσης. Θα έπρεπε να υπάρχει πρόβλεψη τι θα γίνει αν λυθεί το σύμφωνο συμβίωσης και πώς θα διασφαλίσουμε ότι δεν θα έχουμε τρεις επιμέλειες, και του προηγούμενου γονέα και των συντρόφων, οι οποίοι θα προκύψουν. Αυτό θα προϋπέθετε μια γενικότερη επέμβαση στο οικογενειακό δίκαιο, η οποία σας διαβεβαιώ ότι επιχειρείται και θα εξετάσει πολλά θέματα, μεταξύ άλλων και το θέμα της τεκνοθεσίας. Πάντως, δεν γίνεται με αυτό το νομοθέτημα και είναι σαφές αυτό».

προβλέπεται μόνο για όσους έχουν συνάψει γάμο (βλ. ΑΚ 1545). Το άρθρο 5 § 1 του Ν. 4356/2015, το οποίο προβλέπει ότι στις προσωπικές σχέσεις των μερών του συμφώνου, μεταξύ τους εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων από τον γάμο, δεν συνεπάγεται ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1545 στο σύμφωνο συμβίωσης, καθώς η συγκεκριμένη διάταξη δεν αφορά τη ρύθμιση σχέσεων μεταξύ των μερών αλλά έναντι του υιοθετούμενου τέκνου²⁹⁴. Εξάλλου, ούτε και το άρθρο 12 του Ν.4356/2015 με το οποίο κατοχυρώνεται η δυνατότητα της ανάλογης εφαρμογής διατάξεων λ.χ. ασφαλιστικού, εργατικού, συνταξιοδοτικού, δημοσιουπάλληλικού, κ.λπ.. δικαίου, παρέχει τη δυνατότητα της ανάλογης εφαρμογής στα μέρη του συμφώνου ορισμένων διατάξεων, που αφορούν συζύγους, κατά τους γενικούς κανόνες για την αναλογία²⁹⁵. Η τελευταία προϋποθέτει να υπάρχει πραγματικά κενό νόμου, κάτι που δε συμβαίνει όταν διαπιστώνεται (ερμηνευτικά) ότι ο νομοθέτης επίτηδες άφησε κάποια ζητήματα αρρυθμιστα. Σε αυτό το συλλογιστικό πλαίσιο υποστηρίζεται ότι η δυνατότητα της υιοθεσίας από κοινού παιδιού από τα μέρη του συμφώνου ή υιοθεσίας του παιδιού του ενός από το άλλο μέρος, δεν μπορεί να εξασφαλιστεί προς το παρόν ούτε μέσω της αναλογικής εφαρμογής στα μέρη του συμφώνου (ετερόφυλα ή ομόφυλα), δηλαδή δεν είναι δυνατή η ανάλογη εφαρμογή του 1545 ΑΚ που αφορά την υιοθεσία από συζύγους²⁹⁶.

III. Γονική μέριμνα και διατροφή των τέκνων

Άρθρο 11. Γονική μέριμνα. 1. Η γονική μέριμνα του τέκνου που γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης ή μέσα σε τριακόσιες (300) ημέρες από τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου, ανήκει στους δύο γονείς και ασκείται από κοινού. Οι διατάξεις του ΑΚ για τη γονική μέριμνα των τέκνων που κατάγονται από γάμο εφαρμόζονται αναλόγως και στην περίπτωση αυτή.

2. Αν το σύμφωνο συμβίωσης λυθεί ή ακυρωθεί, για την άσκηση της γονικής μέριμνας εφαρμόζεται αναλόγως το άρθρο 1513 ΑΚ.

²⁹⁴ Παναγόπουλος Κ., Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, 2017, σ. 391, Σαϊτάκης Κ., το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά το Ν. 4356/2015, σ. 81

²⁹⁵ Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το Ν. 4356/2015, ΕλλΔνη 3/2016, σ. 648

²⁹⁶ Βλ. Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, 2012, σ. 612 με παραπομπή σχετικά με την υιοθεσία από ομόφυλα ζευγάρια στην Κωστοπούλου Α., Υιοθεσία από ομόφυλα ζευγάρια, με αφορμή την απόφαση ΕΔΔΑ, Χ. κ.α. κατά Αυστρίας, ΕφΑΔ 6 (2013) 720 επ.

Την αρχή της προστασίας του συμφέροντος του παιδιού -καθώς και την αρχή της ισότητας των φύλων- εκφράζει η διάταξη του άρθρου 11 του Ν. 4356/2015, που εξομοιώνει απολύτως, ως προς τη γονική μέριμνα, τα παιδιά των (ετερόφυλων) μερών του συμφώνου προς τα παιδιά που γεννιούνται σε γάμο, ορίζοντας ότι η γονική μέριμνα του παιδιού που γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του συμφώνου συμβίωσης, ή μέσα σε τριακόσιες ημέρες από τη λύση ή την ακύρωσή του ανήκει στους δυο γονείς και ασκείται από κοινού²⁹⁷. Οι διατάξεις για τη γονική μέριμνα των παιδιών που γεννιούνται σε γάμο εφαρμόζονται, μάλιστα, αναλογικά στα παιδιά του συμφώνου τόσο κατά τη διάρκεια της ισχύος του συμφώνου, όσο και μετά την ανατροπή του, όπως φαίνεται από τη ρητή παραπομπή στο άρθρο 1513 ΑΚ για τη γονική μέριμνα στις περιπτώσεις της ανατροπής του γάμου. Επίσης, με δεδομένο ότι η έννοια της διάστασης είναι συμβατή και με το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης, αν τα μέρη διακόπτουν τη συμβίωσή τους, χωρίς, όμως, να λύσουν συμβολαιογραφικά το σύμφωνο, θα μπορεί να εφαρμόζεται ανάλογα και το άρθρο 1514 ΑΚ, και μάλιστα κατά το άρθρο 11 §1 εδ. β' Ν. 4356/2015, που παραπέμπει στην ανάλογη εφαρμογή στην περίπτωση του συμφώνου συμβίωσης των γονέων όλων των διατάξεων που αφορούν στη γονική μέριμνα των σε γάμο γεννημένων παιδιών²⁹⁸.

Αν και το γράμμα του άρθρου 11 § 2 κάνει λόγο για αναλογική εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα «για τη γονική μέριμνα» υποστηρίζεται η ανάλογη εφαρμογή όλων των διατάξεων για τις σχέσεις «γονέων και παιδιών» που δε ρυθμίζονται ειδικά στο Ν. 4356/2015. Δεν εφαρμόζονται, συνεπώς, αναλογικά μόνο οι διατάξεις για τη γονική μέριμνα²⁹⁹, αλλά και οι διατάξεις των άρθρων 1507-1509 ΑΚ για τις υποχρεώσεις γονέων και παιδιών και για τη γονική παροχή. Σε ό,τι αφορά, άλλωστε, τις υπόλοιπες (πέρα από τις ΑΚ 1513 και 1514) διατάξεις για τη γονική μέριμνα, ανάλογη εφαρμογή στα παιδιά του συμφώνου μπορούν να έχουν και αυτές που αφορούν γενικότερα στο πρόσωπο και ειδικότερα στην επιμέλεια του παιδιού (ΑΚ 1510-1514, 1516-1518), οι σχετικές με τη διοίκηση της περιουσίας του (ΑΚ 1521-1529), η διάταξη για το δικαίωμα επικοινωνίας (ΑΚ 1520), οι ρυθμίσεις για την ευθύνη και τις δαπάνες των γονέων (1530-1531), καθώς και οι κανόνες για την παύση και την αδράνεια της γονικής μέριμνας (ΑΚ 1532-1541)³⁰⁰.

²⁹⁷ Παναγόπουλος Κ., *Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου*, 2017, σ. 390

²⁹⁸ Κουνουγέρι-Μανωλεδάκη Έ., *Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το Ν. 4356/2015*, *ΕλλΔνη* 3/2016, σ. 648

²⁹⁹ Κουνουγέρι-Μανωλεδάκη Έ., *Οικογενειακό Δίκαιο* II, Ζ' έκδ., 2018, σ. 610

³⁰⁰ Σαϊτάκης Κ., *το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά το Ν. 4356/2015*, σ. 79

Επακόλουθο της εφαρμογής των διατάξεων για την γονική μέριμνα και στο σύμφωνο συμβίωσης, είναι η γέννηση υποχρέωσης διατροφής από τους γονείς προς τα τέκνα τους από κοινού, ο καθένας ανάλογα με τις δυνάμεις του. Η υποχρέωση διατροφής υπάρχει είτε οι γονείς συμβιώνουν, είτε έχει διακοπεί η συμβίωση, σύμφωνα με τις διατάξεις του Αστικού Κώδικα. Στις οικονομικές δυνάμεις των γονέων περιλαμβάνονται τα εισοδήματα, η περιουσία τους και η προσωπική εργασία που παρέχεται στο πλαίσιο άσκησης της επιμέλειας του τέκνου με το οποίο συμβιώνει ο γονέας, ιδίως με τη μορφή της στέγασης, της διαπαιδαγώγησης και της καθημερινής φροντίδας του, που είναι αποτιμητές σε χρήμα³⁰¹. Κατά τη διάρκεια της συμβίωσης η διατροφή εμπίπτει έτσι κι αλλιώς στην υποχρέωση του καθενός για συμβολή στις οικογενειακές ανάγκες. Ειδικά όταν το τέκνο είναι ανήλικο, δικαιούται διατροφή ακόμη και αν έχει περιουσία, εφόσον τα εισοδήματα της περιουσίας ή το προϊόν της εργασίας του δεν αρκούν για τη διατροφή του (ΑΚ 1486 § 2, 1518 § 1, 1510 § 1). Ο νόμος εισάγει ευνοϊκότερη ρύθμιση για την απορία του ανηλίκου από εκείνη για το ενήλικο τέκνο, αφού ο ανήλικος έχει υποχρέωση να καταναλώσει μόνο τα εισοδήματά του και όχι την περιουσία του για να δικαιούται διατροφή. Υποχρέωση ανάλωσης της περιουσίας του έχει μόνο εφόσον ο γονέας δεν είναι σε θέση να διαθρέψει τον εαυτό του (ΑΚ 1487 εδ. β'). Ο άπορος γονέας μπορεί να αντιτάξει κατά του ανηλίκου τέκνου την ένσταση διακινδύνευσης και όταν υπάρχουν άλλοι υπόχρεοι (ο άλλος γονέας, ο παππούς κλπ.), που μπορούν να δώσουν διατροφή (ΑΚ 1487 εδ. β'). Έτσι, αν οι γονείς είναι άποροι, το ανήλικο τέκνο υποχρεούται να καταναλώσει την περιουσία του και στη συνέχεια μπορεί να στραφεί στους επόμενους υπόχρεους (ΑΚ 1488-1491), αν και υποστηρίζεται και η αντίθετη άποψη³⁰².

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8^ο:

ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΣΥΜΒΙΩΝ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥΣ ΚΑΙ ΜΕ ΤΑ ΤΕΚΝΑ ΤΟΥΣ

I. Προϋποθέσεις θεμελίωσης κληρονομικού δικαιώματος

³⁰¹ Γεωργιάδης Απ., Οικογενειακό Δίκαιο, Β' έκδ., 2017, σ. 679

³⁰² βλ. Κουμάντο Γ., Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, σ. 105: Το ανήλικο τέκνο θα εξαντλήσει όλους τους ανιόντες ως εν δυνάμει υποχρέους και μόνο ως ύστατη λύση θα υποχρεωθεί να εκποιήσει την περιουσία του

Το εξ αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα και το δικαίωμα νόμιμης μοίρας του επιζώντος συμβίου, ρυθμίζονται με τρόπο διαφορετικό από ό,τι στον προϊσχύσαντα Ν. 3719/2008, ενώ η ελλειπτική ρύθμιση του άρθρου 8 του Ν. 4356/2015 που αφορά τα κληρονομικά δικαιώματα των συμβίων αφήνει κενά και δημιουργεί ερμηνευτικά ζητήματα, τα οποία καλείται να αντιμετωπίσει η νομική επιστήμη³⁰³. Θα εξεταστεί, συνεπώς, στην παρούσα εργασία και η δυνατότητα ανάλογης εφαρμογής διατάξεων του κληρονομικού δικαίου που αφορούν τους συζύγους και στο σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης.

Αναφέραμε παραπάνω, ότι μετά το θάνατο του υπόχρεου διατροφής, η σχετική αξίωση του άλλου συμβίου για το μετά τη λύση του συμφώνου χρονικό διάστημα μεταβιβάζεται στους κληρονόμους του θανόντος, ήτοι κληρονομείται. Αντίθετα, δεν κληρονομείται το δικαίωμα διατροφής σε περίπτωση θανάτου του δικαιούχου. Ωστόσο, σε περίπτωση λύσης του συμφώνου με το θάνατο του ενός ή του άλλου συντρόφου, το δικαίωμα διατροφής μετουσιώνεται ουσιαστικά σε κληρονομικό δικαίωμα, προς οικονομική και περιουσιακή εξασφάλιση του επιζώντος συμβίου και των συγγενών του θανόντος³⁰⁴. Περαιτέρω, στο άρθρο 8 του Ν. 4356/2015, ορίζεται ότι ως προς το κληρονομικό δικαίωμα των μερών του συμφώνου εφαρμόζονται κατ' αναλογία οι διατάξεις του Αστικού Κώδικα που αφορούν τους έγγαμους³⁰⁵. Συνεπώς, ο σύμβιος που επιζεί συντρέχει ως κληρονόμος με τους συγγενείς της πρώτης τάξης στο 1/4 της κληρονομίας, ενώ με τους συγγενείς άλλων τάξεων στο 1/2 της κληρονομίας (ΑΚ 1820 εδ. α'). Αν δεν υπάρχουν συγγενείς πρώτης, δεύτερης, τρίτης και τέταρτης τάξης, ο επιζών σύντροφος καλείται στην πέμπτη τάξη ως μοναδικός εξ' αδιαθέτου κληρονόμος και παίρνει ολόκληρη την κληρονομία (ΑΚ 1821). Θετική κρίνεται η επιλογή του νομοθέτη να εξομοιώσει με το νέο νόμο την εξ' αδιαθέτου μερίδα του επιζώντος συμβίου με την εξ' αδιαθέτου μερίδα του επιζώντος συζύγου σε περίπτωση λύσης του συμφώνου ή του γάμου, αντίστοιχα, λόγω θανάτου του άλλου συμβίου ή του άλλου συζύγου³⁰⁶. Έτσι, ο νόμος απονέμει στον επιζώντα ετερόφυλο και ομόφυλο σύμβιο πλήρες κληρονομικό δικαίωμα και νόμιμη μοίρα με αναλογική

³⁰³ Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 947 επ.

³⁰⁴ Παντελίδου Κ., Κριτικές παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου "Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης", ΕφΑΔ 2008, σ. 391

³⁰⁵ Σπυριδάκης Ι., Κληρονομικό Δίκαιο, 4^η έκδ., 2018, σ. 605

³⁰⁶ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 311

εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα, σε αντίθεση με τα ισχύοντα στο προγενέστερο νομικό καθεστώς³⁰⁷.

Η θεμελίωση κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συμβίου προϋποθέτει την ύπαρξη έγκυρου (και φυσικά υποστατού) συμφώνου συμβίωσης κατά το χρόνο θανάτου ή κήρυξης σε αφάνεια του άλλου συμβίου. Αν το σύμφωνο συμβίωσης είχε λυθεί πριν το θάνατο του κληρονομούμενου (άρθρο 7 § 1 Ν. 4356/2015), ο επιζών σύμβιος δεν έχει κληρονομικό δικαίωμα απέναντι στον θανόντα³⁰⁸, αφού δεν υπάρχει μεταξύ τους σύμφωνο συμβίωσης κατά το χρόνο επαγωγής της κληρονομιάς.

Η ακυρότητα και η ακυρωσία του συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης δεν καταργεί τη θεμελίωση του κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συντρόφου, διότι κατά τη νέα διάταξη του άρθρου 3 § 1 του Ν. 4356/2015, η ακυρότητα, όπως και η ακυρωσία, δεν είναι πλέον αυτοδίκαιη, αλλά κηρύσσεται με αμετάκλητη δικαστική απόφαση, σύμφωνα με όσα ισχύουν και στο γάμο. Συνεπώς, ακόμη και αν το σύμφωνο συμβίωσης είναι άκυρο για κάποιον από τους λόγους του άρθρου 2 Ν. 4356/2015, αναγνωρίζεται εξ' αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συμβίου, αν δεν έχει εκδοθεί αμετάκλητη δικαστική απόφαση που ακυρώνει το σύμφωνο, μέχρι το θάνατο του άλλου συμβίου. Με την έκδοση αυτής της απόφασης αίρονται τα αποτελέσματα του συμφώνου (άρθρο 3 § 3 Ν. 4356/2015) και ανατρέπεται το κληρονομικό δικαίωμα που έχει ο ένας σύμβιος στην κληρονομία του άλλου αναδρομικά (*ex tunc*)³⁰⁹, κατ' εφαρμογή του άρθρου 184 και 1381 ΑΚ. Αν, ωστόσο, το σύμφωνο είναι ανυπόστατο ή ακυρωθεί εν ζωή των συμβίων, το σχετικό κληρονομικό δικαίωμα και κατ' επέκταση το δικαίωμα νόμιμης μοίρας δεν αναγνωρίζονται στον επιζώντα σύντροφο³¹⁰.

³⁰⁷ Σύμφωνα με το άρθρο 11 του Ν. 3719/2008, με τη λύση του συμφώνου λόγω θανάτου, ο επιζών σύμβιος είχε κληρονομικό δικαίωμα εξ' αδιαθέτου, το οποίο ανερχόταν στο 1/6 της κληρονομιάς, αν συνέτρεχε με κληρονόμους της πρώτης τάξης, στο 1/3, αν συνέτρεχε με κληρονόμους άλλων τάξεων και σε ολόκληρη την κληρονομία (ΑΚ 1821), αν δεν υπήρχε συγγενής του κληρονομούμενου που να καλείτο ως εξ' αδιαθέτου κληρονόμος. Η αναγνώριση μειωμένου εξ' αδιαθέτου κληρονομικού δικαιώματος στον επιζώντα σύμβιο σε σχέση με αυτό του επιζώντος συζύγου, ανταποκρινόταν στη διάθεση του νομοθέτη του Ν. 3719/2008 για «χαλαρότερη» αντιμετώπιση του συμφώνου συμβίωσης σε σχέση με τον γάμο (Γεωργιάδης Απ., Κληρονομικό Δίκαιο, § 28 αρ. 56, Παντελίδου Κ., Κριτικές παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου "Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης", ΕφΑΔ 2008, σ. 391) και συνάντησε τη δικαιολογημένη κριτική της θεωρίας (βλ. Γεωργιάδη Γ., ΧρΙΔ 2013, σ. 563, ο οποίος χαρακτηρίζει «ανεξήγητη και μικρόψυχη την επιλογή του νομοθέτη για απονομή μειωμένης εξ' αδιαθέτου μερίδας στον επιζώντα σύμβιο σε σχέση με τον επιζώντα σύζυγο, Κοτζάμπαση Α., Αρμ 2009, σ. 1491 και 1501, Ψούνη Ν., Η διαμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στο πλαίσιο του Συμφώνου Συμβίωσης του Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009, σ. 18-19).

³⁰⁸ Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 951

³⁰⁹ Η ακύρωση του συμφώνου δεν επηρεάζει, ωστόσο, την πατρότητα των τέκνων, συνεπώς τυχόν εξ' αδιαθέτου κληρονομικό δικαίωμα τέκνου που γεννήθηκε κατά τη διάρκεια του συμφώνου ή μέσα σε τριακόσιες ημέρες από τη λύση ή την ακύρωση του συμφώνου έναντι του άνδρα με τον οποίο η μητέρα κατάρτισε το σύμφωνο δεν θίγεται από την αναδρομική ενέργεια της ακύρωσης του συμφώνου.

³¹⁰ Ψούνη Ν., Η διαμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στο πλαίσιο του Συμφώνου Συμβίωσης του Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009, σ. 18-19

Περαιτέρω, ζήτημα είχε ανακύψει σχετικά με τη δυνατότητα ή όχι αναλογικής εφαρμογής της ΑΚ 1822 επί του συμφώνου συμβίωσης, η οποία προβλέπει ότι στην περίπτωση που ο κληρονομούμενος, είχε ασκήσει αγωγή διαζυγίου κατά του συζύγου του, έχοντας βάσιμο λόγο διαζυγίου, αν τελικά ο γάμος λυνόταν με θάνατο κατά την εκκρεμοδικία, ο εναγόμενος έχανε το κληρονομικό του δικαίωμα. Υπό το καθεστώς του προϊσχύσαντος νόμου 3719/2008 είχε διατυπωθεί η άποψη³¹¹ ότι το άρθρο 1822 ΑΚ δεν εφαρμόζεται στο σύμφωνο συμβίωσης με το επιχείρημα ότι για τη λύση του δεν απαιτείται δικαστική απόφαση, αλλά μπορεί αυτή να επέλθει και με μονομερή δήλωση του ενός συμβίου ενώπιον συμβολαιογράφου. Ωστόσο, η κρατούσα στη θεωρία άποψη³¹² δεχόταν την ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1822 στο σύμφωνο συμβίωσης, παρά και την έλλειψη αντίστοιχης παραπομπής του νόμου στις διατάξεις του κληρονομικού δικαίου, με το επιχείρημα ότι σε περίπτωση που ο κληρονομούμενος με μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση εξέφρασε την βούλησή του για λύση του συμφώνου, αλλά λόγω θανάτου του η πράξη αυτή δεν πρόλαβε να επιδοθεί με δικαστικό επιμελητή στον άλλο, θα έπρεπε να δεχθούμε τον αποκλεισμό του κληρονομικού δικαιώματος του επιζώντος συμβίου³¹³. Πλέον γίνεται δεκτό πως η αναλογική εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα κατά τη γενική παραπομπή του άρθρου 8 Ν. 4356/2015 στον Αστικό Κώδικα, αφορά και στην ΑΚ 1822.³¹⁴ Άλλωστε, και για τη λύση του γάμου συναινετικά πλέον δεν εκδίδεται δικαστική απόφαση, επομένως αυτό δε θα μπορούσε να αποτελέσει επιχείρημα υπέρ της μη αναλογικής εφαρμογής της εν λόγω διάταξης. Το κυριότερο, όμως, είναι ότι, καθώς υπό το άρθρο 7 παρ. 1 Ν. 4356/2015, η λύση του συμφώνου με συμβολαιογραφική δήλωση απαιτεί την προγενέστερη, διά δικαστικού επιμελητή, εξώδικη επίδοση πρόσκλησης για συναινετική λύση στο άλλο μέρος και την παρέλευση τριών μηνών από την επίδοση αυτή, δεν τίθεται πλέον ζήτημα αναλογικής εφαρμογής του άρθρου 1822 ΑΚ. Συνεπώς, αν ο κληρονομούμενος είχε αποστείλει με δικαστικό επιμελητή πρόσκληση στο άλλον σύμβιο για συναινετική λύση του συμφώνου και απεβίωσε πριν την πάροδο των τριών μηνών του άρθρου 7 § 1 περ. β' του Ν. 4356/2015 ή προτού

³¹¹ Παπαχρίστου Θ., Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης;, ΕφΑΔ 1/2008, σ. 395, Παντελίδου Κ., Κριτικές παρατηρήσεις στο σχέδιο νόμο «Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης», ΕφΑΔ 1/2008, σ. 391

³¹² Βλ. Γεωργιάδης Γ., Το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συμβίου, ΧρΠΔ 2013, 562, Κοτζάμπαση Α., Η λύση του συμφώνου συμβίωσης και οι συνέπειές της με βάση το Ν. 3719/2008, Αρμ 2009, 1491, Ψούνη Ν., Η διαμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στο πλαίσιο του Συμφώνου Συμβίωσης του Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2/2009, σ. 23, Τσολακίδης Ζ., σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ άρθρο 1822, αρ. 17

³¹³ Ψούνη Ν., Κληρονομικό Δίκαιο Ι, 5^η έκδ., 2016, σ. 346

³¹⁴ Σαϊτάκης Κ., το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης μετά το Ν. 4356/2015, σ. 66-67

προχωρήσει στη μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση λύσεως του συμφώνου, γίνονται οι εξής διακρίσεις: α) αν ο κληρονομούμενος είχε αποστείλει την εξώδικη πρόσκληση και πέθανε πριν συμπληρωθεί το τρίμηνο και εφόσον δεν είχε αποκατασταθεί στο μεταξύ η συμβίωση, εφαρμόζεται αναλόγως η ΑΚ 1822, β) αν ο κληρονομούμενος είχε αποστείλει εξώδικη δήλωση και παρά τη συμπλήρωση του τριμήνου δεν προχώρησε σε μονομερή συμβολαιογραφική λύση του συμφώνου μέχρι το θάνατό του, ορθότερο είναι να μην αποκλειστεί το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συμβίου, εφόσον η αδράνεια του κληρονομούμενου υποδηλώνει βούληση αποκατάστασης της συμβίωσης, με εξαίρεση ίσως την περίπτωση που ο θάνατος επήλθε σε πολύ μικρό χρόνο από τη συμπλήρωση τριμήνου και υποδηλώνει ότι ο θανών απλώς δεν πρόλαβε να υπογράψει τη σχετική συμβολαιογραφική πράξη και τέλος γ) αν ο κληρονομούμενος προχώρησε και στη μονομερή συμβολαιογραφική δήλωση, αλλά δεν πρόλαβε να την καταχωρίσει στο ληξιαρχείο, θα πρέπει να αναγνωριστεί η αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1822³¹⁵.

Επιπρόσθετα, η γενική παραπομπή του άρθρου 8 του Ν. 4356/2015 στον Αστικό Κώδικα, οδηγεί σε ανάλογη εφαρμογή των διατάξεων των άρθρων 1785, 1840-1842 και 1860 ΑΚ στο σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης³¹⁶. Έτσι, εφόσον ο σύμβιος έχει εγκατασταθεί ως κληρονόμος ή καταπιστευματοδόχος ή έχει τιμηθεί με κληροδοσία στη διαθήκη του συντρόφου του, η διάταξη αυτή είναι ακυρώσιμη, αν το σύμφωνο συμβίωσης πάσχει από ακυρότητα ή λύθηκε όσο ζούσε ο διαθέτης.³¹⁷ Επίσης, κατ' ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1785, η διάταξη σε διαθήκη του κληρονομούμενου υπέρ του συμβίου είναι ακυρώσιμη, αν ο διαθέτης με την επίδοση της εξώδικης πρόσκλησης του άρθρου 7 § 1 Ν. 4356/2015 εξέφρασε τη βούλησή του για λύση του συμφώνου, αλλά μεσολάβησε ο θάνατός του πριν προβεί σε μονομερή συμβολαιογραφική λύση του συμφώνου. Ομοίως, θα πρέπει να γίνει δεκτή αναλογική εφαρμογή της ΑΚ 1785 εφόσον ο κληρονομούμενος επέδωσε την εξώδικη δήλωση και υπέγραψε τη συμβολαιογραφική πράξη λύσεως αλλά δεν πρόλαβε να την καταχωρίσει στο ληξιαρχείο. Σε κάθε περίπτωση, θα πρέπει να αναζητείται η αληθής ή υποθετική βούληση του διαθέτη³¹⁸, ώστε να αποφεύγονται άδικα αποτελέσματα για τον επιζώντα σύμβιο. Κατ' ανάλογη μάλιστα εφαρμογή των ΑΚ 1840 αρ. 1, 2 και 3 στο σύμφωνο

³¹⁵ Σπυριδάκης Ι., Κληρονομικό Δίκαιο, 4^η έκδ., 2018, σ. 603-604

³¹⁶ Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 954

³¹⁷ Η έννομη αυτή συνέπεια επέρχεται μόνο σε περίπτωση αμφιβολίας, εάν δεν αποδειχθεί δηλαδή ότι ο διαθέτης θα προχωρούσε στη σύνταξη διαθήκης με το ίδιο περιεχόμενο ακόμη και αν γνώριζε την πραγματική κατάσταση.

³¹⁸ Γεωργιάδης Απ., Κληρονομικό Δίκαιο, 2010, § 19 αρ. 41

συμβίωσης, θεμελιώνεται λόγος αποκλήρωσης υπέρ του διαθέτη όταν ο κατιών του επιβουλεύθηκε τη ζωή του συμβίου διαθέτη ή προκάλεσε σε αυτόν με πρόθεση σωματικές κακώσεις, καθώς και όταν διέπραξε κακούργημα ή σοβαρό πλημμέλημα με πρόθεση κατά του συμβίου διαθέτη. Επίσης, κατά την ΑΚ 1841 συντρέχει λόγος αποκλήρωσης υπέρ του κατιόντος, όταν ο ανιών του επιβουλεύθηκε τη ζωή του διαθέτη ή διέπραξε σε βάρος του με πρόθεση κακούργημα ή σοβαρό πλημμέλημα³¹⁹. Επιπρόσθετα, κατ' ανάλογη εφαρμογή της ΑΚ 1842 γεννάται λόγος αποκλήρωσης υπέρ του συμβίου, αν κατά το χρόνο θανάτου του ο άλλος σύμβιος είχε υποπέσει σε υπαίτιο παράπτωμα που κλόνησε τη συμβίωση και θα δικαιολογούσε τη λύση της (όπως αντίστοιχα ισχύει στο διαζύγιο)³²⁰. Η θέση αυτή είχε διατυπωθεί και στα πλαίσια του Ν. 3719/2008³²¹ και γίνεται δεκτό ότι ισχύει και υπό το καθεστώς του Ν. 4356/2015, με δεδομένο ότι δεν είναι πλέον δυνατή η άμεση μονομερής λύση του συμφώνου, αλλά απαιτείται η παρέλευση τριών μηνών από την επίδοση της άνω εξώδικης πρόσκλησης. Για να αποτελέσει λόγο αποκλήρωσης, το παράπτωμα του συμβίου θα πρέπει να συντρέχει κατά το χρόνο σύνταξης της διαθήκης (ΑΚ 1843 § 1)³²². Τέλος, ανάξιος να κληρονομήσει είναι και εκείνος που από πρόθεση θανάτωσε ή αποπειράθηκε να θανατώσει τον σύμβιό του (ΑΚ 1860 αρ. 1).

II. Νόμιμη μοίρα

Για την αναγκαστική κληρονομική διαδοχή επί του συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης εφαρμόζονται τα ισχύοντα για την αναγκαστική κληρονομική διαδοχή μεταξύ συζύγων. Προβλέπεται, όμως, επιπλέον, η δυνατότητα παραίτησης από το δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα³²³. Ειδικότερα, ο επιζών σύμβιος έχει ομοίως με τον επιζώντα σύζυγο, δικαίωμα νόμιμης μοίρας, ανερχόμενο σύμφωνα με την ΑΚ 1825 § 1 εδ. β' στο μισό της εξ' αδιαθέτου μερίδας³²⁴. Δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα αναγνωριζόταν και υπό το κράτος του Ν. 3719/2008.³²⁵ Λόγω της αρνητικής κριτικής

³¹⁹ Παπαχρίστου Θ., ΕφΑΔ 2008, σ. 390

³²⁰ Σπυριδάκης Ι., Το σύμφωνο συμβίωσης, 2009, σ. 102

³²¹ Παπαχρίστου Θ., ΕφΑΔ 2008, σ. 393, 395, Ψούνη Ν., Κληρονομικό Δίκαιο Ι, 2^η έκδ., 2011, σ. 170-171, Σπυριδάκης Ι., Το σύμφωνο συμβίωσης, 2009, σ. 102

³²² Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 956

³²³ Σπυριδάκης Ι., Κληρονομικό Δίκαιο, 4^η έκδ., 2018, σ. 605

³²⁴ Γεωργιάδης Απ., Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 312

³²⁵ Το άρθρο 11 του Ν. 3719/2008 είχε προκαλέσει έντονη κριτική μερίδας της θεωρίας, με το επιχείρημα ότι η αναγνώριση δικαιώματος νόμιμης μοίρας ερχόταν σε ευθεία αντίθεση με τη φιλοσοφία του νέου μορφώματος ως εργαλείου αυτοκαθορισμού των περιουσιακών σχέσεων των συμβίων, σε αντίθεση με το γάμο που διέπεται πρωτίστως από κανόνες αναγκαστικού δικαίου και δεν αφήνει περιθώρια αυτορρύθμισης και αυτοκαθορισμού

στο παλαιό καθεστώς, που δεν άφηνε περιθώρια αντίθετης ρύθμισης από τα μέρη, ο νομοθέτης όρισε στο άρθρο 8 εδ. β' του Ν. 4356/2015, ότι κατά την κατάρτιση του συμφώνου κάθε μέρος μπορεί να παραιτηθεί από το δικαίωμά του στη νόμιμη μοίρα, ώστε να αναδειχθεί και στις κληρονομικές σχέσεις το δικαίωμα αυτορρύθμισης των συμβίων. Αναφορικά, βέβαια με τον τύπο που απαιτείται να τηρηθεί για την παραίτηση από το δικαίωμα του συμβίου στη νόμιμη μοίρα, τέθηκε το ερώτημα αν αυτή μπορεί να λάβει χώρα και με άτυπη μονομερή δήλωση βουλήσεως, η οποία δεν απαιτείται να απευθυνθεί στον άλλο σύμβιο, όπως ακριβώς γίνεται δεκτό για την παραίτηση από επαχθείσα νόμιμη μοίρα. Κατά την ορθή, κατά τη γνώμη μου άποψη που διατυπώθηκε από τη θεωρία³²⁶, για την εκ των προτέρων (πριν από την επέλευση του θανάτου του έτερου συμβίου) παραίτηση απαιτείται τήρηση συμβολαιογραφικού τύπου, η οποία λαμβάνει χώρα κατά την κατάρτιση του συμφώνου, προκειμένου αφενός να προστατεύονται τα μέρη από απερίσκεπτες αποφάσεις και αφετέρου να εξασφαλίζεται η βεβαιότητα ως προς τη σύναψη και το περιεχόμενο της συμβάσεως, ενόψει των σοβαρότατων εννόμων συνεπειών της, διότι η παραίτηση του επιζώντος συμβίου από τη νόμιμη μοίρα, σημαίνει ότι σε περίπτωση που ο θανών έχει συντάξει διαθήκη, με την οποία αποκλείει τον σύμβιό του από την κληρονομική διαδοχή ή τον περιορίζει σε ποσοστό μικρότερο από τη νόμιμη μοίρα, δεν χωρεί αναγκαστική διαδοχή του τελευταίου στην κληρονομία του θανόντος και το κύρος της διαθήκης δεν θίγεται³²⁷. Επίσης, αν έγιναν χαριστικές παροχές του κληρονομούμενου εν ζωή και μειώθηκε το ενεργητικό της κληρονομίας, ο επιζών σύμβιος δεν δικαιούται να ανατρέψει αυτές με μέμψη άστοργης δωρεάς (ΑΚ 1835). Εάν, όμως, δεν έχει συνταχθεί διαθήκη και επέρχεται εξ' αδιαθέτου διαδοχή, ο επιζών καλείται κανονικά στα ποσοστά που αναφέρθηκαν παραπάνω, διότι η παραίτηση αφορά μόνο το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας³²⁸.

Τέλος, σε περίπτωση που ο κληρονομούμενος συντάξει διαθήκη και παραλείψει εντελώς τον σύμβιό του, ο τελευταίος, μπορεί αντί να αρκестεί στη νόμιμη μοίρα, να

στους συζύγους. (Γεωργιάδης Γ., ΧρΙΔ 2013, σ. 561 επ., Κονδύλη Ι., ΕφΑΔ 2009, σ. 36, Παράκη Β., Η εκτός γάμου συμβίωση, σ. 208 επ., Χριστοδούλου Κ., ΕφΑΔ 2009, σ. 360

³²⁶ Βλ. Καραμπατζός Α., Η παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας, 2011, σ. 226, Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 958

³²⁷ Καραμπατζός Α., Η παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας, 2011, σ. 228

³²⁸ Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 958

ζητήσει την ακύρωση της διαθήκης, εάν συντρέχουν και οι προϋποθέσεις της ΑΚ 1786, ώστε να λάβει ολόκληρη την εξ' αδιαθέτου μερίδα του³²⁹.

III. Ειδικότερα το κληρονομητό της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα

Ο Ν. 4356/2015 προβλέπει, όπως προαναφέρθηκε, ότι για τις μη προσωπικές σχέσεις εφαρμόζονται αναλόγως οι διατάξεις για τις σχέσεις των συζύγων (άρ. 5 § 2), η ίδια δε ρύθμιση ισχύει και για το κληρονομικό δικαίωμα των μερών (άρ. 8). Επομένως, και η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα του συμβίου είναι, όπως και στην περίπτωση του συζύγου, προσωποπαγής, ανεκχώρητη και ακληρονόμητη³³⁰, δηλαδή δεν μεταβιβάζεται ενεργητικά στους κληρονόμους του δικαιούχου³³¹ (ΑΚ 1401 εδ. α'), εκτός αν είχε αναγνωριστεί συμβατικά ή είχε επιδοθεί σχετική αγωγή³³².

Αντίθετα, η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα είναι παθητικά κληρονομητή, με την έννοια ότι βαρύνει τους κληρονόμους του υπόχρεου, διότι το ακληρονόμητο ρητά αναφέρεται μόνο στο δικαιούχο (ΑΚ 1401 εδ. α')³³³. Ο σύμβιος λοιπόν που επιζητεί, πέρα από το κληρονομικό του δικαίωμα, αποκτά και αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα³³⁴, την οποία μπορεί να στρέψει κατά των κληρονόμων του αποβιώσαντος συμβίου, καθένας από τους οποίους βαρύνεται ανάλογα με το κληρονομικό του μερίδιο. Στους κληρονόμους, όμως, του αποβιώσαντος περιλαμβάνεται και ο ίδιος ο δικαιούχος σύμβιος, αφού και αυτός καλείται στην εξ' αδιαθέτου κληρονομική διαδοχή του κληρονομούμενου ή λαμβάνει τουλάχιστον τη νόμιμη μοίρα. Κατόπιν τούτων, στο βαθμό που ο επιζών συντρέχει ως εξ' αδιαθέτου κληρονόμος κατά το 1/4, 1/2 ή σε ολόκληρη την κληρονομία, ανάλογα με την τάξη στην οποία καλείται, η σχετική αξίωση αποσβήνεται λόγω σύγχυσης (ΑΚ 453 εδ. α'), καθώς στο ίδιο πρόσωπο ενώνονται οι ιδιότητες δανειστή και οφειλέτη.³³⁵

³²⁹ Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 959

³³⁰ Παπαδάκης Χ., Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, Β' έκδ. ενημερωμένη με τους Ν. 4335/2015, 4356/2015, 2017, σ. 436

³³¹ Σπυριδάκης Ι., Σύμφωνο Συμβίωσης ν. 4356/2015, Συστηματική και κατά άρθρο ερμηνεία, 2017, σ. 436

³³² Σαϊτάκης Κ., Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 959

³³³ Γεωργιάδη Απ., Κληρονομικό Δίκαιο § 28 αρ. 37

³³⁴ Αυτό σημαίνει ότι ο επιζών σύμβιος δεν εμποδίζεται να αποποιηθεί την κληρονομία και να ασκήσει μόνο την αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα. Επίσης μπορεί να παραιτηθεί από την αξίωση αυτή μετά τη γέννησή της και να λάβει μόνο την κληρονομική μερίδα.

³³⁵ Για την αντιμετώπιση της αξίωσης συμμετοχής στα αποκτήματα ως χρέους της κληρονομίας βλ. Γεωργιάδη Απ., Κληρονομικό Δίκαιο § 28 αρ. 45, Λιβάνη Ν., στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 1820, αρ. 31, Κοτζάμπαση Α., Κληρονομική Διαδοχή μεταξύ συζύγων, 2007, σ. 251

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9^ο:
ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΟΣ ΤΩΝ
ΣΥΜΒΙΟΥΝΤΩΝ

Ο Νόμος 4356/2015, όπως και ο παλαιότερος Ν. 3719/2008, δεν περιλαμβάνει ρυθμίσεις που να αναφέρονται στη φορολογική μεταχείριση του εισοδήματος των μερών του συμφώνου συμβίωσης. Ωστόσο, μεταγενέστερα, με τις διατάξεις του άρθρου 8 του Ν. 4374/2016 συμπληρώθηκαν οι διατάξεις του άρθρου 67 παρ. 4 ΚΦΕ που προβλέπουν την υποβολή φορολογικής δήλωσης των συζύγων, ώστε να περιλάβουν και τις περιπτώσεις υποβολής φορολογικής δήλωσης και των συμβίων.

Από τις νέες διατάξεις του άρθρου 67 παρ. 4 ΚΦΕ συνάγεται ότι τα πρόσωπα που έχουν συνάψει σύμφωνο συμβίωσης έχουν την δυνατότητα να υποβάλλουν κοινή δήλωση φορολογίας εισοδήματος, οπότε εφαρμόζονται αναλογικά οι διατάξεις που αφορούν την κοινή δήλωση των συζύγων. Δηλαδή, στην περίπτωση αυτή έχουν την ίδια φορολογική αντιμετώπιση με τους έγγαμους, όπως ο χωριστός υπολογισμός του φόρου για τα εισοδήματά τους, ο μη συμψηφισμός της ζημίας του ενός μέρους με τα εισοδήματα του ετέρου μέρους, ο υπόχρεος υποβολής δήλωσης για τα εισοδήματα των ανηλίκων τέκνων, η λήψη υπόψη του συνολικού οικογενειακού εισοδήματος για τον υπολογισμό των τεκμηρίων αντικειμενικών δαπανών και των δαπανών απόκτησης περιουσιακών στοιχείων των δύο μερών³³⁶.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 10^ο:
ΕΠΙΛΟΓΟΣ - ΚΡΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Εν κατακλείδι, το σύμφωνο συμβίωσης αποτελεί μια νομοθετική επιλογή που επιδιώκει να ισορροπήσει μεταξύ της ιδιωτικής αυτονομίας των συμβαλλόμενων μερών και του αναγκαστικού χαρακτήρα, στις διατάξεις που αφορούν σε ζητήματα γενικότερου συμφέροντος, επειδή επηρεάζουν όχι μόνο τα συμβαλλόμενα μέρη αλλά και τους τρίτους, (όπως τα παιδιά που θα γεννηθούν, αλλά και εν γένει την κοινωνία και την έννομη τάξη³³⁷), π.χ. τα σχετικά με τη συγγένεια, το επώνυμο, το κληρονομικό δικαίωμα των παιδιών και το δικαίωμα διατροφής τους.

³³⁶ Μπάρμπας Ν., Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος (Ν. 4172/2013) Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2^η έκδ., 2018, σ. 859

³³⁷ Παναγόπουλος Κ., Στοιχεία Οικογενειακού Δικαίου, Digesta 2012, σ. 393

Ειδικότερα, βλέπουμε ότι πράγματι διαπνέεται από την αρχή ότι στις μη προσωπικές ιδίως σχέσεις (περιουσιακές και μικτές) που δημιουργούνται, επικρατεί η ελευθερία της βούλησης των προσώπων, έναντι του θεσμικού χαρακτήρα, ο οποίος είναι εντονότερος στην περίπτωση του γάμου. Προωθείται, επομένως, και το στοιχείο της ιδιωτικής αυτονομίας, τόσο και των δύο συντρόφων όσο και του καθενός από αυτούς ατομικά και ενισχύεται στο ελληνικό οικογενειακό δίκαιο το στοιχείο της ιδιωτικότητας και του αυτοκαθορισμού³³⁸. Αυτό αντανakλάται και στο γεγονός ότι σε μεγάλο βαθμό τα μέρη έχουν τη δυνατότητα να καθορίζουν συμβατικά τις περιουσιακές τους σχέσεις.

Ο θεσμός αυτός, λοιπόν, όπως παρατηρούμε, συγκεντρώνει χαρακτηριστικά που αφορούν σε αρκετούς τομείς του δικαίου και ως προς αυτό, το έργο της ερμηνείας του παρουσιάζει ορισμένες δυσχέρειες, καθώς πρόκειται για μια μορφή συμβίωσης που ομοιάζει στο γάμο και κατ' αποτέλεσμα δημιουργείται το ερώτημα της αναλογικής ή μη εφαρμογής των αντίστοιχων διατάξεων που αναφέρονται στο γάμο, ενώ, παράλληλα, πρόκειται για μία σύμβαση ενοχικού δικαίου, η οποία ως μόρφωμα οικογενειακής ζωής προστατεύεται και συνταγματικά δυνάμει του άρθρου 21 του Συντάγματος³³⁹.

Αναμφίβολα, ο νέος νόμος για το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης ανταποκρίνεται στις ανάγκες της σύγχρονης κοινωνίας, που απαιτεί την ανάδειξη της ελευθερίας των προσώπων και της ιδιωτικής αυτονομίας τους ως προς την επιλογή και τη ρύθμιση του τρόπου συμβίωσής τους³⁴⁰. Άλλωστε, σύμφωνα με έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών, στην Ελλάδα ο αριθμός των γυναικών ηλικίας 18-24 ετών που επιλέγουν να συμβιώσουν εκτός γάμου έχει τριπλασιαστεί τα τελευταία 30 χρόνια, ο αριθμός δε των παιδιών που γεννιούνται από ζευγάρια που συμβιώνουν εκτός γάμου παρουσιάζει αυξητικές τάσεις³⁴¹. Υπό το καθεστώς του Ν. 4356/2015, με τίτλο «Σύμφωνο Συμβίωσης, άσκηση δικαιωμάτων, ποινικές και άλλες διατάξεις», οι σύμβιοι είναι ιδίως σε θέση να διαμορφώσουν με ευελιξία και σε συνεννόηση μεταξύ τους στα πλαίσια της αλληλοκατανόησης και του σεβασμού, τις μη προσωπικές τους σχέσεις και να καθορίσουν συμβατικά τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις τους ο ένας

³³⁸ Βλ. και Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε., Κοτζάμπαση Α., Αναστασιάδου – Νικηφόρου Σ., Σύμφωνο Συμβίωσης και Μεταρρυθμίσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο (Ν. 3719/2008), 2009, σ. 10

³³⁹ Χριστοδούλου Κ., Σύμφωνο Συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; Προς μια αξιολογική ομογενοποίηση του δικαίου της συμβίωσης, ΕφΑΔ, 2009, σ. 51

³⁴⁰ Χριστοδούλου Κ., Σύμφωνο συμβίωσης, καταγραφή επιμέρους ζητημάτων ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, Δίκη 2009, σ. 346

³⁴¹ Παναγόπουλος Κ., Στοιχεία Οικογενειακού Δικαίου, Digesta 2012, σ. 390

απέναντι στον άλλο, διατηρώντας τη δυνατότητα να προσαρμόσουν το δικαίωμα και αντίστοιχα την υποχρέωση διατροφής και συνεισφοράς ανάλογα με τις ανάγκες του κοινού τους οίκου και τις οικονομικές δυνάμεις τους.

Επιπλέον, είδαμε πως, προς αποφυγή καταστρατήγησης των συνταγματικά κατοχυρωμένων αρχών της ισότητας και της αλληλεγγύης μεταξύ των συμβίων, αλλά και προς το σκοπό της προστασίας των περιουσιακών και λοιπών δικαιωμάτων τους απέναντι στους τρίτους, ο νόμος επεκτείνει κατά περιπτώσεις τις προστατευτικές διατάξεις του οικογενειακού δικαίου και στο σύμφωνο συμβίωσης, αναγνωρίζει σε αυτούς, όπως ακριβώς και στο γάμο κληρονομικά δικαιώματα, όπως και την ιδιαίτερης σημασίας για την ισότιμη μεταχείριση των μερών, αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, ενώ οριοθετεί την συμβατική ελευθερία στον καθορισμό της διατροφής στα διάφορα στάδια της συμβίωσης, θέτοντας ως φραγμό της τις αρχές της καλόπιστης εκπλήρωσης των ενοχών, της καλής πίστης και των χρηστών ηθών, ώστε να αποφεύγονται αυθαιρεσίες και να περιφρουρούνται τα δικαιώματα, όπως αυτό της διατροφής, τόσο των συμβίων, όσο και των τέκνων τους.

Στα πλεονεκτήματα, άλλωστε, του νόμου αυτού θα πρέπει να συμπεριληφθεί, κατά τη γνώμη μου, η αναγνώριση του τεκμηρίου πατρότητας, καθόσον σε αντίθεση με τις ελεύθερες χωρίς σύμφωνο ενώσεις, αποφεύγονται ανεπιεική αποτελέσματα για τα τέκνα που γεννιούνται στη διάρκεια αυτών, ιδίως αν αναλογιστούμε την ανασφάλεια που δημιουργεί η αβεβαιότητα περί της αναγνώρισης των τέκνων αυτών από τον βιολογικό τους πατέρα, καθόσον δεν είναι σίγουρο ότι θα εξασφαλίζεται γι' αυτά το δικαίωμα διατροφής που εξασφαλίζεται στα πλαίσια του συμφώνου.

Παρά τη θετική αποτίμηση της εφαρμογής των διατάξεων του νέου νόμου κατά τα προαναφερόμενα, εάν λάβουμε υπόψη μας και το γεγονός ότι μέχρι σήμερα δεν παρουσιάζεται ιδιαίτερα μεγάλο νομολογιακό υλικό, από το οποίο να προκύπτει σύγκρουση των συμβαλλομένων στο σύμφωνο συμβίωσης λόγω διαφορών από τις μεταξύ τους σχέσεις και δικαστικές αντιδικίες, βάσει της μέχρι τώρα δικαστηριακής πρακτικής, εντούτοις εύλογα διατυπώνονται κάποιες επιφυλάξεις ως προς τις επιπτώσεις του ελεύθερα διαλυτού του συμφώνου ελεύθερης συμβίωσης, λαμβάνοντας κυρίως υπόψη ότι η ταχεία και λιγότερο δαπανηρή σε σχέση με το γάμο διαδικασία κατάρτισης και λύσης του συμφώνου, ενδέχεται να ευνοεί καταστάσεις όπως την εικονική σύναψη συμφώνων συμβίωσης για φορολογικούς και κοινωνικοασφαλιστικούς λόγους, χωρίς τα μέρη να αντιμετωπίζουν με απόλυτη ωριμότητα τις συνέπειες της σύναψης του συμφώνου, ιδίως αν στο μεταξύ προκύψει η

γέννηση τέκνων, απέναντι στα οποία θα πρέπει να αναλάβουν υποχρεώσεις, π.χ. υποχρέωση διατροφής, με τη δέουσα προσοχή και σοβαρότητα που θα απαιτείτο στην περίπτωση του γάμου.

Επιπρόσθετα, με την αναγνώριση της δυνατότητας άσκησης γονικής μέριμνας και από τους δύο γονείς και επίλυσης τυχόν διαφορών από το Δικαστήριο σε περίπτωση αντιδικίας, το οποίο πρέπει να λάβει υπόψη του τους δεσμούς του τέκνου με τους γονείς του και τις τυχόν μεταξύ των μερών συμφωνίες, δεν είναι βέβαιο κατά πόσο θα συνεκτιμηθεί το γεγονός ότι ο ένας εκ των συμβίων ενδεχομένως έλυσε μονομερώς το σύμφωνο συμβίωσης χωρίς σπουδαίο λόγο και χωρίς ιδιαίτερο προβληματισμό για την πράξη του αυτή, γεγονός που ίσως μας προβληματίζει για το κατά πόσο «δικαιολογείται» τελικά από το νόμο η «επιπόλαιη» συμπεριφορά του συντρόφου, ο οποίος δεν είναι καθόλου σίγουρο ότι θα αντιμετωπίσει με τη δέουσα υπευθυνότητα και τις υποχρεώσεις του για παροχή διατροφής προς τον σύμβιο ή στα τυχόν τέκνα του.

Αντίλογος στην ως άνω θέση, ωστόσο, μπορεί να διατυπωθεί με το σκεπτικό ότι και στα πλαίσια του διαζυγίου τα Δικαστήρια έρχονται ουκ ολίγες φορές αντιμέτωπα με την αδιαφορία των συζύγων και την απροθυμία τους αναφορικά με την καταβολή διατροφής, από την άλλη όμως θα μπορούσε να υποστηριχθεί βάσιμα ότι τα μέρη είναι περισσότερο συνειδητοποιημένα ως προς την τέλεση του γάμου, που συνεπάγεται περισσότερο χρονοβόρες και δαπανηρές διαδικασίες, έχοντας μάλιστα στο νου το ηθικό και οικονομικό κόστος και τις επιπτώσεις της ενδεχόμενης μελλοντικής διάσπασης της έγγαμης συμβίωσής τους.

Τέλος, τροφή για σκέψη αποτελεί και η θεσπιζόμενη από το νόμο δυνατότητα παραίτησης των μερών από το δικαίωμα διατροφής, ιδίως όταν δεν είναι δυνατό εκ των προτέρων να γνωρίζουν τις μετέπειτα συνθήκες του βίου τους, διερωτάται, δηλαδή, κανείς εύλογα μήπως η παραίτηση αυτή οδηγεί σε εξαιρετικά ανεπιεική αποτελέσματα για τους συμβίους, ιδίως στην περίπτωση που κάποιος εξ' αυτών μετά τη λύση του συμφώνου περιέρχεται σε σημαντικά δυσχερή οικονομική κατάσταση και δεν έχει συγγενείς που θα μπορούσαν να τον συνδράμουν οικονομικά, οπότε ενδεχομένως σύμφωνα με την αρχή της καλής πίστης θα ήταν ορθότερο να αναγνωρίζεται δικαίωμα διατροφής και σε αυτήν την περίπτωση.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ – ΜΕΛΕΤΕΣ

- **Αγαλλοπούλου Π.**, Οι περιουσιακές σχέσεις μεταξύ των συμβιούντων και μεταξύ των συμβιούντων και τρίτων προσώπων μετά το Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009, σ. 6-12
- **Η ίδια**, Οι έννομες συνέπειες της ελεύθερης συμβίωσης, ΝοΒ 37/1989, σ. 865 επ.
- **Αθανασόπουλος Ε.**, Γραμματική ερμηνεία και αυθεντικό νόημα των ερμηνευομένων συνταγματικών διατάξεων («originalism» - «textualism») – Η έννοια της «οικογένειας» και του «γάμου» υπό την Συντ. 21§1 – Αντισυνταγματικότητα του νέου συμφώνου συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕλλΔνη 3/2018, σ. 681-693
- **Ακτύπης Σ.-Η.**, Απαγόρευση διακρίσεων και σύμφωνο συμβίωσης στη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, μελέτη δημοσιευμένη στο ΝΟΒ 2015, σ. 701 επ.
- **Βαθρακοκοίλης Β.**, Το Σύμφωνο Συμβίωσης (Ν. 3719/2008) και οι τροποποιήσεις οικογενειακού δικαίου με βιβλιογραφία-νομολογία και ερμηνεία, 2009, σ. 17-63
- **Βάρκα - Αδάμη Α.**, Σύμφωνο συμβίωσης. Ένας συμβατικός τύπος οικογένειας, ΕλλΔνη 2009, σ. 401-402
- **Η ίδια**, Εισαγωγή στο αστικό δίκαιο, 2009, σ. 338
- **Γεωργιάδης Απ.**, Οικογενειακό Δίκαιο, Β' έκδ, 2017, σ. 152, 157, 409-418, 679
- **Ο ίδιος**, Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, Β' έκδ., 2017, σ. 288-314
- **Ο ίδιος**, Συμφωνίες μεταξύ συντρόφων ή συμβίων, ΧρΙΔ 2015 σ. 3-12
- **Ο ίδιος**, Κληρονομικό Δίκαιο, 2010, § 28 αρ. 56
- **Ο ίδιος**, σε ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλο, 2η έκδ. 2007, άρθρο 1375
- **Γεωργιάδης Αστ.**, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα επί διαστάσεων των συζύγων (ΑΚ 1400 παρ. 2), μελέτη δημοσιευμένη σε Αρμ 1995, σ. 577-578
- **Γεωργιάδης Γ.**, Το κληρονομικό δικαίωμα του επιζώντος συμβίου, ΧρΙΔ 2013, σ. 561-565
- **Ο ίδιος**, Η προστασία της νόμιμης μοίρας, 2013, § 34, αρ. 10
- **Γκλεγκλέ Ε.**, Οι καινοτομίες που επιφέρει το Σύμφωνο Συμβίωσης - Προβληματισμοί και πρακτική εφαρμογή, ΕφΑΔ 2009, σ. 3
- **Ζαχαράκη Ε.-Β.**, Σύμφωνο ελεύθερης ένωσης, ΑρχΝ 2011, σ. 10

- **Θεοδωροπούλου Φ.-Π.**, Ιδιωτική Αυτονομία και περιουσιακές σχέσεις στο σύμφωνο συμβίωσης, ΕφΑΔ 2012, σ. 673-682
- **Ιωακειμίδης Σ.**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρο 1386
- **Ο ίδιος**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ, άρθρα 1391 και 1394-1395
- **Καλλίνικου Δ.**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, τ. VII, άρθρα 1389-1390
- **Καράκωστας Ι.**, Αστικός Κώδικας, άρθρα 1346-1484 ΑΚ, σ. 551-569
- **Καραμπατζός Α.**, Η παραίτηση από το δικαίωμα της νόμιμης μοίρας, 2011, σ. 226-228
- **Κλαβανίδου Δ.**, Η υποχρέωση συνεισφοράς των συζύγων στις οικογενειακές ανάγκες, Αρμ. 1987, σ. 467 επ.
- **Κονδύλη Ι.**, Σύμφωνο Συμβίωσης και δικαίωμα στη νόμιμη μοίρα, ΕφΑΔ, 2, σ. 36-41, 2009
- **Κοντογεώργου Ε.**, Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο πεδίο του οικογενειακού δικαίου, σε Διαμαντόπουλος Γ., Ο κομβικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο δίκαιο, 2017, σ. 175-186
- **Κοτζάμπαση Α.**, Η λύση του συμφώνου συμβίωσης και οι συνέπειές της με βάση το Ν. 3719/2008, Αρμ 2009, σ. 1491-1503
- **Η ίδια**, Οι προϋποθέσεις της έγκυρης σύναψης του συμφώνου συμβίωσης. Η λύση του και οι έννομες συνέπειές της, ΕλλΔνη 2016, σ. 650-651
- **Η ίδια**, Κληρονομική Διαδοχή μεταξύ συζύγων, 2007, σ. 251
- **Η ίδια**, Σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης και γάμοι προσώπων του ίδιου φύλου - Μια πρώτη προσέγγιση, δημ. στο ιστολόγιο του Ομίλου «Αριστόβουλος Μάνεσης», www.manesis.blogspot.com
- **Κουγιουμτζή Ε.**, Η αναγνώριση της ελεύθερης συμβίωσης από το δίκαιο - εννοιολογική προσέγγιση, Αρμ 1991,10, σ. 1053 επ.
- **Κουμάντος Γ.**, Οικογενειακό Δίκαιο, τόμος II, 1989, σ. 88, 105
- **Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Ε., Κοτζάμπαση Α., Αναστασιάδου – Νικηφόρου Σ.**, Σύμφωνο Συμβίωσης και Μεταρρυθμίσεις στο Οικογενειακό Δίκαιο (Ν. 3719/2008), 2009, σ. 10-11
- **Κουνουγέρη-Μανωλεδάκη Έ.**, Οι σχέσεις των μερών του συμφώνου συμβίωσης μεταξύ τους και με τρίτους κατά το Ν. 4356/2015, ΕλλΔνη 3/2016, σ. 641-657
- **Η ίδια**, Οικογενειακό Δίκαιο, Τόμος II, Ε' έκδ., 2012, σ. 600-621

- **Η ίδια**, Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, Στ' έκδ., 2016, σ. 597-620
- **Η ίδια**, Οικογενειακό Δίκαιο ΙΙ, Ζ' έκδ., 2018, σ. 606 επ.
- **Η ίδια**, Οικογενειακό Δίκαιο Επιτομή, Γ' έκδ., 2018, σ. 570-586
- **Η ίδια**, Σύμφωνο Συμβίωσης: Η σύστασή του και οι σχέσεις των μερών κατά τη διάρκεια της λειτουργίας του, Αρμ 2009, σ. 1133-1142
- **Η ίδια**, Ο νέος νόμος 3719/2008: μια πρώτη αποτίμηση, ΕφΑΔ 2008, σ. 1016-1017
- **Κουτσουράδης Α.**, Ο Ν, 3719/2008: Audietur et altera pars et Cetera!, ΕφΑΔ 2, 2009, σ. 61
- **Κυριακάκη Ε.**, Οι αποφάσεις 2003 και 2004/2018 ΣτΕ για τη συνταγματικότητα των διατάξεων του Ν. 4356/2015 και των κατ' εφαρμογή του κανονιστικών διατάξεων, ΔτΑ 80/2019, σ. 481-488
- **Κωστοπούλου Α.**, Υιοθεσία από ομόφυλα ζευγάρια, με αφορμή την απόφαση ΕΔΔΑ, Χ. κ.α. κατά Αυστρίας, ΕφΑΔ 6, 2013, σ. 720 επ.
- **Λιβάνης Ν.**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, άρθρο 1820, αρ. 31
- **Μακρίδου Κ., Απαλαγάκη Χ., Διαμαντόπουλος Γ.**, Πολιτική Δικονομία, 2016, σ. 16
- **Μακρίδου Κ.**, Ειδικές Διαδικασίες στον Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας μετά το Ν. 4335/2015, 2017, σ. 113-114
- **Μαρκάκου Ε.**, Διπλωματική εργασία με τίτλο «Το νομικό καθεστώς των συμφώνων συμβίωσης που καταρτίζονται στην αλλοδαπή», 2017, σ. 6
- **Μπάρμπας Ν.**, Κώδικας Φορολογίας Εισοδήματος (Ν. 4172/2013) Κατ' άρθρο ερμηνεία, 2η έκδ., 2018, σ. 859
- **Νικολόπουλος Π.**, Ο αποκλεισμός των ομοφύλων από το σύμφωνο ελεύθερης συμβίωσης του ν. 3719/2008 και η απόφαση της 07-11-2013 του ΕΔΔΑ, Βαλλιανάτος και άλλοι κατά Ελλάδας, ΝοΒ 62, 2014, σ. 1785 επ.
- **Ο ίδιος**, Η αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα των συζύγων, 1993, σ. 130 επ.
- **Ο ίδιος**, Νομολογιακές εξελίξεις στα αποκτήματα των συζύγων, 2011, σ. 51
- **Ο ίδιος**, Κανονική παράδοση περί γάμου και σύγχρονες μορφές συμβίωσης, Νομοκανονικά 2/2018, σ. 90
- **Παναγόπουλος Κ.**, Γάμος, σύμφωνο συμβίωσης και ελεύθερη ένωση, 2010, σ. 161

- **Ο ίδιος**, Επιτομή Οικογενειακού Δικαίου, με τη συνδρομή Στεργιαννίδου Ι. και Περάκη Β., 2017, σ. 379 επ.
- **Ο ίδιος**, Στοιχεία Οικογενειακού Δικαίου, με τη συνδρομή Στεργιαννίδου Ι. και Περάκη Β., *Digesta* 2012, σ. 390-396, 417
- **Παπαδάκης Χ.**, Αξίωση συμμετοχής στα αποκτήματα, Β' έκδ. ενημερωμένη με τους Ν. 4335/2015, 4356/2015, 2017, σ. 419-442
- **Παϊσίδου Ν.**, Σύντομη κριτική σε αποδεικτικής φύσης προτάσεις της Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για την αναμόρφωση του ΚΠολΔ, ΕφΑΔ 2008, σ. 1020
- **Παντελίδου Κ.**, Παλαιό και Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης, ΝοΒ 2015, τόμος 63, σ. 1910-1916
- **Η ίδια**, Κριτικές Παρατηρήσεις στο Σχέδιο Νόμου «Σύμφωνο Ελεύθερης συμβίωσης», ΕφΑΔ 2008, σ. 387-391
- **Η ίδια**, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, 2016, σ. 495-496
- **Παπαδοπούλου Λ.**, Η νομική έννοια της οικογένειας και τα ομόφυλα ζευγάρια: Μαθήματα από το ΕΔΔΑ, Τιμητικός Τόμος για την Ομότιμη Καθηγήτρια Έφης Κουνουγέρη – Μανωλεδάκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 2016, σ. 373 επ.
- **Παπαζήση Θ.**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/Σταθόπουλου, 2η έκδ. 2007, άρθρο 1396
- **Η ίδια**, Σχέσεις μεταξύ συζύγων: Διάσπαση της έγγαμης συμβίωσης, οφειλόμενη διατροφή. Σχέσεις γονέων και τέκνων: Ανάθεση της επιμέλειας στον πατέρα, δικαίωμα επικοινωνίας του γονέα που δεν έχει την επιμέλεια του ανηλίκου, Γνωμοδότηση σε Αρμ. 2001, σ. 605
- **Παπασιώπη-Πασιά Ζ.**, σε Γραμματικάκη-Αλεξίου, Παπασιώπη-Πασιά, Βασιλακάκης, Ιδιωτικό Διεθνές Δίκαιο, Ε' έκδ., 2012, σ. 163-164
- **Η ίδια**, Το εφαρμοστέο δίκαιο στον τύπο του Συμφώνου Ελεύθερης Συμβίωσης (άρθρο 13 Ν.3719/2008) και συνέπειες στην προσωπική κατάσταση των αλλοδαπών, ΕφΑΔ 11/2010, σ. 1153
- **Παπαχρίστου Θ., Κουμουτζής Ν., Τσούκα Χ.**, Το Σύμφωνο Συμβίωσης, Ερμηνευτικός Οδηγός στα άρθρα 1-13 του Ν. 3719/2008, 2009, σ.17
- **Παπαχρίστου Θ.**, Οικογενειακό Δίκαιο, 2014, σ. 184

- **Ο ίδιος**, Σύμφωνο Ελεύθερης Συμβίωσης: αντίπαλο δέος του γάμου ή εναλλακτική μορφή συμβίωσης; (Αντίλογος στις κριτικές παρατηρήσεις) ΕφΑΔ 4, 2008, σ. 393-394
- **Ο ίδιος**, Κριτικές Παρατηρήσεις στο νόμο 3719/2008, ΕφΑΔ 2008, σ. 1018-1019
- **Ο ίδιος**, Εγχειρίδιο Οικογενειακού Δικαίου, 2005, σ. 171
- **Πεδιαδίτη Έ.**, Οι μεταρρυθμίσεις του οικογενειακού δικαίου όσον αφορά το διαζύγιο, το επώνυμο των συζύγων και την υιοθεσία, ΕφΑΔ 2009, σ. 34
- **Περάκη Β.**, Η εκτός γάμου συμβίωση: ελεύθερη ή με σύμφωνο, 2010, σ. 23, 166, 207, 208 επ.
- **Η ίδια**, Περιουσιακές συνέπειες από τη λύση του συμφώνου συμβίωσης, 2ο Συνέδριο ΕΟΔ, 2015, σ. 165-191
- **Ρήγα Ά.**, Ο θεσμικός ρόλος του συμβολαιογράφου στο Σύμφωνο Συμβίωσης Ν. 3719/2008 (κεφάλαιο Α', άρθρα 1-13), ΕφΑΔ 2009, σ. 32-33
- **Σαμαρτζής Ι.**, Η διατροφή μετά το διαζύγιο με το ν. 1329/1983, ΑρχΝ 34, 121
- **Σαϊτάκης Κ.**, με τη συνεργασία των Ά. Δράγιου και Ν. Σγουρινάκη, (επιμ. Κ. Χριστοδούλου), Το Νέο Σύμφωνο Συμβίωσης (Μετά το Ν. 4356/2015), σ. 1-151
- **Ο ίδιος**, Η λύση του συμφώνου συμβίωσης, Συνήγορος, τεύχος 113/2016, σ. 36-37
- **Ο ίδιος**, Κληρονομικού δικαίου συνέπειες από το νέο σύμφωνο συμβίωσης (Ν. 4356/2015), ΕφΑΔ 2015, σ. 947 επ.
- **Σκορίνη-Παπαρηγοπούλου Φ. / Λέκκας Γ.**, σε ΑΚ Γεωργιάδη/ Σταθόπουλου, άρθρο 1442, αρ. 35
- **Σπυριδάκης Ι.**, Το σύμφωνο συμβίωσης: κατά το Ν 3719/2008 - Θεωρητικοί προβληματισμοί και πρακτικές εφαρμογές, 2009, σ. 58-62, 102
- **Ο ίδιος**, Σύμφωνο Συμβίωσης ν. 4356/2015, Συστηματική και κατά άρθρο ερμηνεία, 2017, σ. 97, 436
- **Ο ίδιος**, Αναγκαστική Εκτέλεση, 2018, σ. 232
- **Ο ίδιος**, Κληρονομικό Δίκαιο, 4η έκδ., 2018, σ. 603-605
- **Σταθόπουλος Μ. / Παπαδοπούλου - Καλαμαρή Δ.**, στον ΑΚ Γεωργιάδη/ Σταθόπουλου, 2η έκδ., 2007, άρθρο 1386

- **Σταμπέλου Χ.**, Λύση του Συμφώνου Συμβίωσης -Τεκμήριο Πατρότητας, ΕφΑΔ 2009, σ. 13
- **Η ίδια**, Σύμφωνο Συμβίωσης και Ισότητα, ΧρΙΔ 2009, σ. 191
- **Τσολακίδης Ζ.**, σε Γεωργιάδη ΣΕΑΚ άρθρο 1822, αρ. 17
- **Φίλιος Π.**, Οικογενειακό Δίκαιο Ι, 4η έκδ., 2011, σ. 177
- **Ο ίδιος**, Οικογενειακό Δίκαιο, 3η έκδ., 2009, σ. 440
- **Χριστοδούλου Κ.**, Σύμφωνο Συμβίωσης: Κατάλυση ή ενδοτικοποίηση του θεσμού του γάμου; Προς μια αξιολογική ομογενοποίηση του δικαίου της συμβίωσης, ΕφΑΔ 2009, σ. 50-55, 360
- **Ο ίδιος**, Η συμβίωση μεταξύ οικογενειακού και ενοχικού δικαίου. Το παράδειγμα του συμφώνου συμβίωσης, 2012, σ. 11-12, 14, 103 επ., 128 επ., 140-159, 178-189, 200-206, 208, 228 επ.
- **Ο ίδιος**, Σύμφωνο συμβίωσης, καταγραφή επιμέρους ζητημάτων ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου, Δίκη 2009, σ. 346
- **Ψούνη Ν.**, Κληρονομικό Δίκαιο Ι, 2η έκδ., 2011, σ. 170-171
- **Η ίδια**, Κληρονομικό Δίκαιο Ι, 5η έκδ., 2016, σ. 346
- **Η ίδια**, Η διαμόρφωση των κληρονομικών σχέσεων στο πλαίσιο του Συμφώνου Συμβίωσης του Ν. 3719/2008, ΕφΑΔ 2009, σ. 18-19, 23

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- <http://www.hellenicparliament.gr>
- <http://www.constitutionalism.gr/echr-vallianatos-el>
- <https://lawdb.intrasoftnet.com>
- www.manesis.blogspot.com
- www.nsk.gr

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

**Οι παρατιθέμενες αποφάσεις αναφέρονται ως επί το πλείστον σε ζητήματα της έγγαμης συμβίωσης, ωστόσο ενδιαφέρουν από την άποψη της αναλογικής εφαρμογής του ΑΚ στο σύμφωνο συμβίωσης*

- ΟΛΑΠ 6/2019, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»
- ΑΠ 514/2018, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»
- ΜΕΦΘε301/2016, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΑΠ 605/2015, ΝοΒ 2015, 1775
- ΑΠ 773/2014, ΝοΒ 2014, 2135
- ΑΠ 1967/2014, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»
- ΑΠ 1028/2013, ΝοΒ 2013, 2697
- ΕφΑθ 4781/2012 ΕφΑΔ 2013, 62
- ΜΕΦΑθ 4781/2012, ΕφΑΔ 2013, 62
- ΑΠ 206/2011, ΧρΙΔ ΙΑ/2011, 668
- ΕφΛαρ 26/2010, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΑΠ 1921/2009, ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ»
- ΕφΑθ 5530/2009 ΕλλΔνη 51 (2010) 134
- ΑΠ 1206/2008, ΧρΙΔ 2009, 222
- ΑΠ 1206/2008, ΧρΙΔ 2009, 222
- ΑΠ 874/2008, ΕλλΔνη 52 (2011) 81
- ΕφΠειρ 1/2007, ΠειρΝ 2007, 300
- ΕφΔυτΜακεδ 54/2007 Αρμ 62 (2008) 226
- ΑΠ 434/2005, Α΄ Δημοσίευση ΤΝΠ «ΝΟΜΟΣ», ΕλλΔνη 2005, 1062
- ΑΠ 1914/2005 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΟΛΑΠ 3/2004, ΝοΒ 2004, 960
- ΑΠ 272/2004, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΑΠ 687/2004 ΕλλΔνη 2004, 1021
- ΑΠ 272/2004, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΕφΛαρ 661/2004, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΑΠ 132/2003, ΕλλΔνη 2003, 1299
- ΕφΑθ 8716/2003, ΕλλΔνη 2004, 1465
- ΕφΔωδ 242/2003 ΕΕΝ 1988,734
- ΑΠ 919/2002, ΝοΒ 2003, 242
- ΑΠ 923/2000 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΑΠ 594/1998 ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΑΠ 1077/1997, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»

- ΟλαΠ 9/1991, ΕλλΔνη 1992, 1429
- ΜονΠρΡόδου 206/1991, ΕλλΔνη 45 (2004) 919
- Εφαθ 7494/1989 ΑρχΝ 1990, 779
- Εφ Πειρ 39/1988 ΕλλΔνη 1988,1440
- Εφαθ 4159/1986, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- Εφαθ 1710/1986, ΕλλΔνη 1986, 665
- Εφαθ 4159/1986, ΤΝΠ ΔΣΑ «ΙΣΟΚΡΑΤΗΣ»
- ΕφΠειρ 52/1985, ΕλλΔνη 1985, 555